

**Ministerul Educației, Tineretului și Sportului al Republicii Moldova
Universitatea de Stat „Alecă Russo” din Bălți
Facultatea de Drept**

**Boris Coroliuc
Ion Ciobanu**

**Istoria ideilor politice și juridice
din antichitate până în secolul XX**
(curs rezumativ)

**Presă universitară bălțeană
Bălți 2005**

CZU 32.001+340.1"0/19"(075.8)

Lucrarea este recomandată spre publicare
de Senatul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Coroliuc, Boris

Istoria ideilor politice și juridice din antichitate până în sec. XX:
Curs rezumativ / Boris Coroliuc, Ion Ciobanu; Min. Educației, Tineretului și Sportului al Republicii Moldova. Univ. de Stat „Alec Russo” din Bălți. Fac. de Drept. – Bălți: Presa universitară bălțeană, 2005. - p. 128

ISBN 9975-50-004-8

150 ex.

32.001+340.1"0/19"(075.8)

În toate timpurile au existat oameni iluștri care creau sisteme de idei, iar ceilalți – majoritatea – le preluau. Din aceste idei nobile, au luat naștere idealuri frumoase precum: democrația, liberalismul, dar nu au lipsit și marile orgii: tirania, totalitarismul, cultul personalității. Orice încercare umană de a atinge perfecțiunea a adus iadul pe pământ.

Acest curs rezumativ este deosebit de util pentru studenții specializați în drept, științe politice, sociologie, politologie etc. dar, inițial, presupune obiectul de studiu - istoria gândirii politico-juridice. Pe lângă studenții din cadrul științelor umanistice, manualul este recomandat publicului larg, având predilecția pentru filosofie politică și jurisprudență.

Tehnoredactare: **Liliana MUSTEAȚĂ**

Tiparul: *Tipografia Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți*

© *Universitatea de Stat „Alec Russo”, Boris Coroliuc, Ion Ciobanu, 2005*

ISBN 9975-50-004-8

Cuprins

Prefață	6
1. Definirea doctrinelor politice și juridice	9
1. Obiectul de studiu	9
2. Periodizarea gândirii politico-juridice	10
2. Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice din Orientul antic	11
1. Egiptul antic	12
2. Babilonul antic	13
3. India antică	14
4. China antică	16
3. Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice în Grecia antică	21
1. Democrația ateniană	22
2. Platon	25
3. Aristotel	27
4. Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice din Roma antică	31
1. Marcus Tullius Cicero	33
2. Stoicismul roman: Seneca, Epictet și Marc Aurelius	35
3. Juriștii romani Flavius, Caius și Ulpius	37
4. Apariția creștinismului în Imperiul Roman	38
5. Caracteristica generală a gândirii politico-juridice creștine	40
1. Sfântul Augustin	41
2. Toma d'Aquino	42
3. William Ockham	44
6. Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice re- nascentiste	46
1. Niccolo Machiavelli	46
2. Francesco Guicciardini	49
3. Jean Bodin	50
7. Caracteristica generală a gândirii politico-juridice creștine în secolul XV-XVI. Perioada Reformei	52
1. Martin Luther	52
2. Jean Calvin	54
3. Thomas Muntzer	55

8.	Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice la sfârșitul secolului XVI și începutul secolului XVII	56
1.	Thomas Morus	56
2.	Tommaso Campanella	58
9.	Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice în Olanda în sec. XVI-XVII	60
1.	Hugo Grotius	60
2.	Baruch Spinoza	61
10.	Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice la sfârșitul secolului XVI și începutul secolului XVII în Anglia	63
1.	Thomas Hobbes	63
2.	John Locke	66
11.	Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice la sfârșitul secolului XVII și la începutul secolului XVIII	68
1.	Iluminismul francez	68
2.	Charles Montesquieu	68
3.	Jean-Jacques Rousseau	70
12.	Caracteristica generală a gândirii politico-juridice românești în secolul XVII-XVIII	73
1.	Dimitrie Cantemir	73
2.	Miron Costin	75
13.	Evoluția gândirii politice și juridice în SUA în sec. XVIII	76
1.	Declarația de independență din 1776	76
2.	Părinții fondatori ai Constituției SUA	76
14.	Caracteristica generală a gândirii politico-juridice în Germania în secolul XVIII	80
1.	Statul de drept în viziunea lui Immanuel Kant	80
2.	J. Fichte	81
3.	Raționalismul hegelian	81
15.	Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice în secolul XIX	83
1.	Alexis de Tocqueville	83
2.	Benjamin Constant	84
3.	Jeremy Bentham	86
4.	John Stuart Mill	88
5.	Herbert Spencer	89

16. Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice în secolul XIX	90
1. Karl Marx	90
2. Friedrich Engels	91
3. Conceptul de „ideologie”	91
17. Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice în secolul XX	93
1. Democrația reprezentativă și cultura civică în secolul XX	94
2. Normativismul pozitivist al lui H. Kelsen	95
3. Tehnocrația	97
4. Teoria elitelor	101
18. Marile doctrine ale secolului XX	105
1. Liberalismul	105
2. Social-democrația	107
3. Conservatorismul	108
4. Creștin-democrația	111
5. Comunismul	112
6. Rasismul	113
7. Fascismul	116
Concluzii	117
Glosar	119
Bibliografie selectivă	121
Anexă	124

Prefață

Istoria gândirii politico-juridice constituie o disciplină aparte în cadrul științelor umanistice. Ea îmbină evoluția istorică a statului, accentuând schimbările de ordin politic și juridic care au parvenit din epoca antică și până la cea contemporană.

Este știința care se asociază cu politologia, filosofia, sociologia, jurisprudența etc., dar care are propriul domeniu de studiu și terminologie științifică specifică.

Dacă politologia se limitează la studiul domeniului teoriei politice (instituții de guvernământ, termeni politici), atunci istoria gândirii politice și juridice datează evoluția istorico-politică a acestor factori; evidențiază modul în care civilizația umană a ajuns la concluzia că există mai multe forme de guvernământ și care este mai eficientă și performantă; există guvernanți și guvernați și care sunt atribuțiile fiecărei categorii sociale; există puterea politică și separarea ei în stat; suveranitatea și deținătorii ei ș. a. m. d.

Deci politologia se structurează strict asupra terminologiei politice și explicației lor, iar gândirea politico-juridică se referă la felul în care s-a ajuns la apariția fenomenelor inclusiv și terminologiei politice și juridice.

Dacă sociologia are obiect de studiu masele și rolul lor, ramurile ei fiind diverse, în dependență de tematică (sociologie juridică, generală sau economică), obiectul de studiu propus abordează atât individul cât și societatea, la care el se raportează.

Sunt evidente tangențele filosofiei și gândirii politice; practic, se studiază operele aceluiași filosofi; tematica studiilor coincide, însă filosofia alege temele de studiu generale, cum ar fi problema existenței, spațiului, religiei, idealurilor și chiar a guvernării, iar gândirea politică delimitează strict politicul (apariția, evoluția și rolul statelor) de religie, etică și morală.

Asemenea filosofi cum ar fi: Platon, Aristotel, Confucius, Aureliu Augustin, Hobbes, Locke, Kant, Fichte, Hegel, De Tocqueville, Constant ș.a. reprezintă, de altfel, și personalități notorii ale gândirii politice.

Putem afirma cu certitudine că fără a nu cunoaște trecutul nu putem privi spre viitor.

Din experiența acumulată anterior, reflectată în istoria gândirii politice, putem formula și alege, în baza comparației, ce este eficient pentru un regim politic, cum trebuie să fie distribuite competențele, ce este democrația și ce nu este democrație, „ceea ce este și cum ar trebui să fie”¹. Scopul acestui curs nu este acela de a constata realitățile istorice, ci de a reflecta evoluția ideilor politico-juridice și consecințele aplicării lor asupra societății; este o încercare de a reconstitui în detaliu condițiile istorice, politice și juridice care au impus un anumit comportament, au modelat instituțiile de guvernământ și relațiile dintre ele etc.

Una din sarcinile fundamentale ale acestui curs este de a surprinde schimbările de ordin social și politico-juridic în evoluția societății de la început și până în prezent și de a le delimita consecutiv.

Perioada antică este, în acest context, punctul de plecare pentru gândirea politico-juridică care se împletește cu religia și etica. Primele manuscrise cu caracter juridic au apărut în despozițiile orientale precum Egiptul, Babilonul, India, China, iar mai târziu în Grecia și Roma antică. Documentele egiptene, Codul lui Hammurapi, Legile lui Manu și curentele politico-educative chinezești sunt, în acest sens, adevărate izvoare juridice care reflectă orânduirile politice, inechitățile sociale și marchează acele principii care au întemeiat statul antic.

Evul Mediu conturează noi relații bazate pe inegalitatea socială și superioritatea stăpânului nobil (feudal) asupra servitorilor săi (vasali). De la statul despotoc dotat cu puterea nelimitată a unui rege s-a trecut la statul feudal, nobilimii acordându-se competențe sporite. Politica se întrepătrunde cu religia, dar încep disensiunile care, în final, vor duce la războaie religioase și reforme considerabile în acest domeniu.

Epoca Modernă este una inovatoare, întrucât ea se detașează de vechile valori și îmbrățișează noile schimbări tehnologice, care, în consecință, au modificat structura socială și au format „Noua Aristocrație” sau burghezii și clasa muncitoare – proletariatul. Acest antagonism pune bazele luptei doctrinare dintre capitalism și socialism.

Aceste ideologii au format, la rândul lor, niște ramificații (social-democrația, creștin-democrația) în secolul XX și au pus bazele noii epoci, numite contemporane.

Epoca Contemporană a avut însă de înfruntat și noi provocări doctrinare precum fascismul și comunismul. Aceste orgii teribile nu au fost

¹ Dilema în cauză o regăsim frecvent în opera lui Hegel și Kant, dar ea nu și-a pierdut din actualitate.

altceva decât produsul unor mentalități care au perceput într-un mod cu totul degradant ideile marilor filosofi precum: K. Marx, Nietzsche, Hegel și alții.

În acest context, este relevant de a însuși evenimentele produse și de a le transmite următoarelor generații în vederea excluderii ulterioare a unor gândiri eronate și eschivări de la realitatea obiectivă.

Gânditorii politici sunt într-adevăr obligați să se „retragă provizoriu” din lumea căreia îi aparțin, totuși ei se expun unui risc dublu: acela de a se retrage excesiv din lume și de a se izola pe culmile contemplației (Platon) și acela de a se realiza excesiv în societate și de a renunța astfel la orice capacitate critică (Marx).

Funcția principală a autorului este interpretativă prin prisma obiectivității.

Autorii

1. DEFINIREA DOCTRINELOR POLITICE ȘI JURIDICE

1. Obiectul de studiu

2. Periodizarea gândirii politico-juridice

Definiție

Doctrina politico-juridică constituie un ansamblu de idei despre stat, legislație, putere politică etc. formulate de mai mulți gânditori de seamă, care se încadrează într-o perioadă de timp și constituie obiectul unor studii riguroase, iar în consecință produce schimbări radicale în societate.

Obiectul de studiu

Istoria gândirii politico-juridice se axează pe studierea fenomenelor politice care au evoluat din cele mai vechi timpuri și s-au modificat în dependență de schimbarea climatului socio-politic.

Sunt relevante acele fenomene care au revoluționat prin gândirea lor politică într-o perioadă de timp și care au pus bazele unor studii ulterioare.

În cadrul studiului doctrinelor sunt relevante următoarele evenimente: apariția instituțiilor politice, inegalității sociale, rolul religiei în gândirea politică, rolul valorilor fundamentale în promovarea gândirii politice și juridice (libertate, egalitate, separația puterilor în stat, drepturile omului etc.), statutul revoluțiilor și repercusiunile lor, modelarea societății conform unor doctrine (liberalism, comunism, social-democrație, creștin-democrație etc.).

Pe lângă aceste evenimente este relevantă terminologia specifică ideilor politice precum: stat, putere, drept natural, pozitiv și divin, legitimitate, ideologie, revoluție, clasă socială etc.

Scopul lucrării rezidă în elaborarea unor concepții practice pentru a constata și a eficientiza juridic și politologic studiul doctrinelor politice și juridice conform exigențelor naționale, dar și internaționale, și de comun acord cu necesitățile și tradițiile existente în R.M.

Pentru a realiza acest scop, este necesar de a investiga un studiu comparat și de a găsi similitudini, dar și deviații ale evoluției doctrinelor politice și de drept în statele europene și SUA, deoarece tradițiile democratice au ca origine statele sus-menționate.

Suportul metodologic și teoretico-științific. La baza investigațiilor este necesar de a implementa metodele generale ale cunoașterii (istorică, logică, statistică), dar și alte metode precum: juridico-comparativă și socio-logică.

Noutatea științifică. Nu putem afirma cu certitudine că doctrinele politice și juridice constituie un domeniu absolut nou în abordarea științifică de către titularii și cercetătorii mediului academico-științific, dar putem susține faptul existenței reduse a informației în domeniu, ceea ce justifică lansarea unui studiu independent și ar avea calitatea de a stimula descoperirea unui șir de soluții pentru a ameliora cadrul juridic, dar și politologic al fenomenului.

Periodizarea gândirii politico-juridice

În dezvoltarea sa, civilizația umană a trecut prin câteva etape decizionale precum:

1. **Perioada antică –mil. IV î. Hr.- sec. IV** (perioada despotismului oriental specific statelor precum Egiptul, Babilonul, India, China antică și Grecia antică);
2. **Evul Mediu - sec. IV-XIV** (aparitia doctrinei creștine și evoluția sa prin prisma relației Biserică-stat);
3. **Epoca Renașterii și Reformei sec. XIV-XVI** (impunerea științei politice ca domeniu aparte, detașate de dogmele religioase);
4. **Epoca revoluțiilor burghezo-democratice sec. XVII-XVIII** (Epoca luminilor care a demarat în Olanda, Anglia, SUA și Franța);
5. **Epoca marilor doctrine ale sec. XIX** (consolidarea valorilor fundamentale ale libertății și egalității, dar și instituirea gândirii socialiste);
6. **Epoca doctrinelor sec. XX** (caracterizată prin crizele rivalității doctrinelor liberale și comuniste, dar și apariția noilor idei politico-juridice).

2. CARACTERIZAREA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE DIN ORIENTUL ANTIC

- 1. Egiptul antic**
- 2. Babilonul antic**
- 3. India antică**
- 4. China antică**

INTRODUCERE

Apariția primelor state antice orientale

În dezvoltarea sa societatea umană a trecut prin multiple provocări, stadii care se diferențiau prin aspectele politice, economice, sociale și culturale.

În evoluția îndelungată a societății antice orientale și-a găsit manifestare legea inegalității dezvoltării istorice.

Etapa incipientă poate fi considerată formarea statelor sclavagiste, care a pus baza formării claselor, a inechităților sociale.

În această perioadă se formează noi clase și stări sociale, apar diferențe drastice dintre proprietari de pământ, meșteșugari, militari, sclavi etc.

În perspectiva studierii perioadei antice o atenție deosebită se acordă statelor antice dezvoltate, care au lăsat repercusiuni în istoria gândirii politice prin ideologiile antice ale filosofilor și monarhilor înțelepți. În cadrul acestor state un loc deosebit îl ocupă Grecia antică și Roma antică.

Pe de altă parte, doctrinarii antici orientali au lăsat o bogată comoară sub forma ideilor politice reflectate în diferite manuscrise.

Zona geografică imensă numită convențional Orientul antic se extinde de la Vest la Est, unde s-a aflat Cartagina, până la China și Japonia, iar din Sud spre Nord, de la Etiopia actuală și până la Caucaz și țărmurile de sud ale Mării Aral.

În antichitate existau numeroase state care au jucat un rol important în istoria gândirii politice: Marele Regat al Egiptului antic, Statul Babilon, India, China ș. a. m. d. Aceste state au apărut în bazinele râurilor Nil, Eufrat, Tigru, Gangele, Ind și Huanhe. În aceste locuri apar noi așezări unde se concentrau un mare număr de oameni, tot aici în mileniul al III-lea î. Hr. apar construcții publice impunătoare prin proporțiile lor, ziduri de apărare, adică apar orașele.

În țările orientale antice s-au format treptat trei clase principale:

- a) clasa dominantă;
- b) clasa micilor producători și
- c) clasa sclavilor și lucrătorilor dependenți.

Egiptul antic

Apariția statului sclavagist egiptean datează din mileniul IV î. Hr.

Forma de guvernământ în Egiptul antic o constituia monarhia centralizată fiind mai bine cunoscută sub denumirea de despotism oriental.

Puterea era concentrată în mâna unui singur om nobil, numit-faraon și se transmitea prin ereditate. În ascendența sa la putere, faraonul miza pe dreptul divin care-l situa deasupra celorlalți.

Autoritatea nelimitată a faraonului, atât în calitate de rege cât și de preot suprem, a reliefat o trăsătură deosebită a întrepătrunderii politicului cu religia. Faraonul era considerat ca fiu al unei muritoare și al zeului soarelui „Ra”. Dovezile sunt regăsite în primele texte cu caracter politico-religios.

Aproximativ la începutul mileniului III apar primele idei politice care se regăsesc în „Povețele lui Ptahotep”.

Tema principală a operei sale impune supunerea păturilor de jos. El consideră că inegalitatea oamenilor este de origine divină și, prin urmare, este inutil de a lupta contra inechității sociale.

Ptahotep acordă faraonului un statut aparte, calificându-l ca semi-zeu și îi delegea putere nelimitată asupra supușilor săi.

Aceleași idei sunt regăsite în „Învățăturile lui Athoi către fiul său”, scrise în anul 2100 î. Hr.

În sfaturi se reflectă situația socială tensionată în statul egiptean. Cu scopul de a supune sclavii rebeli, Athoi apelează la o politică aspră față de stările sociale inferioare (țărani și sclavii), dar pe de altă parte el solicită unele cedări ulterioare cu scopul evitării unor astfel de zguduiri statale.

La începutul sec. XXI-XIX î. Hr. se acutizează conflictul dintre păturile sociale. Astfel, regele îndeamnă fiul cum să procedeze. „Săracii sunt dușmanii regelui”, iar aristocrații trebuie susținuți cu scopul menținerii puterii personale, afirma Athoi.

La sf. sec XVIII î. Hr. a avut loc răscoala sclavilor care s-a soldat cu preluarea proprietăților păturilor înstărite. Acest eveniment a fost reflectat detaliat în lucrarea „Vocea lui Ipuver”.

Ipuver era reprezentantul aristocrației sclavagiste și ideologul de seamă al acestora. El pleda pentru restaurarea guvernării despotice și pedepsirii răsculaților.

Țăranii liberi și sclavii au „izgonit regele” și au preluat puterea de stat. Crescuse nemulțumirea față de religie. Răsculații au devastat proprietățile nobililor și au instituit anarhia în statul egiptean.

Însă mari schimbări în structura funcționării statale nu au avut loc și totul a revenit la starea inițială.

Mesopotamia

La sfârșitul mileniului al IV-lea, în Mesopotamia s-au conturat primele orașe-state care au pus baza civilizației dezvoltate, Sumer și Acad. În orașul antic Sumer, mult timp s-au menținut tradițiile democratice: adunări populare sau adunări ale magistraților. Mai târziu, însă, evoluția statală a trecut la regimul sclavagist, în frunte cu un rege.

Literatura însă a fost cea care a impus cultura Mesopotamiei la un nivel superior.

Poemul lui Ghilgameș conține practic toate legendele biblice.

Ghilgameș era regele Uruclui, era un tânăr orgolios, dotat cu forțe supranaturale, care se manifesta ca un bun conducător al cetății. În poem el apare în diferite ipostaze, printre care și ca apărător al cetății sale.

Istoricii consideră Sumerul drept baza civilizației umane.

Babilonul antic

Mesopotamia („Țara dintre râuri”) a fost statul care a stat la baza civilizației babilonienilor și asirienilor.

După cum am remarcat anterior, cea mai dezvoltată civilizație (la început) din această zonă era cea a sumerienilor (un popor sedentar al agriculturii). Ei au întemeiat orașele, în fruntea cărora se afla un rege. El avea funcția de legislator principal, dar era dotat și cu funcțiile de preot.

Orașele care apăruseră, duceau războaie neconținute pentru subjugare. Ca rezultat a apărut un regat compus din două mari popoare sumero-accadian.

Regatul sumero-accadian a existat timp de două secole, apoi a fost cucerit de regele babilonienilor Hammurabi care a trăit între anii (1728-1686 î. Hr.), iar conform altor surse el domnise între anii (1792-1750 î. Hr.).

Astfel a fost format primul imperiu babilonean. Unul din monumentele gândirii politice antice a constituit celebrele *Legi ale lui Hammurabi*, care au redat proveniența puterii și ordinii sociale. Ca și în majoritatea statelor antice, în Babilon se considera că legea are proveniența divină și se aplică prin rege.

Hammurabi este autorul unui set de legi (247 la număr) care-i purta numele “Codul lui Hammurabi” și conținea prevederi din domeniul dreptului civil, administrativ, penal, dreptului familiei etc. Aceste legi au reglementat viața politică, economică și socială a țării.

Referitor la sclavie, Hammurabi a inițiat câteva reforme.

Meșteșugarul sau negustorul care a ajuns sclav din cauza datoriilor, era obligat să muncească trei ani, apoi urma să fie eliberat.

Sclavul nu avea dreptul și era considerat drept “unealtă de muncă”.

Legile lui Hammurabbi erau stricte și severe. El condamna la moarte pentru încălcări neînsemnate și grave deopotrivă.

Această perioadă a fost înfloritoare pentru Babilon sub toate aspectele, inclusiv sub aspectul politico-juridic. Faimosul rege a unit toate cultele locale, creând o religie unică (babiloniană).

Deși forma de guvernământ era despotică, Hammurabbi a căutat să satisfacă cerințele tuturor păturilor sociale și să evite conflicte din motiv de inegalitate socială. În sec. IV î. Hr. în Babilon locuiau cca. 200000 oameni, acesta fiind unul din cele mai mari orașe din antichitate.

Regelui i se acorda caracter divin. Legile transcend de la Marduc (Dumnezeul Suprem) și se aplică prin rege.

De asemenea, nu existau delimitări dintre dreptul public și cel privat. Cetățeanul și statul constituiau un tot întreg.

Din opere de vază de la babilonieni ne vine Poemul (Epopoea) lui Ghilgameș. Ea îmbină religia, politica și cultura babiloniană, dar reflectă integral trăsăturile civilizației babiloniene.

India antică

În istoria gândirii politico-juridice, India antică ocupă un loc deosebit.

Având o bogată cultură și o civilizație dezvoltată, India datează apariția gândirii politico-juridice odată cu scrierea primelor opere cu caracter politic care se numeau „veda”. Vedele erau niște texte religioase, un ansamblu de texte cu imnuri și rugăciuni care au apărut în anii 1200 î. Hr.

Vedismul era format din patru vede: Rig-Veda, Sama-Veda, Zajur-Veda și Atharva-Veda.

După textele religioase, s-a impus o nouă religie, numită brahmanism. Preluând scrierile religioase din vede, religia brahmană a pus accentul pe delimitarea societății în varne (caste).

Brahmanismul a constituit o religie justificatoare a statutului preoților supremi din India și de întărire a castei date. Anume religia brahmanică a pus bazele inegalității sociale indiene. Conform acestei religii, în India existau patru caste sau varne:

Varnele constituiau cea mai veche delimitare a claselor sociale pe baza cărora s-a întemeiat societatea antică indiană.

Stările (în sanscrită varne) sociale erau :

1. brahmanii – casta preoților;
2. kschatrya – casta militarilor, războinicilor;
3. vaicy – casta meșteșugarilor, țăranilor și negustorilor;
4. șudra – casta sclavilor, servitorilor;

Un statut aparte îi revenea regelui, a cărui putere era limitată numai de brahmani.

Dharmasastra - "Doctrina Legii" - text care a apărut până la buddha - caracterizează puterea supremă a regelui. Regele era asociat cu fiu al divinității și era dotat cu putere supranaturală. Îndatoririle sale principale erau de a menține orânduirea socială neschimbată, de a conduce aparatul administrativ și de a numi funcționari în posturi. Regele conducea armata, politica externă și percepea impozite. Însă, conform legii divine, regele trebuia să dea ascultare brahmanilor și să se conformeze voințelor acestora.

Brahmanii susțineau regele întru-totul și apelau la toleranța societăților inferioare și solicitau supunere față de el, pentru ca ei (vaicy și șudra) să fie răsplățiți în viața următoarea. Astfel, scopul politic al religiei brahmane era de a exploata masele, insuflând acestora posibilitatea de a se elibera în viața următoarea.

Stările sociale erau bine conturate, iar membrii lor nu puteau trece din una în alta, ele fiind un statut ereditar. Privilegiile obținute se transmiteau de la părinți la urmașii lor pe cale ereditară. Astfel, fiul brahmanului nicidecum nu putea să devină meșteșugar sau sclav și invers.

Opera fundamentală a brahmanismului a fost „Legile lui Manu”. Apariția sa datează aproximativ mileniul II î. Hr. „Legile lui Manu” consideră inechitatea socială drept o creație a puterii divine.

Drahma² a creat casta brahmanilor din buzele sale, kșatria - din brațele sale, vaicy – din coapse, iar șudra – din piciorul său.

Brahmanul, ca reprezentant al legii divine, transmite mesajele sacre și reprezintă stăpânul universului.

Budismul

“Buda a trăit în perioada de edificare a civilizației indiene tot așa cum Socrate a trăit în perioada edificării civilizației occidentale în Grecia antică”³.

Budismul apare ca o necesitate de a suplini acel vid spiritual lipsit în cultura brahmanilor. Fondatorul acestei religii este Buda. S-a născut în 560 î. Hr. din ramura nobilă Gautama.

La vârsta de 19 ani s-a căsătorit, dar după 10 ani a renunțat la privilegiile sale și a luat drumul pribegiei, pentru a descoperi tainele existenței. Religia sa se bazează pe dilema suferinței și plăcerii. Scopul vieții constă în detașare de durere.

² Dharma constituie legea sfântă la indieni.

³ Carrithers M., *Buddha*, Ed. Humanitas, București, 1996, p. 22.

În gândirea sa persistă „patru adevăruri”: 1. învățătura despre suferințe; 2. despre cauzele suferinței; 3. despre curmarea suferințelor; 4. despre căile de curmare a suferințelor.

Timp de patru decenii el a propovăduit filosofia sa. Găsind numeroși adepți, el a creat mănăstirile buddiste.

Buda spunea “iată, o monahi adevărul sfânt despre suferință: nașterea este suferință, bătrânețea este suferință, boala este suferință, moartea este suferință. Unirea cu ceea ce nu iubești este suferință, despărțirea de ceea ce iubești este suferință, a nu obține ceea ce dorești este suferință”⁴.

Apogeul budist se numește nirvana, ceea ce în traducere înseamnă ”stingere”, “neant”.

Religia sa, spre deosebire de brahmanism se adresa tuturor păturilor sociale și nu diferenția oamenii după statutul lor social, însă structura castelor era foarte înrădăcinată și nici Budismul nu a schimbat-o.

De altfel, ca și brahmanii, religia budistă apela la supunere față de stăpâni și neîmpotrivire față de aceștia. În condiția creșterii nemulțumirii sociale față de starea lor împovăraătoare, budismul a pierdut susținerea popoului indian.

Către secolul XIII obștile budiste și-au încetat existența, cedând noii religii hinduiste. Hinduismul sau neobrahmanismul, de fapt, a marcat revenirea la cartea vedelor și cultul brahmanilor.

China antică

Primele surse referitor la China antică datează mileniul II î. Hr.

Spre deosebire de India, aici religia nu a influențat viața politică. Vidul de gânditori politici a fost completat de filosofii și înțelepții chinezi. De aici și debarasarea de superioritatea divinității și abordarea rațională a instaurării formelor de guvernământ. Regele, în viziunea tuturor, era dotat cu putere supranaturală.

China antică este dominată de trei mari filosofii: Budismul, Taoismul, Confucianismul.

Gândirii antice chineze îi este specifică „explicarea faptelor prin fapte și ține de atitudinea anti-metafizică”⁵.

Confucius (551-479 î. Hr.) s-a născut în statul Lu. Despre familia sa se cunosc puține lucruri. La 19 ani s-a căsătorit și tot atunci a intrat la slujbă într-o familie de nobili. La 32 de ani devenise preceptor al fiilor

⁴ Vasilescu Vasilescu E, *Istoria religiilor*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1998 p. 222.

⁵ Stere E, *Din istoria doctrinelor morale*, Ed. Polirom, Iași, 1998, p. 35.

unui ministru, iar peste un an a întreprins o călătorie în capitala Luoyang, pentru a studia instituțiile, datinile și tradițiile Imperiului Zhou (vechiul imperiu chinezesc care s-a scindat în state mai mici).

Filosoful german, Karl Jaspers, afirmă că tot atunci Confucius se întâlnise cu Lao-tzi.⁶

Următorii 15 ani el i-a dedicat studiilor, pentru ca la vârsta de 51 de ani să preia postul de Ministru al Justiției al statului Lu.

După 4 ani de muncă, Confucius iarăși a întreprins câteva călătorii pentru a preda doctrina sa.

La vârsta de 68 de ani, el s-a întors în provincia natală și s-a retras din societate (respingând toate funcțiile de stat propuse).

Confucius s-a stins din viață la vârsta de 73 de ani în solitudine.

Activitatea literară a gânditorului chinez

Confucius spunea că în lume nu există lucruri care nu s-ar putea explica.

Confucius a trăit în perioada în care statul chinez era divizat în câteva state rivale și era amenințat de statele vecine.

Deși aristocrat, a dus un mod de viață modest și și-a propus să realizeze reforme societății.

Laitmotivul gândirii sale a fost perfecționarea moralității umane.

El apelează la valorile antichității. Referindu-se la trecutul glorios, Confucius spunea: „A gândi fără să înveți e istovitor și primejdios, iar a învăța fără să gândești e în van.”

El se dorește a fi omul ce transmite tradiția.

Referitor la forma de guvernământ, el afirma că o guvernare bună nu-i posibilă decât în condițiile unei stări de conviețuire determinată de „Li”.⁷

Guvernarea se face prin aplicarea legii, dar recurgerea la lege (mai exact constrângerea legii) indică lipsa de ordine. Confucianismul apelează la morală, în detrimentul dreptului pozitiv. Legile sunt un fenomen negativ din motivul aplicării pedepselor cetățenilor. Morala este legea supremă după care poporul trebuie să se îndrume.

În viziunea sa, o formă bună de guvernământ trebuie să asigure trei lucruri: hrană suficientă, forță armată și păstrarea încrederii poporului în stăpânire.

În statul Lu (locul său de baștină) el fondează un gen de academie, care îi propagă învățăturile.

⁶ Karl Jaspers, *Oameni de însemnătate crucială*, Ed. Paideia, București, 1996.

⁷ “Li” constituie imperativul de conduită.

Opera sa cuprindea studiul tradițiilor istoriei chineze.

În acest context a scris: „Marele studiu” și „Convorbiri filosofice”.

Dacă la Aristotel omul e „ființa sociabilă”, la Confucius omul e „ființa perfectibilă” (adică predispusă perfecționării).

Cu cât un funcționar deține un grad mai înalt, cu atât sporesc competențele sale.

Confucius se afirmă ca un conservator, deoarece se declară pentru păstrarea instituțiilor existente.

Adept al elitei aristocratice, el declară că morala constituie virtutea supremă, iar această este prezentă celor „puțini și înțelepți”.

În ceea ce privește statul, Confucius are o viziune paternalistă: conducătorul este aidoma părintelui.

„Regulile necesare guvernământului nu pot fi separate de cele care stau la baza familiei”.

„Cel care guvernează prin virtute poate fi asemuit cu steaua polară: ea rămâne pe loc și toate celelalte stele se călăuzesc după ea”⁸.

Contrar lui Lao-tzi, Confucius susține ideea că „o societate imperfectă este preferabilă lipsei unei societăți. Respectă cinci principii esențiale: supunerea fiului față de tată, a celui supus față de suveran, a celui tânăr față de cel în vârstă, a soției față de soț și loialitatea prietenului față de prieten”.

Din acest motiv a fost criticat de Lao-tzi. În viziunea filosofului cinic față de stat, Confucius nu cunoștea acel „dao” (nonacțiune, mersul firesc al lucrurilor) și s-a eschivat de la sensul primar prin moralitate.

Primul conducător din dinastia Han (202 î. Hr.) a făcut din confucianism ideologie a statului.

Lao-tzi

Fondatorul gândirii daoiste este considerat Lao-tzi (sec. VI î. Hr.).

Gânditorul chinez a îndeplinit funcția de arhivar și astrolog al regelui Tcheu. Mai târziu a întreprins niște călătorii, scriind apoi „Cartea despre Tao” sau Cartea Principelui și a virtuții sale.

Despre Lao-tzi se spune că îl cunoștea pe Confucius și îl critica: „omenia și dreptatea despre care vorbești tu sunt cu totul inutile”⁹.

În cartea *Dao-de-țin*, Lao-tzi spune: “Omul urmează (legile) pământului. Pământul urmează (legile) cerului. Cerul urmează (legile) lui *dao*, iar *dao* își urmează sie însuși”. Dao este în centrul gândirii sale. În traducere din chineză Dao înseamnă „drum”, „cale”.

⁸ Fragment din *Convorbirile* lui Confucius cu discipolii săi.

⁹ *Ibidem*, p. 37.

Pentru Lao-tzi, *Dao* exprimă ideile de putere, autoritate.

Conducătorul trebuie să fie în acord cu *Dao*. Un conducător înțelept este acela care nu recurge la violență, iar poporul se supune cu bunăvoință. Cea mai bună formă de guvernământ este aceea care sporește Binele Comun. Regele este cu atât mai bun, cu cât pătrunde mai puțin în viața societății sale.

Lao-tzi critică aristocrația și inegalitatea socială și apelează la inacțiune. Cerul tratează totul și pe toți oamenii în mod egal.

El afirmă că în starea naturală oamenii erau fericiți, în afara oricărei constrângeri sau obligațiuni. De aici reiese atitudinea negativă față de societatea contemporană lui.

Taoiștii insistau asupra faptului că ființele umane sunt, în mod natural, sociabile și că numai guvernele rele sau excesive le pervertesc.

Tendința justificată a „evadării din lume” și căutarea refugiului în natură constituie ideea principală a filosofiei daoiste.

Nostalgic față de trecut, el apelează la non-acțiune și non-violență.

Omul înțelept spune: „Dacă nu acționez, poporul se va schimba de la sine”. El pledează pentru mersul firesc al lucrurilor.

Tao susține fericirea în conformitate cu „ordinea naturală”.

Legile, afirmă Lao-tzi, pun bazele războiului, iar poporul, în acest caz, este nefericit.

Cu cât mai multe legi există, afirmă Lao-tzi, cu atât mai mulți vor fi hoții și tâlharii.

Soluția corectă pe care o propune filosoful chinez se rezumă la neamestec și neintervenția din partea conducătorilor și preferința pentru „mersul firesc al lucrurilor.”

Virtutea conducătorului trebuie să fie pusă în slujba poporului.

Lao-tzi are predilecția de a simplifica instituțiile și relațiile dintre guvernanți și guvernați.

Problema fundamentală a suferinței începe o dată cu constrângerea.

Gânditorul chinez susține ideea că omul trebuie să trăiască retras și modest și atunci, afirmă el, adresându-se fiecărui cetățean: „vei obține totul dacă nu ceri nimic.”

Mo-tzi (479-400 î. Hr.)

Descendent din școala lui Confucius, Mo-tzi a găsit o nouă interpretare politico-juridică. Doctrina sa revendică dreptul conducătorului de a reprezenta interesele poporului. În starea lor naturală, oamenii trăiesc în haos și luptă a tuturor contra tuturor. Ca rezultat ei au decis să aleagă un conducător înțelept și cumpătat.

Este necesar de menționat că Mo-tzi este contra aristocrației, a „celor puțini și înțelepți”.

Ideile lui Mo-tzi au fost dezvoltate de adepții legismului.

De asemenea, filosoful chinez este adept al inechității sociale. El recunoaște că oamenii nu pot fi egali. Unii sunt mai slabi, alții mai puternici, unii sunt mai șireți, iar alții - mărginiți. Unii sunt născuți pentru a conduce, iar ceilalți pentru a fi conduși. Datoria monarhului, în acest caz, este de a satisface dorințele tuturor oamenilor din statul său.

De-aici vine și motivul pentru care Mo-tzi obligă poporul la supunere și la „iubire universală”.

„Iubirii izolate” confucianiste el opune „iubirea universală”, motivând prin faptul că binele comun poate fi atins prin iubirea altruistă a celor puternici față de cei slabi, a nobililor față de popor.

În viziunea lui Mo-tzi, poporul este puterea supremă în stat.

În cazul instituirii formei despotice de conducere, el se declară critic față de guvernare.

Rolul monarhului constă în preocuparea pentru binele poporului și nu de înavuțire personală.

Shang-Ian

Apariția și consolidarea legismului în secolele VII-IV a fundamentat o nouă viziune politico-juridică în China antică. Fondatorul acestei școli este considerat (în unele izvoare) Shang-Ian.

Lucrarea sa „Cartea dirigitorului provinciei Șan” vine în contradicție cu normele morale confucianiste. Contrară viziunii lui Confucius, care afirma superioritatea moralei asupra legii, Șan-Ian și alți legiști consideră legea ca formă supremă de reglare a relațiilor sociale în stat. Conducătorii trebuiau să fie talentați și să se ghideze conform legilor adoptate.

Legiștii, adesea slujitori ai noilor birocratii dezvoltate de statele aflate în competiție, afirmau că natura umană este incorigibil de egoistă și că societatea nu putea fi susținută decât de legi severe, strict aplicate.

În acest scop, legiștii au inițiat un șir de legi drastice cu pedepse aspre pentru orice încălcare neînsemnată. Deși scopul legiștilor de a institui ordinea socială a atins scopul, totuși locul rațiunii a fost substituită de frică. Filosofii s-au izolat de guvernanții despotici și de funcționarii lor din frica de a nu fi pedepsiți pentru cugetările libere. Arta și filosofia au dispărut pentru un timp în statul chinez, iar țara însăși s-a pomenit sub pericolul de destrămare. Ca efecte ale doctrinei autoritare legiste, Imperiul Ţin a decăzut și s-a divizat în state mai mici.

3. CARACTERIZAREA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE ÎN GRECIA ANTICĂ

1. Democrația ateniană

2. Platon

3. Aristotel

Moto: Cetatea nu este decât o asociație de ființe egale
ce caută cel mai bun fel de viață
(Aristotel)

Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice în Grecia antică

La începutul mileniului I î. Hr. se conturează statele (orașe-state, polișe) în Grecia antică, ele fiind adevărate centre politice, sociale, culturale.

Trebuie de menționat că formele de guvernământ erau diferite, fapt care i-a facilitat pe filosofii greci în caracterizarea orânduirii social-politice existente. Ideile politice din Grecia antică se axează pe studierea formelor și regimurilor politice existente.

V.S. Nerseseanț împarte evoluția gândirii politice grecești în trei perioade:

- a) Perioada incipientă (sec. IX-VI î. Hr), care a pus baza apariției gândirii politice. Constituie perioada în care a activat Homer, Hesiod și „Șapte înțelepți”. În această etapă se încadrează Pitagora și Heraclit.
- b) A doua perioadă începe cu sec. V î. Hr. și rămâne în istorie ca apogeu al înfloririi filosofiei grecești, având ca reprezentanți de vază pe Democrit și sofiștii: Socrate, Platon și Aristotel.
- c) A treia perioadă cuprinde sec. IV-II î. Hr. și marchează decăderea statalității grecești, acestea supunându-se Macedoniei și apoi Romei antice. A activat Epicur, stoicii și Polibius.

În Grecia antică toată lumea avea dreptul de a ocupa poziția pe care o dorea, însă cu condiția acceptării persoanei sale din partea demosului (poporului).

Noțiunile fundamentale precum libertatea, justiția, guvernarea au apărut în antichitate, în procesul evoluției filosofiei.

Tot în antichitate se purtau discuții libere fără obstacole și constrângeri, fapt ce a dus la apariția multiplelor forme de guvernământ, în dependență de preferințele poporului elen.

Contribuția filosofilor greci în desăvârșirea gândirii politice este imensă. Sofiștii, de exemplu, au făcut diferență dintre politică și morală. Platon făcuse o clasificare detaliată a formelor de guvernământ și a inițiat teoria statului.

Gândirea politico-juridică a Greciei antice datează secolul VIII î. Hr. odată cu apariția *Iliadei* și *Odiseea*.

Epopoile homerice și aproape toate marile idei noi au apărut în coloniile grecești de pe coasta Asiei Mici (Milet, Efes, Samos), ele toate fiind aduse spre vest, prin refugiații politici și alți izgoniți care fugeau de perși. „Pitagora, Xenofan și Anaxagoras au fost asemenea refugiați.”¹⁰

După părerea filosofului austriac, Karl Popper, cultura politică greacă apare odată cu primele publicații ale operelor lui Homer.

Epopoile sale au fost culese în jurul anului 550 î. Hr. Ele reflectă rațiuni de stat. Aceasta s-a întâmplat ca urmare a inițiativei cărmuitorului Atenei, tiranul Pisistrate. El susținea opera homerică, fapt exclusiv ca un tiran să accepte scrieri cu caracter politic. După Homer, au urmat operele lui Hesiod (secolul VIII-VII î. Hr.) *Theogonia* și *Munci*, ele rezumând orânduirea social-politică și religioasă a Greciei antice.

Relevante sunt și *Odele triumfale* ale lui Pindar și tragediile lui Eschil.

Cele mai vechi opere literare păstrate ale grecilor sunt *Iliada* și *Odiseea*. Ele caracterizează gândirea politico-juridică a civilizației elene.

Iliada și *Odiseea* reflectă evenimentele ce decurgeau în Grecia antică. Stratificarea ei în polisuri și formele de guvernământ monarhice (în persoana regilor Agamemnon, Ahile sau Ulise), precum și orânduirea socială a ei. Lupta dintre aheeni și troieni. Tradițiile și obiceiurile grecilor sunt expuse în această epopee. De altfel, Homer a vrut să facă distincție dintre greci și barbari.

Trebuie de menționat faptul că în viziunea greacă despre lume, politicul, etica și religia erau într-o strânsă legătură.

Democrația ateniană

A fost o epocă numită pe drept minunea greacă; mai ales, minunea Atenei în sec. al VI-lea înainte de Cristos, în perioada respingerii perșilor, a conștientizării libertății prin apărarea ei, a epocii lui Pericle. Strategul grec era printre unicii conducători care a definit democrația ca formă ideală de guvernământ. Această afirmare se regăsește în discursul lui Pericle redat în **Istoria războiului peloponisiac**.

Primele legi scrise apar la Atena în 621 î. Hr. și sunt numite „Legile lui Dracon”. Ele prevedeau în special limitarea puterii eupatrizilor (nobilimea ateniană). Mai târziu, în anul 594 î. Hr., statul atenian a fost

¹⁰ Popper R. Karl, În căutarea unei lumi mai bune, Ed.Humanitas, Buc., 1998, p.114

condus de Solon care a inițiat numeroase reforme în favoarea demosului (poporului).

Democrația ateniană se baza pe egalitatea cetățenilor săi. Legile nu diferențiau oamenii după statutul lor social, excluzând însă sclavii, străinii, femeile și copiii care nu intrau în rândurile privilegiaților.

În Atena existau drepturi largi de exprimare; pentru aceste scopuri existau instituții de tipul *Ecclisia* (adunarea cetățenilor), care se reunea în agora (piața publică).

Tribunalul helieului sau tribunalul poporului era format din 6000 de cetățeni, trași la sorți în fiecare an, pentru a hotărî soarta inculpaților (de regulă, aceștia erau excluși din polis), dar, de asemenea, îi oferea posibilitatea de a înlătura monarhul sau tiranul¹¹.

Trebuie de menționat că Xenofon și Platon se declarau sceptici față de aceasta categorie de guvernare. Filosofii greci erau în căutarea formei perfecte de guvernare; astfel Xenofon propunea un conducător erou, care s-ar sacrifica pentru interesul comun, binele general; Platon propunea un triumvirat structurat în filosofi, paznici și producători; Aristotel pleda pentru clasa mijlocie¹².

Pitagora (530-470 î. Hr.) s-a născut la Sidon. El a fost filosof și matematician, a călătorit mult (în Persia, Iudeea, Finicia, Egipt, Sparta și Creta), dar totuși a revenit în patria sa, insula Samos.

Când tiranul Policrat a instituit guvernarea sa pe insulă, Pitagora s-a refugiat în Crotona, unde a fondat ulterior o comunitate religioasă și politică. În consecință, a fost creată o cetate de tip *polis*, care în scurt timp s-a impus în regiune. Adept al formei de guvernământ aristocratice, Pitagora a format întruniri aristocratice pentru consolidarea poziției acestora. Ordinul politico-religios al lui Pitagora a propus să realizeze ordine în relațiile sociale.

În viziunea sa, statul era o creație de origine divină precum dreptul și alte științe (matematica, geometria etc.) De aceea, el propunea onorarea zeilor, stimarea părinților, supunerea față de legi.

Statul putea fi guvernat în cel mai bun mod numai de către aristocrați, afirma filosoful grec.

Cea mai rea guvernare, după Pitagora, îi revenea anarhiei. Omul are nevoie de a fi guvernat și nu se poate lipsi de conducători.

Pitagora a acordat un rol important moralei și eticii în educația cetățenilor. Dragostea spirituală determină, în viziunea sa, modul de viață

¹¹ Braunstein F, Pepin J-F, *Marile Doctrine*, Ed. Antet, Oradea, 1997, p.5.

¹² Ibidem, p. 7.

corect. Această idee va fi preluată de alți filosofi care au evoluat mai târziu.

Democrit elaborase învățătura despre organizarea perfectă a statului atenian. Subliniind însemnătatea statului, Democrit considera legile o valoare supremă, ele „fiind un rezultat al neînțelegerilor între oameni. „Dreptul este mai rău ca morala, însă e mai necesar gloatei”.

Democrit puna interesele polisului mai presus decât interesul propriu, deoarece statul are menire de a aduce Binele comun. El critica războaiele civile, deoarece aceste slăbeau statul.

Democrit era adeptul formei democratice și nu accepta monarhia. El considera că sărăcia într-un stat democratic este mai favorabilă decât viața fericită în monarhie¹³. Sclavia, în opinia sa, este un fapt normal și necesar, sclavii fiind niște unelte de muncă.

Heraclit, cunoscut filosof grec, s-a născut într-o familie de aristocrați. Unica sa operă se numește „Despre natură”. Conform concepției sale totul în lume este schimbător, totul e în mișcare.

Fiind fiul lui Blosson, nobil din Efes, el capătă din copilărie atitudine disprețuitoare față de masele populare.

Ca și Democrit, el justifică inegalitatea socială ca o lege naturală.

Heraclit s-a declarat adept al aristocrației și era ferm convins de ineficiența democrației.

Referitor la guvernământ, Heraclit a menționat că nu e neapărat ca o lege să fie acceptată de popor; principalul era ca legea să se acorde logosului.

Heraclit și Pitagora pledaseră pentru aristocrație, dar nu pentru aristocrați ereditari (de sânge), ci pentru noile pături sociale înstărite (oameni autoritari, negustori, meseriași, demos etc.)

Socrate (469-399 î.Hr.) s-a născut la Atena și este considerat reprezentant de seamă al sofismului. A fost recunoscut drept cel mai înțelept om de oraculii din Delfi. A exercitat funcția de magistrat, dar nu s-a implicat exclusiv în viața publică. El s-a afirmat ca un raționalist și a căutat să găsească răspunsuri reale referitor la formarea statului. A iubit dreptatea și a respins demagogia. A fost unicul dintre magistrați care a rezistat presiunii *celor treizeci de tirani*.

Acuzat de impietate (lipsă de respect față de zei) Socrate a fost declarat vinovat și condamnat la moarte pentru libertatea de gândire. Li-

¹³ Strah D., Istoria gândirii politico-juridice din antichitate până în sec. XVIII, Chișinău, 1996, p. 37.

bertatea însemna pentru el mai mult decât absența unei constrângeri, singura formă demnă de a fi trăită a vieții omenești. Independența sa morală și curajul de a merge numai pe calea dreptății.

Cuvântarea de apărare și moartea lui Socrate au transformat ideea omului liber într-o realitate vie; era liber pentru că spiritul său nu putea fi subjugat.

Socrate s-a afirmat ca spirit laic și raționalist în gândirea politico-juridică antică.

Platon (427-347 î. Hr.)

„Genialul ucenic al lui Socrate a exercitat o înrăurire atât de adâncă și în același timp atât de largă asupra culturii Occidentului, încât fără el această cultură nu poate fi înțeleasă”¹⁴.

Platon provine dintr-o familie de oameni de elită atenieni. În tinerețe (407-399 î. Hr.) a fost ucenicul lui Socrate, care l-a și influențat. A călătorit mult prin Egipt, Italia de Sud și Sicilia, iar la întoarcere în patria sa, Atena, în 387 î.Hr., el a fondat Academia care a durat un mileniu (până în 529 e.n.).

Platon este unul dintre filosofii antici greci care ne-a lăsat o vastă operă (35 de scrieri și 13 scrisori) în forma lor completă. Dialogurile sale timpurii sunt numite „socratice” („Protagoras”, „Criton”etc.), deoarece ele sunt influențate de filosofia socratică raționalistă.

Mai târziu, în „Republica”, „Parmenide” „Legile”, se conturează propria gândire politică referitor la statul ideal. În viziunea sa, statul perfect este acela unde guvernează cei mai buni.

În „Republica” Platon susține că scopul întregii activități este binele comun; problema cetății este de a realiza dreptatea pentru toți cetățenii săi în armonie cu legile existente, dreptul fiind subordonat moralei.

Este de menționat faptul că Platon era categoric împotriva oricărei forme de proprietate privată. Totul trebuie să fie comun, inclusiv femeile și copiii. Ultimii trebuie crescuți și educați de către stat.

În ceea ce privește concret forma de guvernământ răspunsul său este dualist: el pledează pentru aristocrație, dar dacă apare acel care e superior, atunci monarhia este la fel salutată.

Democrației îi este specifică libertatea mulțimilor ceea ce, în consecință, duce la tiranie.

În general, orice formă de guvernământ dispăre din cauza contradicțiilor interne.

¹⁴ După părerea lui Ion Craiovan, Doctrina juridică, Ed. ALL BECK, Buc, 1999, p. 64.

Platon, înainte de a trece la enumerarea formelor de guvernământ, insistă foarte mult asupra educării celor care vor conduce destinele cetății și asupra orientării lor spre cunoașterea adevărului ca premisă a realizării Binelui. „Prin educație se ajunge la practicarea filosofiei, iar conducătorul cetății trebuie să fie filosof, adică iubitor de înțelepciune. Pentru a ajunge conducător și filosof, conducătorul va fi supus diferitor teste care ar demonstra că acesta este în stare să se ridice la nivelul inteligibilului și la nivelul principiului Binelui”¹⁵. În opinia filosofului sunt necesari 20 de ani de studii și experiență pentru ca un tânăr să ajungă să conducă cetatea, aceasta întâmplându-se în jurul vârstei de 50 de ani, atunci când „înălțându-și lumea sufletului către însuși cel ce dă lumina tuturor, văzând Binele însuși, folosindu-se de el ca de o pildă și un model să rânduiască întru frumusețe atât cetatea, cât și pe cetățeni”¹⁶.

În concepția lui Platon, filosofii trebuie să conducă statul.

Înainte de fericirea individuală, omul trebuie să pună mai presus de toate coeziunea cetății.

Formele de guvernământ sunt caracterizate în funcție de disponibilitatea lor în raport cu binele. „Dacă, supunându-i unei învățături și unui tratament atât de serios, vom educa tinerii bine proporționați și cu spiritul bine proporționat, atunci Dreptatea însăși nu ne va putea reproșa ceva și vom păstra neștirbite cetatea și rânduirea ei”¹⁷.

Formele de guvernare sunt, după părerea lui Platon, următoarele:

- a) Timocrația;
- b) Oligarhia;
- c) Democrația;
- d) Tirania.

Ceea ce prezintă Platon în „Republica” este forma ideală de stat.

Cetatea perfectă este alcătuită din trei grupuri: filosofii care conduc, paznicii care păzesc, producătorii care se ocupă cu meșteșugăritul. Fiecare grup este delimitat de altul și nu se implică în activitățile altui grup.

Legile sunt acelea care reglează relațiile dintre reprezentanții diferitor categorii sociale.

Dar prin exemplul executării lui Socrate, Platon caută să demonstreze caracterul nedrept al unor legi, soluția fiind înlăturarea legii în înțelepciune, în domnia regelui-filosof.

¹⁵ Capcea Valeriu, *Filosofia dreptului*, Chișinău, Ed. Arc, 2004.

¹⁶ Idem, p. 395.

¹⁷ Platon, *Republica*, Opere, vol. V, Buc., Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 321.

Aristotel (384-322 î. Hr.)

După părerea lui I. Craiovan, Aristotel este cel mai original discipol al lui Platon. El s-a născut în familia lui Nicomah, medic din Stagira, în anul 384 î. Hr. Stagira se afla la granița macedoneană departe de Atena. Tatăl său era din familie ascendentă din Stagira, iar mama, care purta numele de Phaestias era din Chalcias.

La 18 ani pleacă de acasă la Atena ca să facă studiile la Academia lui Platon. Aristotel a fost influențat mult de Hippocrtae din Cos și Democrit din Abdera, filosofi recunoscuți în timpul vieții, dar și mai târziu.

Toată viața a trăit la Atena fiind protejat de regii macedonieni Filip, Alexandru cel Mare (cărui îi dăduse o educație aleasă) și Antipatros.

Operele sale au o puternică reminiscență în diferite științe: logică, metafizică, opere naturaliste și, nu în ultimul rând, opere de etică, politică și retorică.

Aristotel este considerat, pe bună dreptate, părintele Politicii. El a studiat structura politică a 158 de orânduri politice, care pot fi regăsite în opera sa de vază *Politica*. Operele sale de bază în știința politicului constituie „Politeia” și „Etica nicomahică.”

Statul este o necesitate și nu o simplă asociație temporară făcută pentru a realiza anumite scopuri particulare. Omul este chemat de însăși natura sa la viața politică.

Aristotel s-a preocupat de dificultatea aplicării legilor, căutând permanent alți indicatori decât caracterul rigid al legii și criteriul de aplicare al ei în diferite cazuri.

După moartea lui Alexandru cel Mare, filosoful grec a fost atacat vehement (acuzat de impietate) din partea altor gânditori greci precum: Eurymedon și Demochares (nepotul lui Demostene), Demofin (fiul istoricului Efhoros) și alții¹⁸. Soarta avea să-i reediteze lui Aristotel finalul lui Socrate, care a avut loc doar cu 76 de ani înainte, dar filosoful grec, străin de Atena, nu avea „obligațiile eroice”, invocate de Socrate, față de legile cetății.

Este necesar de menționat că Aristotel era „străin” pentru cetatea greacă, adică nu se născuse în polis, fapt care îl egala cu statutul sclavului. Nedorind să repete soarta lui Socrate, el părăsește Atena și se stabilește în Eubeea, la Chalcis, unde avea moștenire maternă.

Dacă la Platon adevăratul om politic este filosoful, singurul capabil să conducă cetatea, la Aristotel filosoful este „omul destinat contemplației, departe de grijile cetății”.

¹⁸ Isac D, *Aristotel*, Ed. Tineretului, București, 1959, p.170-171.

„Omul este prin natura sa o ființă socială”¹⁹.

Scrierile lui Aristotel erau împărțite în două categorii: cele exoterice (care se adresau elevilor săi), și cele acroamatice (care se adresau discipolilor mai bine inițiați). Politica face parte din cele din urmă.

Referitor la formele de guvernământ, Aristotel face diferență între formele pure și cele deviate:

Formele pure	Formele deviate
1.Monarhia	1. Tirania
2.Aristocrația	2.Oligarhia
3.Politeia	3. Demagogia

La Aristotel, tirania se întemeia pe sprijinul popular: tiranul grec își începea cariera ca demagog.

Statul ideal este acel care ar cuprinde cele trei forme principale de guvernământ și care ar reuni într-o măsură justă monarhia, aristocrația și democrația. (Mai târziu ideea aristotelică va fi preluată de Cicero, Machiavelli și Montesquieu).

Aristotel n-a pretins să propună aici tipul imaginar al unei republici perfecte, cum a încercat Platon. El s-a condus întotdeauna de fapte reale; el nu propune decât o alegere a celor mai bune condiții politice, despre care vorbește ca de niște fapte pozitive pe parcursul lucrării lui.

Aristotel analizează adevărul prin descompunerea sa în părțile ale întregului.

Toate științele au un bine ca scop și cel dintâi dintre bunuri trebuie să fie obiectul suprem al celei mai înalte dintre toate științele; or știința aceasta este politica. Binele în politică este justiția.

În capitolul VIII, Aristotel se afirmă ca un adept al tiraniei, ceea ce este de fapt, o eroare. Aristotel face excepție pentru geniu.

Referitor la echitate socială, Aristotel vine cu un citat al lui Antistene, discipolul lui Socrate: „Iepurii cereau egalitate pentru toate dobitoacele; leii le răspunseră: asemenea cerere ar trebui susținută cu gheare și dinți ca ai noștri”. „Cine poate, grație inteligenței sale, să prevadă, acela este stăpânitor și domn firesc, iar cel ce poate săvârși cu puterea corpului cele prevăzute este din fire menit a fi stăpânit. Stăpânul și sclavul au același interes”.

Omul este creatura cea mai nelegiuită și cea mai sălbatică, când este fără virtute. Dreptul este o virtute socială.

În viziunea sa, există două forme de asociere umană: asocierea bărbatului cu femeia, în scopul procreației, și asocierea stăpânului cu

¹⁹ Aristotel, Politica, p.5.

„sclavul natural”. Din aceste asocieri ia ființă gospodăria. Gospodăriile, la rândul lor, formează satele, iar satele pun bazele polisului. Polisul este deci o asociere armonioasă a ființelor umane. Scopul acestei asocieri constituie binele comun, el însuși fiind o entitate naturală.

Cetățenii polisului, constată Aristotel, sunt cei născuți liberi în cadrul polisului.

Sclavii nu au drepturi de participare la afacerile publice, ei nefiind capabili să ia decizii politice. Aristotel susține că ei (sclavii) vor fi mai fericiți dacă vor fi dirijați de altcineva.

Meșteșugarii și muncitorii trebuie lipsiți de drepturi din motivul că munca lor asiduă îi privează de participare politică și insuficiența judecății lor slab dezvoltate. Străinii sunt lipsiți de cetățenie.

Opera aristotelică i-a influențat pe mulți filosofi și gânditori politici ca Toma d' Aquino, N. Machiavelli, J. Bodin și alții.

Polybius (201-120 î. Hr.) rămâne în istoria gândirii politice ca inițiatorul de bază al doctrinei politice romane. Istoric arcadian din Megalopolis s-a inspirat mult din cultura elenă, mai concret din opera lui Heraclit și Aristotel. Viața la Polybius coincide cu decăderea și supunerea Greciei Romei antice. El s-a născut într-o familie nobilă, tatăl său fiind militar, strateg și politician de vază al statului aheian.

În anul 168 î. Hr., Roma învinge Macedonia, iar Grecia își pierde practic independența. La putere au venit supușii romanilor în frunte cu Calicrat. Ei au început prigonirile dușmanilor săi, printre care a fost și Polybius.²⁰

În anul 167-166 î. Hr. el a fost arestat și adus la Roma. Rămâne la Roma în calitate de ostatic la curtea Familiei nobile a lui Cornelius Scipio și-l educa pe fiul acesta.

El a călătorit mult, vizitând Egiptul, Alecsandria, iar la întoarcere a asistat la căderea Cartaginei (al III-lea război punic). În 146 î. Hr. el se întoarce în Grecia.

Apoi a asistat la distrugerea Corintului și consolidării puterii romane în Grecia.

În urma reorganizării spațiului elen, lui Polybius i-a revenit rolul de supraveghere și control asupra evoluției politice a statelor elene. Lui i se atribuie și faptul de a adopta unele legi cu caracter public.

La vârsta de 82 de ani, el s-a stins din viață.

A fost influențat de gândirea stoică.

²⁰ Mirzaev S, *Polibiyus*, Ed. Juridică, Moscova, 1986, p. 13.

Asemenea lui Platon și Aristotel, Polybius a acordat o deosebită atenție formelor de guvernământ.

Ca și Arist, el definea formele corecte de guvernământ (monarhia, aristocrația și democrația) și formele deviate (tiranie, oligarhie și demagogia).

Forma de guvernământ preferată era aristocrația. Polybius era contra democrației, conducerii maselor. Preferința sa însă este un regim mixt (ca și la Aristotel).

Spre deosebire de ceilalți el studiază statele în formare, dezvoltare și decădere (mișcarea ciclică).

Opera sa are incursiuni istorice, dar și filosofice.

Lucrarea de bază este intitulată „Istoria în patruzeci de volume.”

Polybius explică schimbarea perpetuă a regimurilor politice prin *anacyclosis*: monarhia, devenită tiranie este răsturnată de către regimul aristocraților care o înlocuiește, aceștia devin oligarhi și sunt înlăturați de către popor care instaurează democrația. Dezechilibrul dintre săraci și bogați, *status-ul social*, face posibilă revenirea la monarhie.

Fiind trimis în calitate de ostatic la Roma, el va petrece 16 ani de captivitate în familia lui Paulus Emilianus, aristocrat roman. Datorită noilor împrejurări, el va constata nuanțele regimului politic roman.

Republica romană monarhică prin sistemul celor doi consuli, aristocratică prin instituția Senatului, democratică prin tribuni aleși de plebe, iese din *anacyclosis*, reunind cele trei momente succesive, astfel revenind la modelul mixt al lui Aristotel.

În viziunea sa predomină teoria organicistă (compară statul cu corpul uman: naștere, maturizare și îmbătrânire). El critică războaiele și războaiele civile și le definește ca o etapă a decăderii statului. Ideea sa stoică se rezumă la dezvoltarea unui spirit înalt al cetățenilor față de stat. Conform afirmațiilor lui Polybius, în polisul său numai cetățenii care au trecut de treizeci de ani aveau dreptul de a participa la afacerile publice.

Un rol important îi revine religiei. El o consideră necesară maselor evlavioase.

Apariția statelor este condiționată de legi și cutume.

El face studiu comparat al Spartei și al Cretei, în favoarea primului stat mai bine organizat.

În Cartagina exista regim mixt.

În Creta - era democrația, iar în Sparta - tiranie.

Mai târziu, Machiavelli se va inspira din opera lui Polybius cu privire la 6 forme de guvernare în schimbare ciclică: monarhia, tirania, aristocrația, oligarhia, democrația și ohlocrația.

4. CARACTERIZAREA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE DIN ROMA ANTICĂ

1. Marcus Tullius Cicero

2. Stoicismul roman: Seneca, Epictet și Marc Aurelius

3. Juriștii romani Caius Flavius, și Ulpian

4. Apariția creștinismului în Imperiul Roman

Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice romane antice

În evoluția sa, Roma antică a avut premise care au fundamentat ideile și instituțiile politice²¹. Dintre factorii care au „individualizat” orânduirea de stat romană, evidențiem:

- gradul înalt al spiritualității romane care s-a refractat, inclusiv, și în politică;
- interacțiunea culturii romane cu cele străine și acumularea lor;
- imensul spațiu a determinat complexitatea guvernării instituțiilor romane;
- acceptarea soluțiilor practice în evoluția statului și menținerea cursului conform cerințelor timpului;
- afirmarea jurisprudenței ca știință aparte de cea a politicului;
- tendința eficientizării relației plebei-patricieni, oferind imense soluții și compromisuri ceea ce a pus bazele Republicii;
- evoluția teologică a statului spre creștinism, religie care unifică toate popoarele.

Lucrări cu caracter juridic sunt „Codul Gregorian”, „Codul Hermogenian”, „Codul Teodosian” conțin elemente ale dreptului privat și public, administrativ, constituțional ș. a.

În contextul evoluției istorice evidențiem antagonismele și conflictele dintre patricieni și plebei, motivul fiind lipsa drepturilor plebeilor. Numeroasele răscoale care au avut loc în Roma antică au dus, în consecință, la oferirea drepturilor păturilor defavorizate (inclusiv dreptul de participare politică și dreptul la proprietate). În acest context, sunt relevante reformele lui Tullius, care au oferit plebei dreptul de a se numi cetățeni și de a beneficia de privilegiile respective. Concomitent se instituționalizează funcția de consul din partea plebei (unul din cei doi consuli era numit de popor).

Dintre reprezentanții de seamă ai popularilor, frații Tiberiu și Caius Gracchus au lăsat repercusiuni în gândirea politico-juridică.

²¹ Civilizația romană cunoaște trei etape în evoluția sa: epoca regală (sec. VIII î. Hr.-VI î. Hr.), epoca Republicii (510 î. Hr.-31 î. Hr.) și epoca imperială (31 î. Hr.-284 d.Hr.).

Întorcându-se dintr-o campanie militară Tiberius Gracchus a observat că câmpurile sunt prelucrate numai de sclavi, impuși de supraveghetori. Țărani liberi, practic nu existau.

Concepția lui Tiberiu se reducea la ideea că în „timp ce țăranii liberi luptau, undeva în Africa sau în Asia Mică, în Spania sau Grecia, gospodăria lor se ruina, iar pământurile treceau în mâinile nobililor (...) cu cât mai mult se micșora numărul țăranilor liberi, cu atât mai slab devenea și statul roman, pentru că argatul sau sclavul nu mai aveau dreptul să facă serviciul militar”²².

Astfel Tiberius Gracchus a început lupta pentru reforme. Inițial, el candidase pentru postul de tribun al poporului. Apoi începuse reîmpărțirea pământului, ceea ce a nemulțumit optimații. Nobilii romani l-au impus pe al doilea tribun, Marcus Octavius, să impună veto-ul pe lege, dar la Adunarea populară acesta a fost revocat din post și schimbat de alt tribun apropiat lui Tiberius. Reforma agrară a fost adoptată. Ea prevedea distribuția pământurilor sechestrate din contul optimaților. Însă noul tribun nu se opri la această cerință și a înaintat o serie de reforme printre care: legea cu privire la stabilirea prețurilor fixe pentru pâine, repartizarea pământului, schimbarea statutului cavalerilor sau reforma judiciară, scutirea de impozite etc.

Următoarea lege impusă prevedea limitarea Senatului în favoarea tribunului popular, însă el nu a reușit să o realizeze.

Senatul nu a putut tolera activitatea tribunului și a organizat o rebeliune, omorându-l pe Tiberius Gracchus și adepții săi.

În anul 123 î.Hr. Caius, fratele lui Tiberius, a devenit tribun. El a promovat aceeași politică de ostilitate față de Senat și de apropiere față de popor, însă a fost asasinat de consulul Opimius.

Frații Gracchus au inițiat reforme cu caracter politic cu scopul de a diminua rolul Senatului și a întări propriile poziții în favoarea poporului, ceea ce a dus la conflicte dintre aristocrați și reprezentanții plebeilor.

Dintre opere celebre cu conținut politico-juridic de la romani vine setul de norme, intitulat „**Legea celor 12 table**”, codul fiind influențat de gândirea greacă antică. „Printre privilegiile pe care și le arogaseră patricienii, figura și cunoașterea dreptului. Plebeii ceruseră publicarea principiilor de drept și comisiile de decemviri („zece oameni”) le dăduse Legea celor Douăsprezece Table”²³. Deși textul nu a rămas în forma sa integră, totuși câteva prevederi trebuie menționate:

²² Plutarh, *Oamenii iluștri ai Romei*, Ed. Cartier, Chișinău, 1996, p. 87.

²³ Bordet M, *Istoria Romei antice*, Ed. Lider, București, 1998, p. 44.

- reclamantul era obligat să aducă acuzatul în fața instanței judecătorești;
- persoana care depunea mărturii false, putea fi condamnat la moarte (în caz de descoperire a lor);
- în cazul în care debitorul nu-și achita datoriile, creditorul putea să-l vândă în calitate de sclav sau să-l impună la munci obligatorii.
- furtul era apreciat ca crimă gravă și justiția romană prevedea adesea pedeapsa cu moartea.

Astfel, deja în antichitate are loc afirmarea justiției ca instituție specifică și delimitarea dreptului de politică.

Apare jurisprudența ca știință aparte, iar cetățenii sunt tratați cu statut de persoană juridică.

Un rol aparte în evoluția politică a Romei antice revine apariției creștinismului, care a pus bazele incipiente gândirii teologico-politice în statul roman.

Marcus Tullius Cicero (106-43 î. Hr)

Cicero (trad. din latina „bob de mazăre”) s-a născut la 3 ianuarie î. Hr. în apropierea orașului Arpin din Latium. De mic a făcut școală la Roma, unde învățase dreptul roman, filosofia greacă, elocința și dialectica. L-a avut ca profesor pe Philon, conducătorul Academiei din Atena. După studii, Cicero a făcut serviciul militar, iar mai târziu se consacrase activității politice.

În acea perioadă, Roma era devastată de lupte civile și de teroarea dictatorului Sulla, dar gânditorul roman nu s-a speriat și într-o serie de acușări celebre în judecată a câștigat faima de jurist și mare orator (acuzarea lui Hrisogon, adeptul dictatorului Sulla).

Mai târziu, Cicero întreprinde o călătorie în Grecia și Asia Mică de frica răzbunării tiranului roman și revine peste doi ani, după moartea acestuia. Primul său post public la Roma a fost de pretor (judecător). În urma descoperirii complotului lui Catilina și zdrobirii acestuia, Cicero este numit în funcție de consul și numit de popor „Părinte al Patriei.”

După cum atestă istoria „fiul unui cavalier a devenit conducătorul Senatului”²⁴.

Următoarea judecată l-a impus pe Cicero în postura de acuzator a unui tânăr nobil Clodius, acesta a scăpat de acuzațiile marelui orator datorită prietenilor influenți, dar mai târziu va reveni. În anul 58 î.Hr., Clodius devine tribun, iar Cicero este nevoit să se refugieze la Roma pentru a se întoarce peste un an după diminuarea influenței oponentului său.

²⁴ Plutarh, op. cit. p. 222.

De asemenea, Cicero se declara contra triumviratului (Pompeius, Caesar și Crassus) și instaurării dictaturii. El a apreciat instaurarea regimului lui Caesar, ca pierderea „libertății în Republică”.

A fost judecat și condamnat la moarte de noul triumvirat (Antonius, Octavianus și Lepid) în anul 43 î.Hr., la vârsta de 64 de ani.

Activitatea literară a lui Cicero

Filosof, jurist și politician, Cicero a fost influențat mult de filosofii greci precum: Platon, Aristotel și Polibius, dar a încercat să transpună propria filosofie la condițiile existente ale Romei antice.

În ceea ce privește concepția sa politico-juridică se reflectă abordarea statului și instituțiilor sale, însă nu într-o manieră greacă idealistă, dar prin prisma obiectivității juridice.

El încearcă să transpună jurisprudența necesităților socio-politice existente.

Statul, în viziunea lui Cicero, este perceput ca moștenire a poporului, iar interconexiunea dintre stat și drept transcende în caracterul divin și se bazează pe principii de dreptate și moralitate.

Referindu-se la formele de guvernământ, el face deosebire între monarhie (puterea regală), aristocrație (puterea optimaților) și democrația (puterea popularilor). Contrar filosofilor greci, el nu susține perfecțiunea acestor forme de guvernământ, întrucât observă deviații specifice fiecărei guvernări. Monarhia poate să ducă la tiranie din dorința de conducere absolută. Guvernarea „celor puțini și buni” poate să degenereze în oligarhie, adică urmărirea propriilor interese și ignoranța poporului, iar democrația poate să ducă la „tirania majorității”, adică supunerea tuturor voinței populare.

Forma de guvernământ favorabilă Romei antice, după Cicero, este regimul mixt, adică, conducerea limitată a regelui cu ajutorul senatului și aprobată de popor. Astfel, încă din antichitate s-a pus baza separației puterii politice în stat.

Un rol aparte, în viziunea lui Cicero, îi revine așezământului geografic al fiecărui stat în evoluția sa politică. Astfel, statele maritime precum este Grecia, sunt amenințate periodic de invazii, iar statelor continentale (cazul Romei) le este specifică stabilitatea politică.

A scris: „*De Republica*”, „*De Legibus*”.

„Conceptul de Bine suprem a întemeiat gândirea social-politică și juridică a lui Cicero.”

Pornind de la morală, Cicero, asemenea lui Platon și contrar opiniei lui Aristotel, susține că filosoful, ca înțelept al cetății trebuie să se

implice în politică și să conducă. Tangențe cu Aristotel are în definirea familiei ca celulă a societății.

„Cicero preia atât de multe idei ale lui Polybius încât, pentru mult timp este suspectat de a fi doar traducător și nu un gânditor politic original. Avocat, om politic, (...) asistă la agonia Republicii și la nașterea Principatului”²⁵.

Însă, ideile sale vin în contradicție cu ideea lui Polybius de asociere a oamenilor motivată de frică și neputință, și se aseamănă cu ideea lui Aristotel, susținând dorința de asociere.

El pledează pentru proprietatea privată.

Cicero pledează pentru instaurarea unui sistem politic mixt: un rege - filosofia lui Platon, o adunare a aristocraților, poporul.

Astfel, Cicero afirmă supremația unei republici aristocratice, bazate pe Senat, a cărei putere să fie limitată de Senat, bazată pe recunoașterea poporului și cu dreptul intervenirii regelui.

Întreaga sa activitate se rezumă la găsirea modului eficient de guvernare.

Cicero a contribuit la dezvoltarea istoriei gândirii politice prin definirea noțiunii de popor. Dacă la greci problema demosului este slab dezvoltată, la romani concepțiile și interesele le regăsim în programe politice (cum a fost cazul fraților Grachus).

Statul roman este divizat în optimați și populari.

În Roma, chiar și sclavii aveau gânditori săi politici, cum era cazul sclavului eliberat Epictet sau răscoalei conduse de Spartacus.

Trebuie de menționat că în timpul lui Cicero Roma suporta momente grele.

De la republică se ajungea la monarhie, ceea ce venea în contradicție cu ideea lui Cicero despre un stat mixt. Ca reprezentant al aristocrației, el nicidecum nu accepta democrația sau opusul său tirania. În schimb, căuta o formulă eficientă pentru binele comun al optimaților și popularilor.

Stoicismul roman: Seneca, Epictet și Marc Aurelius

Seneca (4 î. Hr.-65 D. Hr.) s-a născut la Cordoba, provincia hispanică. A fost exilat de către regele Claudius în Corsica pentru opt ani (41 d.Hr.-49 d. Hr.), fiind rechemat de Agrippina, mama lui Nero pentru a-i încredința educația acestuia.

Senator și profesorul lui Nero, Seneca a condus Roma între anii 54 d. Hr.-59 d. Hr., împreună cu prefectul pretoriului S. Afranius Burrus. În

²⁵ Braunstein F, Pepin J-F, *Marile Doctrine*, Ed. Antet, Oradea, 1997, p. 15.

anul 62 d. Hr., fiind acuzat de implicarea în conjurația lui Piso, care tindea la înlăturarea lui Nero, a fost condamnat la sinucidere de către ucenicul său.

În *De Clementia*, se declară adept al monarhiei, inspirația sa venind din filosofia stoică greacă și adaptată la cea romană.

În *De Providentia*, el afirmă că lumea e condusă de zei, iar tot ce se întâmplă se datorează destinului.

Scrisorile sale către Lucilius, operă din ultimii ani ai vieții sale, reprezintă în chipul cel mai clar calitățile, dar și viciile lui Seneca, afirmându-l în postura de moralist. Numeroasele sale lucrări conțin „predicațiuni morale” scrise într-un ton „creștin” al recomandărilor sale morale.

Referitor la sclavie, el consideră că sufletul și rațiunea sunt libere, doar corpul sclavului este supus muncii obligatorii.

Epictet (60 d. Hr.-140 d. Hr.) născut în Hieropolis din Frigia, ajunge sclav la Roma, în timpul conducerii lui Nero. Eliberat mai târziu, Epictet se dedică filosofiei.

A fost izgonit, împreună cu alți filosofi, la ordinul regelui Domițian (în 94 d. Hr.) și s-a stabilit la Nicopolis în Epir. Opera sa a fost transmisă de către elevul său Flavius Arrianus. Printre acestea sunt cele opt cărți cu titlu *Disertațiile lui Epictet și Manualul lui Epictet*.

Filosofia sa întărește latura ascetică spirituală a ființei umane.

El s-a aflat sub influența școlii stoice romane. Deși a criticat sclavia, considerând-o nedreaptă, ajunge, ca și alți gânditori romani, la împăcare cu destinul, refugiindu-se în interior.

Marc Aurelius (121 d. Hr.-180 d. Hr.) este împăratul filosof care revine la filosofia stoică și îi redă o nouă dimensiune. În cartea sa, „*Cugetări*” el dezvoltă propria viziune asupra conducerii eficiente.

Însemnările lui Marc Aureliu (*Către mine însumi*) formează o practică morală filosofică. Ideea esențială a stoicismului lui Marc Aureliu este libertatea morală.

Ca și Epictet el vrea o îndreptățire egală, liberă, a tuturor supușilor săi.

Epoca sa imperială este plină de dificultăți: este amenințată în continuare de incursiunile barbare, în interior de decadența imperiului și afirmarea unei noi religii, creștinismul.

La vârsta de șaiszeci de ani pleacă în campanie contra barbarilor marcomani și este ucis la Viena, în 180 d. Hr. Marc Aureliu a lăsat poporului Romei principiile sale de morală.

Conștiinți de slăbiciunea voinței umane, Seneca, Epictet și Marc Aureliu teoretizează o exercitare stoică a puterii, bazată pe puritatea intenției morale.

Juriștii romani Caius Flavius, și Ulpian

După cum menționasem anterior, jurisprudența s-a afirmat inițial, ca știință aparte, în statul roman. Din diferite surse istorice, Caius Flavius este considerat drept unul din autorii de bază ai științei juridice. Publicația sa „Jus civile Flavianum” este primul tratat de drept civil.

Ulterior, la codul civil al lui Flavius au fost adăugate și alte norme juridice.

Juriștilor romani li se atribuie meritul dezbaterilor publice referitor la adoptarea legilor.

Astfel renumita Lege a celor XII table a fost suplinită cu comentarii ale diferitor juriști.

Este necesar de menționat că activitatea juriștilor se rezuma la trei funcții principale:

1. respondere - consultații generale cetățenilor ;
2. cavere - consultații de încheiere a contractelor;
3. agere - apărarea în judecată.

În cazul în care, legile tradiționale (Lege a celor XII table, edicte, legislația Adunării poporului etc.) nu mai sunt eficiente în anumite litigii, juriștii romani au început să introducă formule juridice. Legile erau adoptate în conformitate cu principiul echității (aequum jus).

Dezvoltarea jurisprudenței a atins apogeul în perioada finală a republicii și în primele două secole ale imperiului. Majoritatea regilor romani au tins să-și legitimeze statutul prin legislație și să o subordoneze propriilor interese.

Începând cu a doua jumătate a secolului III, se atestă o diminuare a rolului jurisprudenței romane, s-a redus activitatea juriștilor din motivul atribuirii funcției juridice împăraților.

Dintre juriștii de seamă ai perioadei clasice putem să-i menționăm pe Caius (s. II), Ulpian (s. II-III), și Modestin (s. II-III) .

Opera acestor juriști, dar și a altora, a stat la baza codului lui Iustinian (Corpus juris civilis) care includea: a. Instituțiile (citate din Caius, Ulpian și Florentin); b. Digeste (ansamblu operelor ale 38 de juriști din sec. I î. Hr. – IV D. Hr.).

Dintre cele mai importante concepte juridice în perioada dată atestăm ideile juridice ale lui Ulpian. El delimita dreptul în două ramuri principale: public (cu privire la orânduirea de stat) și privat (cu referință la cetățeni).

Dreptul privat era delimitat, la rândul său, în trei ramuri de drept:

1. drept civil - dreptul ce reglementează relațiile dintre cetățeni.
2. drept natural – drepturile fundamentale ale oamenilor (la viață, etc., specifice tuturor ființelor vii).
3. dreptul popoarelor (jus gentium) - drepturile fundamentale ale oamenilor în stat.

Cu privire la dreptul civil, este necesar de menționat că juriștii romani diferențiau oamenii după următorul criteriu: oameni liberi și sclavi, iar cei liberi puteau fi ereditari sau eliberați.

Dreptul popoarelor includea un set de legi ce țin de dreptul internațional (dreptul de a declara război sau de încheia pace, diferențierea dintre popoare și state etc.).

Astfel, conform drepturilor poporului, dușmanii erau desemnați acei care erau în stare de război cu Imperiul roman sau care au declarat război romanilor. În situația în care, nu era declarată starea de război, dușmanii romanilor erau numiți „tâlhari sau hoți.”

De asemenea, conform dreptului popoarelor, ambasadorii și consulii aveau imunitate și, chiar în stare de război, aveau dreptul de a circula liber pe teritoriul statului roman.

În ansamblu, opera juriștilor romani, care au elaborat un șir de norme fundamentale juridice, este de o relevanță deosebită pentru istoria gândirii politice și juridice și pentru dezvoltarea jurisprudenței, în general. Este necesar de menționat faptul că majoritatea termenilor juridici parvin din legislația romană. Astfel, sesizăm rolul juriștilor romani în fundamentarea jurisprudenței ca știință aparte.

Apariția creștinismului în Imperiul Roman

Creștinismul este atestat la Roma pentru prima dată în timpul domniei lui Claudius 41-54), când Creștinii sunt acuzați de nesupunerea față de imperiu.

Anul 64 este anul în care se declanșează la Roma urmărirea și prigonirea anticreștină condusă de Nero (el acuzând creștinii de incendierea Romei).

Persecuțiile creștinilor au fost continuate de regele Domițian (81-96) el fiind considerat „al doilea rege persecutor”²⁶.

Creștinii erau acuzați de *ateism*, adică impietate față de zei.

Prigonirea creștinilor a urmat și în timpul guvernării Antoninilor.

²⁶ Vezi „Originile creștinismului”, Ed. POLIROM, Iași, 2002, p. 340.

Antoniu cel Pios (138-161) a fost unul din cei mai severi împărați. Acest fapt îl confirmă Herma în „Păstorul” și Iustin în „Apologia”²⁷. Iustin însuși suferise pedeapsa regelui-filosof Marc Aureliu (162-180).

Odată cu secolul al III-lea, începe o nouă perioadă pentru Biserica Romei. Creștinismul devine tolerant, iar numărul prigonirilor se diminuează.

Prin „Edictul de toleranță” al lui Galeriu din secolul IV, începe „legalizarea” acestei religii.

În anul 315, regele Constantin oferă libertate deplină creștinilor și le înapoiază bunurile confiscate anterior.

De-acum înainte, creștinismul devine religia oficială a Romei și începe procesul de creștinare a păgânilor și barbarilor.

În comparație cu alte religii creștinismul a avut niște avantaje:

- creștinismul era declarat religie a tuturor (ea având funcția de mobilizare a cetățenilor);
- bisericile creștine practică acte de caritate și oferă aziluri;
- crește rolul bisericii în viața politică;

Dar creștinismul a găsit o puternică opoziție din partea aristocraților, motivul derivând din creșterea influenței clericale asupra vieții social-politice a statului.

Apare un nou tip de relație în cadrul statului: relația Biserică-stat.

Această relație a devenit ținta unor discuții aprinse referitor la delimitarea puterii religioase de cea politică. Au apărut gânditori teologici care au dezvoltat ideile politico-religioase și interferența lor.

În acest context se încadrează Aureliu Augustin (Sfântul Augustin) și Toma d' Aquino (sau Toma Acvinatul).

²⁷ *Idem*, p. 342.

5. CARACTERISTICA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE CREȘTINE

1. Sfântul Augustin

2. Toma d'Aquino

3. William Ockham

Caracteristica generală a gândirii politico-juridice creștine

Apariția creștinismului constituie perioada de tranziție la Evul Mediu.

Dacă politica poate fi numită drept arta de a conduce, religiei creștine îi revine morala.

Raportul dintre Biserică și stat poate fi abordat în perioada timpurie din diferite perspective.

Odată cu răspândirea creștinismului, se poate cerceta modul în care statul păgân a reacționat în fața dezvoltării rapide a noii religii.

Printre reprezentanții de seamă ai antichității creștine sunt menționați Meliton de Sardes și Augustin. Relevanța lor vine din încercarea de a schița relațiile dintre religia creștină și statul roman.

Meliton Asianicul, Episcop al Sardesului este autorul a numeroaselor lucrări teologice (în cea mai mare parte), titlurile cărora au fost transmise de Eusebiu de Cezareea în *Istoria bisericească*.

Episcopul este reprezentantul de seamă din Asia Mică din a doua jumătate a secolului al doilea.

Scrierile canonice: „Faptele Apostolilor”, Sfânta Scriptură, Vechiul și Noul Testament—operele de seamă ale creștinilor.

Întemeietori: documente creștine Sfintele Evanghelii și Faptele Apostolilor. Mântuitorul este de partea săracilor, el singur fiind din rândurile lor.

Creștinismul propovăduiește ideea de egalitate a tuturor în fața lui Dumnezeu.

Regele venind la putere făcea promisiunea de a aduce pace Bisericii și de a lupta cu dușmanii creștinismului. El era numit „alesul lui Dumnezeu.”

Sunt relevante spusele lui Isus Hristos: „Da-ți Cezarului ce-i al Cezarului și lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu”.

Sfântul Pavel în „Epistole către romani” afirmă necesitatea supunerii poporului față de suveran.

În viziunea creștină se întrepătrund politicul cu domeniul religios.

Perioada medievală se împarte în două perioade:

1. Gândirea patristică (Sfântul Augustin);
2. Gândirea scolastică (Toma d'Aquino).

Sfântul Augustin (354-430 d. Hr.)

Filosoful latin s-a născut la Thagaste, în Africa de Nord. Teolog și filosof, Aureliu Augustin a fost martorul aceluiași eveniment care a zguduit lumea antică: declinul Imperiului roman și căderea sa în anul 410 sub loviturile vizigoților conduși de Alaric.

În 386 d. Hr. s-a convertit la creștinism.

Este perioada interpretărilor religioase ale evenimentelor istorice. Istoria este prezentată ca o revelație nemijlocită a voinței divine, o luptă între forțele binelui și răului. Este ceea ce a realizat Sfântul Augustin în cartea sa „Civitas Dei”.

Predecesorul său a fost Platon, care a interpretat istoria drept o cădere politico-etică în păcat sub influența egoismului lumesc.

O altă influență importantă asupra operei Sfântului Augustin provine din perioada maniheistă: este influența ereziei maniheiste persane, a învățaturii despre lupta dintre principiul binelui și al răului (dintre Ormuzd și Ahriman).

Sub aceste influențe, Augustin descrie istoria omenirii ca pe o luptă dintre statul divin, *civitas dei* și statul diavolului, *civitas terrestris*; *civitas dei* identificată cu Biserica Romei, iar *civitas terrestris* cu Imperiul Roman.

Augustin compune o apologie uriașă în 22 de cărți, redactate între 413 și 426.

Primele zece cărți scrise până în anul 417 resping teza păgânilor conform căreia Proscrierea cultului zeilor și a ceremoniilor păgânătății este cauza calamităților istorice.

Numai în ultimele 12 cărți, Episcopul Hiponei tratează originea celor două cetăți.

În primul capitol al cărții XIV-a, Augustin definește cetățile astfel:

„În pofida varietății de datini, în pofida diversității limbilor, armelor, obiceiurilor atât neamuri atât de mari care populează universul, se găsesc totuși numai două forme de societăți omenești pe care le-am putut numi, pe bună dreptate, după scripturile noastre două cetăți: una este a oamenilor carnali, cealaltă a oamenilor spirituali, fiecare voind să trăiască în pace după specificul său”.

Cele două cetăți se întemeiază pe două tipuri de iubiri: iubirea de sine și disprețul față de Dumnezeu au făcut cetatea pământească; iubirea față de Dumnezeu și disprețul față de sine au făcut cetatea cerească²⁸.

²⁸ Augustin, *De Civitate Dei*, XIV, 28.

Cetățeanul cetății lui Dumnezeu poate trăi în mod cinstit numai datorită credinței și peregrinează într-un mod provizoriu, vremelnic în state care îi sunt străine, nelăsându-se încătușat de nici unul din lucrurile temporare.

În concepția sfântului Augustin, moștenind o idee stoică, toate sufletele sunt declarate *sui juris*: nu-și pot pierde și nu pot renunța la libertatea care le-a fost dată dintru început²⁹.

Concluzia este că o putere politică nu poate avea niciodată autoritate absolută, deoarece depinde întotdeauna de legile dreptății, iar aceste legi sunt irevocabile și inviolabile întrucât reflectă legea divină.

Încercând să determine locul lui Augustin în istoria ideilor politice, Ernst Cassirer subliniază rolul cardinal pe care acesta îl acordă dreptății în construcția politică³⁰.

„Cărțile XX-XXII constituie deznodământul epopeii celor două cetăți, motiv pentru care autorul își concentrează analiza asupra consecințelor teologice ultime care decurg din marele său proiect, judecata finală și rezultatul acesteia, destinul paradiziac sau infernal”³¹. Statul, în viziunea sa, este „o mulțime de creaturi raționale asociate printr-un consimțământ comun asupra lucrurilor pe care ei le iubesc”³². Pentru ca statul lumesc să fie drept și moral, el trebuie să se supună principiilor impuse de cetatea lui Dumnezeu (biserica), ultima fiind superioară. Astfel s-au pus bazele disensiunilor dintre domeniul laic și religios.

Sfântul Augustin este cel care impune doctrina creștină, el fiind reprezentantul de vază al patristicii latine.

Toma d’Aquino (1225-1274)

Teologul catolic s-a născut în Italia, în familia Roccaseca. Studiile primare le face la mănăstirea benedictină la Monte Cassino, apoi face studiile la Universitatea din Napoli. Între anii 1252-1259 predă teologia la Paris. El este considerat unul din cei mai importanți filosofi politici medievali care, în lucrările sale, a intersectat domeniul religios și politic.

Cea mai cunoscută lucrare a sa se intitulează „Summa theologiae”.

Învățăturile sale au pus bazele doctrinei tomiste, iar Toma d’Aquino a fost omagiat de Papa Pius al IX-lea drept cea mai importantă figură a filosofiei și teologiei catolice.

²⁹ Augustin, *De Civitate Dei*, XIX, 15.

³⁰ Cf. Mîtuș, Institutul European, Iași, 2001, p. 131.

³¹ Tătaru-Cazaban M, *Teologie și politică de la sfinții părinți la Europa Unită*, Ed. Anastasia, București, 2004, p. 68.

³² Augustin, *De Civitate Dei*, XIX, XXIV.

Tematica operelor sale se inspiră din gândirea greacă, mai exact este influențată de Aristotel, dar ideile sale le va adapta la creștinism.

Statul, în viziunea sa, este strict necesar, el rezultând din tendința oamenilor spre asociere (motivul aristotelic „zoon politicon”), însă este necesar ca el (statul) să se supună bisericii (cetatea divină). Potrivit concepției tomiste, distinctă de cea a lui Aristotel, orice putere vine de la Dumnezeu.

Dualitatea afirmației sale vine din concretizarea că statul este natural, dar formarea sa este voința divinului. Astfel, în viziunea sa, se întrepătrund dreptul divin cu cel natural. Regele este reprezentantul poporului său: „Dacă poporul (multitudo) nu are putere de a institui legi în mod liber sau de a abroga legile impuse de o putere superioară, un obicei care prevalează în popor, obține totuși forța legii, în măsura în care tocmai prin acesta (obiceiul la care se face referire) cei care se impun poporului au permisiunea să o facă”³³.

„Statul trebuie să susțină biserica în atingerea scopurilor divine. Astfel, în lupta împotriva ereticilor biserica poate folosi statul în calitate de călău”³⁴.

Din afirmația dată rezultă că nu există relație de dependență dintre stat și biserică. Fiecare are scopuri și roluri separate. Statul trebuie totuși să acorde atenție sporită deciziilor bisericești, deoarece ea are un scop nobil de a purifica cetățenii. Toma d’Aquino credea într-o societate perfectă realizată prin preceptele morale creștine.

Relația biserică-stat, în viziunea teologului catolic, era asemănătoare cu relația dintre suflet și corp. Ambele creează o entitate integră, dar sufletul este superior.

Aceeași comparație este valabilă și pentru relația stat-cetățean. Individul se supune statului cum membrele sunt subordonate corpului.

Statul însă nu are drepturi depline. În cazul în care legea terestră vine în contradicție cu legea divină ea nu este validă. Același lucru este valabil și pentru relația: lege civilă - lege naturală.

Monarhul este investit cu putere pentru a conduce poporul, însă dacă puterea sa decade în tiranie, atunci ea (puterea) poate fi retrasă.

În viziunea lui Toma d’Aquino, societatea trebuie să tindă spre perfecțiune, iar rațiunea și credința sunt complementare.

Conform acesteia, majoritatea dogmelor religioase pot fi percepute pe cale rațională, iar filosofia trebuie să susțină efortul teologic.

³³ A se vedea *Summa Theologiae*, II, partea I, întrebarea 97, art. 3.

³⁴ Bantuș A, *Elemente de drept în doctrinele filosofiei occidentale*, Chișinău 2003, p. 66.

Teologul definește 5 forme de guvernământ: 1. monarhia, 2. oligarhia, 3. aristocrația, 4. democrația, 5. regim mixt.

Monarhia este de două tipuri: absolută și politică (limitată).

Monarhia politică presupune o guvernare tolerantă și este preferabilă monarhiei absolute – care e sinonimă tiraniei.

Toma d'Aquino face diferența între legi după câteva criterii, printre care: originea, inegalitatea lor și diferențierea aplicării legilor.

Învățătura sa face diferență între:

- a. Legea naturală – totalitatea legilor fundamentale necesare existenței umane;
- b. Legea umană – totalitatea legilor menirea cărora este de a regla relațiile sociale;
- c. Legea divină – este legea supremă care are menirea de a purifica spiritul uman, ea fiind regăsită în biblie;

De asemenea, lui Toma Acvinatul îi aparține ideea indulgențelor (act religios care avea scopul de iertare a păcatelor). Datorită indulgențelor, vistieria papală a crescut, iar vânzarea indulgențelor a constituit o sursă importantă de venit.

Referitor la sclavie, teologul italian s-a manifestat tolerant, motivând existența sclavilor prin necesitatea lor la munca casnică.

Gândirea tomistă a avut un impact major asupra evoluției religiei creștine.

Pentru activitatea sa în favoarea bisericii, Toma d'Aquino a fost declarat sfânt, iar filosofia sa a fost proclamată „unica filosofie adevărată a catolicismului.”

William Ockham (1288-1349)

William Ockham s-a născut în anul 1288, la periferia Londrei.

Despre originea sa se știe puțin. Unele surse menționează că William Ockham a fost luat la studii în abația de la Newark din ordinul franciscanilor³⁵. În anul 1306, el este numit subdiacon de Robert Winchelsey, arhiepiscop de Canterbury. Apoi continuă studiile la Oxford unde își formează propria filosofie.

În 1321-1324 W. Ockham predă filosofia la o școală franciscană din Londra. Aici va scrie cele mai cunoscute texte: comentarii la „Categoriile” lui Aristotel, „Respingerile sofiste” și „Summa Logicae.”

Viziunea sa a fost, însă, vehement criticată de curtea papală de la Avignon (el este acuzat de promovare a doctrinei eretice).

³⁵ William O, *Despre Universalii*, Ed. POLIROM, Iași, 2004, p. 6-7.

În 1324 apare cartea lui Marsilio de Padova „Defesor Pacis”, ea fiind atribuită lui W. Ockham.

În 1325, Ockham se stabilește la Munchen (oraș-azil al refugiaților franciscani), iar în această perioadă scrie cărți cu conținut politic „Dialogus”.

Esența gândirii sale se rezumă la dilema relației Biserică – stat.

El Critică „politica ecleziastică” de înavuțire a ordinului franciscanului. În acest sens, el este mai puțin categoric decât Marsilio de Padova³⁶ și se apropie de Dante Alighieri³⁷ în ceea ce privește „atribuțiile” papei. Ockham afirmă că existența lui Dumnezeu, precum și alte dogme religioase nu pot fi demonstrate cu ajutorul rațiunii și sunt bazate în exclusivitate pe credință („credo ud inteligant” cred ca să înțeleg). Filosofia, afirmă el, trebuie să se „debaraseze ” de teologie.

În consecință, Ockham este expatriat din Franța și este nevoit să se refugieze, iar în anul 1347, filosoful englez devine victima ciumei.

³⁶ Un gânditor notoriu al Renașterii este **Marsilio de Padova** (1280-1341). El critică vehement Biserica și refuză să accepte existența a două puteri. El se declară nostalgic față de antichitate, unde puterea ecleziastică și militară era la dispoziția regelui. Gânditorul italian se afirmă ca adept al monarhiei.

³⁷ Poetul **Dante Alighieri** (1265-1321), în *De Monarchia*, respinge superioritatea domeniului ecleziastic. El nu respinge existența lui Dumnezeu, dar rolul papei nu trebuie să fie relevant.

Rolul bisericii, conform ideilor sale, ar trebui să se rezume la „purificarea spirituală”.

Dante Alighieri nu respinge ideea dreptului divin și afirmă că regele Franței este „unsul lui Dumnezeu.”

6. CARACTERIZAREA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE RENASCENTISTE

1. Niccolo Machiavelli

2. Francesco Guicciardini

3. Jean Bodin

Caracterizarea generală a gândirii politico-juridice renașcentiste

Epoca renașcentistă constituie distanțarea domeniului laic de cel ecleziastic, a rațiunii de credință.

În viziunea lui Faust Brădescu, epoca renașcentistă este jalonată de trei tendințe distincte:

- 1) „Concretul” manifestărilor este preferat „abstractului”;
- 2) Sfera politicului devine independentă de celelalte domenii (în special, de domeniul religios);
- 3) Preponderența Statului asupra dreptului.

Unii filosofi numesc Epoca Renașterii „Amurgul Evului Mediu”.

Putem menționa:

- Progresul economiei urbane;
- O nouă abordare a societății și mediului înconjurător;
- Apariția noilor posibilități de afirmare (o detașare de conservatorismul social ereditar)³⁸;
- Reforme religioase. Încep să se erodeze structurile ecleziastice din cauza preocupării clerului de problemele laice. Apare o nouă tendință: „ascticism laic” care propagă „credința interioară” și detașarea de biserică;
- Inovații. Dacă Evul Mediu se deosebește de perioada antică prin aspectul religios, atunci Renașterea aduce schimbări radicale în toate domeniile (politic, economic, cultural).

Reprezentanți: Niccolo Machiavelli, Francesco Guicciardini, Jean Bodin ș.a.

Niccolo Machiavelli (1469-1527)

Cel mai lucid observator al timpurilor sale, martorul atent în mijlocul ruinelor feudale, ale tuturor filosofiilor idealist-creștine, privea îndrăzneț către o nouă cultură: cea rațională.

Un reprezentant de vază al științelor istorice și umanistice, un „deschizător de drumuri” și un novator, Niccolo Machiavelli contribuie enorm la dezvoltarea istoriei gândirii politice prin perceperea realismului

³⁸Se are în vedere destrămarea societății tradiționale bazate pe exploatarea feudală (sau clericală) a țăranilor, meșteșugarilor.

politic diferit de predecesori săi, el, în consecință, fiind considerat părintele fondator al realismului politic.

Luciditatea sa a înspăimântat. Shakespeare îl numea „ucigătorul Machiavelli” pentru reflecțiile sale referitor la felul cum trebuie să fie un principe.

Senatorul florentin s-a născut în 1469 și i-a avut în calitate de contemporani pe Erasmus din Rotterdam, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Francesco Guicciardini etc.

După cum afirmase E. Barincou: „Viața sa a fost dispersată simetric: douăzeci și opt ani de obscuritate aproape totală, paisprezece ani de activitate intensă în plan politic, dar sterilă în arta scrisului, paisprezece ani de inactivitate politică forțată, dar foarte fecundă în scrierea operelor”³⁹.

De la Aristotel și până la contemporanii săi, nimeni nu separă clar politicul de etică și de religie.

Politica machiavelică este o activitate autonomă, orientată și dirijată de principii și legi proprii, nu totdeauna în concordanță cu principiile și legile diverse ale eticii și ale credințelor religioase.

Realismul politic al lui Machiavelli este conceput ca reuniunea adevărilor efective, acel „verita effettuale delle cose.”

Machiavelli este primul care afirmă fără ocolișuri că politica nu se supune unor precepte morale.

A scris *Mondragola* (Mătrăguna), *Clizia*, *Comentarii la prima decadă a lui Titus Livius*, dar principala sa operă este *Principele* (1513), scrisă doar în câteva luni de exil în San Casciano.

Machiavelli a mai publicat *Arta războiului*, *Istoriile florentine*, precum nenumărate scrisori către Francesco Vettori și Francesco Guicciardini.

La începutul secolului XV existau diverse orașe-state, „republici maritime” Veneția și Genova. În nord se afla ducatul de Savoia și Milano; în centrul Peninsulei se aflau Florența și Statul Papal, iar în sud „marele” Regat al Neapolului. Este perioada luptelor dintre micile state italiene (dintre tirani și popor), iar apoi va interveni Spania (1525) și Franța, prima devastase Roma în 1527, impunând vasalitatea. În aceste conjuncturi, Machiavelli va iniția politica diplomatică echilibrată față de adversarii Florenței.

În viziunea sa principala problemă a Italiei era fragmentarea ei teritorială și divizarea politică.

Secretarul florentin vede salvarea în crearea unui stat unitar, sub direcția unui monarh unic, Principele.

³⁹ Barincou Ed. , *Machiavel par lui-meme*, Ed. Seuil, Paris, 1960, p.7.

Principalul său studiu l-a constituit studierea statului așa cum este el, „în dinamismul său natural, cu metodele și aspectele sale funcționale”⁴⁰.

Machiavelli a perceput corect fenomenul trecerii de la principatele feudale spre statele moderne, percepute ca simboluri ale unității unei națiuni.

În abordarea sa prevalează filosofia annaclosys (a mișcării istorice ciclice), preluată de la Polibius. Argumentarea acestui fapt este simplă și evidentă.

Numai în trei ani, observa Machiavelli, Florența schimbase auto-crația Medicilor, teocrația teribilă a lui Savonarola și republica lui Piero Soderini.

În capitolul al XV-lea din „Principele”, Machiavelli afirmă că se va îndepărta de idoli, chiar dacă aceștia sunt Platon sau Aristotel și că va descrie starea de fapt, pornind de la „cunoașterea faptelor și nu de la simpla lor închipuire”.

El face diferența dintre ceea ce este și ceea ce ar trebui să fie fără presupuneri și exagerări. Mai târziu acest joc de cuvinte (*ceea ce este și ceea ce ar trebui să fie*) a fost preluată de idealismul german, în persoana lui Hegel și Fichte.

Totuși în gândirea sa se vor recepta idei politice caracteristice Greciei și, cu precădere, Romei antice.

Referindu-se la Roma republicană, Machiavelli menționa războaiele civile dintre nobili și plebe, iar calea rezolvării acestor conflicte o vede în adoptarea unor legi bune. Legile ce se fac în favoarea libertății se nasc din dezbinare.

Lupta dintre clasele sociale este, în viziunea sa, un fenomen inevitabil.

Statul liber este acela în care există echilibru dintre guvernanți și guvernați.

Într-un stat sănătos sunt create acele instituții de stat, care ar reglementa relațiile sociale în acel stat.

„Tulburările” declanșează numeroase primejdii pentru republică; este cazul Florenței, în care numeroase tulburări și guvernarea incorectă i-a adus mari neazuri.

Din cele menționate anterior, este evident că Machiavelli atribuia un rol deosebit legilor în constituirea republicilor și a statelor, dar el nu a desconsiderat rolul armelor și armatei.

⁴⁰Iliescu A-P, Socaciu E-M, *Fundamentele gândirii politice moderne*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 13.

Romanii, spune senatorul florentin, „nu au cumpărat niciodată cu bani pacea, ci întotdeauna cu tăria armelor, ceea ce cred că nu s-a petrecut în vreo altă republică”.

Principele, după părerea lui, trebuie să fie acel ce făurește, consolidează și apără patria, iar în caz contrar, el va fi pricina tuturor relelor.

Principelui nu trebuie să-i lipsească calitățile, dar și alte instrumente considerate nedemne (viclenia, minciuna, manipularea); de-aici vine replica celebră, numită machiavelică: „scopul scuză mijloacele”. Însă, ceea ce vrea să spună Machiavelli este că nici o armă nu trebuie să lipsească din arsenalul principelui, scopul principal fiind apărarea statului său. „Patria e bine apărată oricum ar fi apărată, fie cu mijloace josnice, fie cu cinste”.

Identitatea principelui se manifesta în realitatea conjuncturii vieții politice, căutând educativ, ca pasiunile umane să fie transformate în virtuți cetățenești.

Precursorul patriotismului italian și al Italiei Moderne, călător și martor, secretarul florentin a fost martorul politicii promovate de Cezare Borgia, care nu era nici demagog (care să se bazeze pe vreo formă de aclamație populară) și nici persoana care să facă apel la vreo legitimitate preexistentă.

Axioma „scopul scuză mijloacele” a fost dedusă de Machiavelli din acțiunile meschine ale Ducelui Valentino. Otrăvirea adversarilor săi a rămas în istorie sub denumirea de „masacrul de la Sinigaglia.”

Trebuie de menționat că jocul politic, al cărui bun teoretician și cunoscător se considera Machiavelli, i-a demonstrat inversul.

Fiind învinuit de participare la complot contra Medicilor și torturat (cu estrapada), el a fost privat de orice activitate politică pentru câțiva ani.

Această perioadă l-a determinat să scrie opere care, în consecință, i-au întărit poziția în istoria gândirii politice și care nici astăzi nu pot fi ignorate.

Comentarii la prima decadă a lui Titus Livius, Arta războiului și Principele au alcătuit extraordinarul triptic al gândirii machiaveliene.

Francesco Guicciardini (1483-1540)

Contemporan cu Machiavelli, Francesco Guicciardini a influențat în aceeași manieră viața politică a Florenței renaștentiste. A ocupat diverse posturi importante precum ambasador în Spania, guvernator al Modenei, Reggiei și Provinciei Emilia Romagna.

A lăsat un șir de lucrări de ordin politic, moral, istoric etc. Dintre acestea, sunt de menționat *Istorie florentine*, *Considerații în jurul Discursurilor lui Machiavelli*, *Discursuri variate*. Opera sa are tangență cu tematica machiavelică: abordarea realității empirice (*verita effettuale della*

cosa), însă, spre deosebire de secretarul florentin, el se preocupă de ceea ce este și de ceea ce ar trebui să fie. El se distanțează de idealuri abstracte.

Opera sa dezvăluie caracterul sceptic și pesimist al autorului referitor la societatea în care trăiește. Firea umană, afirmă Guicciardini, este bună, dar nu totdeauna urmează preceptelor morale. La fel ca și Machiavelli el motivează aceste acțiuni prin condițiile sociale existente în acea perioadă.

Viziunea practic identică a celor doi nobili florentini se datorează faptului că ei se cunoșteau și „scriau scrisori”, însă, după afirmațiile lui Francesco de Sanctis: „Guicciardini neagă tot ceea ce Machiavelli neagă și, într-o formă mai mult hotărâtă admite apoi tot ceea ce Machiavelli admite. Dar e mai logic și consecvent”. Părerea lui Guicciardini coincide cu cea machiavellică referitor la modalitatea guvernării (prin toate mijloacele).

Statele sunt, de fapt, bazate pe constrângerea cetățenilor săi prin legile laice, dar și religioase. Poporul nu cunoaște mersul lucrurilor în statul său și nu participă la acesta.

În acest context guvernantul, în viziunea nobilului florentin, trebuie să fie înțelept, cumpătat și ferm convins în acțiunile sale.

Jean Bodin (1529-1596)

Filosof francez, profesor și jurist, celebru pentru doctrina suveranității, expusă în ale sale *Six livres de la république* (1576). El este considerat drept unul din fondatorii științei politice și dreptului constituțional. Ca și alți gânditori renascentiști, Bodin este avid de cunoștințe diverse: economie, drept, literatură. Deși se încadrează în aceeași ordine de idei renascentiste, Bodin totuși îl condamnă pe Machiavelli pentru arta sa meschină de a conduce”, sfidând justiția și morala”. Însă unele afirmații ale sale au conotații vădite machiavellice, precum ideea războiului în afara granițelor statului (mijloc de realizare a păcii interne). El afirma: „Singura modalitate de a potoli răscoalele în interior este războiul împotriva dușmanilor din afară și dacă aceștia nu există, trebuie găsiți noi dușmani”(IV, 7).

În opera sa, Bodin s-a afirmat ca un bun cunoscător al istoriei religiei, istoriei naturale și istoriei (evoluției) gândirii politice.

Problema care o aborda Bodin consta în faptul că ordinea politică trebuia să reflecte ordinea divină; în timp ce Franța, în perioada războaielor religioase (1559-1589), întruchipa dezordinea și războiul civil.

El a propus ca orice societate politică să aibă în mod necesar o putere suverană care să poată institui ordinea și securitatea în stat. În acest context, Bodin este considerat ca fiind predecesor al lui Hobbes, dar sistemul său se baza pe doctrina creștină, pe când Hobbes apela la autoritatea absolută.

Suveranul lui Bodin are dreptul să facă orice, scopul final constituind realizarea scopurilor impuse de creștinism: conviețuirea pașnică a cetățenilor, respectarea legii terestre și divine.

Bodin este adeptul monarhiei absolute. El preferă monarhia în fața pericolului instituirii tiraniei și anarhiei. Suveranitatea regelui constituie garantul păcii.

A exercitat funcții importante la curtea regelui Henri al III-lea.

Republica, în viziunea sa, este o cârmuire dreaptă, cu autoritate suverană, a mai multor familii și a ceea ce au acestea în comun. Prin termenul familie regăsim atitudinea paternalistă față de guvernare. Aidoma unui părinte trebuie să conducă regele. Republica nu poate exista fără autoritate suverană. Ea este „reunirea unui popor sub o domnie suverană” (I, 2).

Suveranitatea desemnează puterea absolută și perpetuă și este deținută de regi.

Bodin definește 5 trăsături comune ale suveranității: 1. adoptarea legilor de către suveran; 2. actul decizional asupra păcii sau războiului; 3. numirea în funcție a subalternilor; 4. deținerea dreptului de judecată supremă; 5. dreptul de grațiere.

Suveranul însă trebuie să se conformeze unui șir de obligațiuni precum: respectarea dreptului divin și natural, neamestecul în viața privată a cetățenilor ș. a.

Suveranului, după Bodin, i se conferă puterea de a legifera și a conduce în stat, legea întruchipând dorința regelui de a stabili ordine și dreptate.

Contrar opiniei machiavellice, monarhul trebuie să se conducă de principiul dreptății și nu al vicleniei și al înșelăciunilor.

În concluzie, gânditorul francez afirmă că guvernarea în republică este dreaptă dacă asigură fericirea supușilor săi.

După cum afirmă Malaurie: «...este greu de citit, pentru că își copleșește cititorul cu nenumărate exemple, neîncetate abateri de la subiect, o erudiție apăsătoare, interludii polemice și o harababură de informații polemice».

Bodin definește trei forme de guvernământ: a). legale (supunerea tuturor față de lege); b). senioriale (forma feudală de conducere) și c). tiranie (monarhul conduce după principiile liberului arbitru).

7. CARACTERISTICA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE CREȘTINE ÎN SECOLUL XV-XVI. PERIOADA REFORMEI

1. Martin Luther
2. Jean Calvin
3. Thomas Muntzer

Caracteristica generală a gândirii politico-juridice creștine în secolul XV-XVI

Scindarea bisericii catolice în două curente: pe de o parte păturile sociale înstărite (nobilii și clerul), iar pe de altă parte stările sociale vulnerabile (țărani și meșteșugarii).

Începând cu secolul XV, religia creștină suferă schimbări esențiale de conținut din cauza mediului înconjurător. Societatea dorește unor gânditori teologici impunerea unor reforme ecleziastice.

Este pusă la îndoială autoritatea ecleziastică. De asemenea, se dorește impunerea unor restricții în ceea ce privește acțiunea clerului. Teoria celor două cetăți devine obiectul dezbaterilor aprinse dintre reformatori.

Reprezentatii de seamă ai acestei perioade sunt: Martin Luther, Jean Calvin și Thomas Muntzer.

Inchiziția

Erezia creștină constituie o concepție religioasă care vine în contradicție cu dogmele bisericii oficiale, ultima fiind în drept să condamne pentru această abatere de la dogmele sale religioase.

În acest scop, a fost creată inchiziția, instituție creștină care urmărea pedepsirea ereticilor. De regulă, aceștia erau arși pe rug pentru ca sufletul lor să se purifice prin durere.

Ereziile creștine se divizau în două aspecte: erezii dogmatice - care se refereau la interpretarea religioasă a dogmelor și erezii cauzate de comportamentul inadecvat al unor creștini.

Dacă „comportamentul inadecvat” presupunea o abatere de la normele creștine, atunci ereziile dogmatice presupuneau interpretarea a legilor ecleziastice și, în caz de necesitate, a substituirii lor. Astfel de reformatori dogmatici au fost: Martin Luther, Thomas Muntzer și Jean Calvin.

Martin Luther (1483-1546)

Martin Luther este unul dintre reformatorii religioși de origine germană. În gândirea sa a prevalat cu precădere relația biserică-stat.

S-a născut la Eisleben, în Saxonia și a făcut studii clasice și de filosofie la Erfurt. În 1505 a intrat în ordinul augustinian și, după ce a stu-

diat teologia, a fost hirotonisit (ridicat de la rangul de diacon la cel de preot) în 1507.

A ținut prelegeri la Wittenberg (1508-1546) la filosofie și Scriptură (Noul Testament). În baza scrierilor lui Pavel și Augustin, el a dezvoltat propria doctrină religioasă. El critică Biserica romano-catolică.

A scris lucrarea „Limitele autorității seculare.”

În 1517, când predicatorul dominican Johann Tetzel a descins la Wittenberg ca să vândă indulgențe⁴¹, Luther a afișat pe ușa unei biserici 95 de teze împotriva acestei practici și a implicațiilor ei.

Aceasta a dus la ruperea relațiilor cu Roma și la fundamentarea ”luteranismului”, reformei protestante.

Luther a revizuit integral relația dintre biserică și stat. În opera sa fundamentală „Asupra autorității laice” el revine asupra dogmelor augustinene, dar introduce norme religioase noi.

Ca și Augustin el face diferență între două cetăți: cea divină și cea terestră. În viziunea sa, cetatea terestră este o comunitate bazată pe iubirea aproapelui său și nu pe constrângere (vine în contradicție cu Biserica romană).

Singura autoritatea, spune Martin Luther, este cuvântul lui Dumnezeu ascultat liber, Biserica neavând nici o atribuție de intermediar.

Cealaltă cetate este cea terestră temporară. În fond, este o instituție divină, dar guvernată de propria sa voință și rațiune, menită să păstreze pacea prin constrângere. Creștinii pot să participe la afacerile publice atâta timp cât legile laice nu intră în contradicție cu legea divină.

Există, însă, unele probleme laice care nu vizează domeniul religios.

Ca și la antici de altfel, Luther susține caracterul dualist al guvernării (politicul și religiosul se întrepătrund).

Religia, afirmă Martin Luther, nu are nevoie de legi umane, întrucât se bazează pe legile divine. Statul însă trebuie să se ghideze după legile impuse de autoritatea laică.

În consecință, el vrea să menționeze că statul și biserica sunt două cetăți aparte, ce nu se întrepătrund. Credița, în viziunea sa, este o predicție selectivă și nu una obligatorie.

Luther afirma: „Suntem liberi să credem sau nu; nimeni nu poate fi obligat să creadă. Nici o putere venită din afară nu o poate impune sau crea...”.

⁴¹ În Evul Mediu indulgențele constituiau acte religioase care presupuneau iertarea păcatelor în schimbul unei sume de bani.

Modul de viață creștină se bazează pe dreptul natural și nu pe cel divin.

Dreptul natural se referă la acțiunile exterioare (comportamentul) ale omului, în timp ce partea lăuntrică umană este în afara legilor statului.

Principele care conduce cumpătat și nu face abuz de putere este un adevărat creștin în viziunea lui Luther. Toți sunt egali în fața lui Dumnezeu. Concomitent, Luther apela la supunerea cetățenilor față de rege, chiar și când acesta comitea nedreptate.

Jean Calvin (1509-1564)

Teolog și conducător religios elvețian, el s-a născut la Noyon; a studiat artele la Paris și dreptul la Orléans. În 1536, a fugit din Franța din cauza persecuției. La Basel a publicat *Cristianae Religionis Institutio*, în care își expune doctrina Reformei. În 1537 s-a stabilit la Geneva, iar în 1541 a fondat o teocrație (cea dintâi în lumea creștină). Toate afacerile publice, sociale și culturale erau guvernate de Biserica reformată. Statul teocratic era democratic și nu ierarhic. Biserica era condusă de cei mai în vârstă (prezbiteri), toți cu statut egal. Bisericii îi revenea rolul de supraveghere și menținere a ordinii.

Biserica și statul, de altfel, erau independente, având fiecare rolul său specific. Fețele religioase nu puteau să se implice în afacerile funcționarilor publici și viceversa. Conform *Hotărârilor ecleziastice* din 1541, biserica, printr-un consistoriu, cuprinzând pastori și bătrâni, supraveghea cetățenii și menținea disciplina.

Teoria politică a lui Calvin era scolastică. El considera că biserica și statul sunt asocieri naturale, omul având tendința de a se grupa. El insistă asupra faptului că magistrații trebuiau să mențină dreptul natural și, de asemenea, dreptul divin și pozitiv. De asemenea, susținea că scopul statului este administrarea dreptății echitabil și corect.

Calvin se declară contra democrației, forma de guvernare pe care o consideră cea mai periculoasă. De asemenea, critică regimul feudal și insistă asupra dreptului destituirii monarhului tiran în ultima instanță. El dădea preferință formei de guvernământ aristocratice.

Calvin a fost un promotor vehement al pedepselor eretice (a făcut parte din consistoriu de la Geneva). Pentru cele mai neînsemnate acțiuni considerate eretice, se impuneau pedepse teribile până la condamnarea cu moartea.

Calvinismul a jucat un rol important în tranziția unor astfel de țări precum Olanda și Anglia în tranziția lor de la perioada medievală la cea burgheză.

Thomas Muntzer (1490-1525)

Alt reformator german a fost Thomas Muntzer. El a condus lupta contra asupririi feudale și ecleziastice din 1524-1525. Ideile sale fundamentale sunt reflectate în „Cele 12 articole.”

Începutul secolului XVI surprinde în Germania situația țăranilor exploatați. Reforma religioasă a dus la formarea unei „uniuni creștine” care a pus baza confruntărilor dintre feudali și săraci.

Ideea fundamentală a lui Muntzer este de a transmite conducerea poporului, oamenilor simpli lipsiți de vicii și de a căuta realizarea binelui comun. În acest context Muntzer se opunea ideilor luteraniene de supunere față de principe. El îndreptățește răscoala cu scopul detronării tiranului și feudalilor săi. Fiind însă învins de armatele nobilimii, reformatorul german este prins și executat, iar mișcare țăărănească-înăbușită.

8. CARACTERIZAREA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XVI ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XVII

1. Thomas Morus

2. Tommaso Campanella

La începutul secolului XVI în țările Europei Occidentale începe procesul de destrămare a relațiilor feudale.

Perioada dată a constituit perioada contradicțiilor în care relațiile feudale fac loc germenilor capitalismului, aceasta fiind condiționată de o serie de factori:

- formarea breslelor meșteșugărești care, în timp s-a afirmat ca o nouă stare socială burgheză cu drepturi depline de a participa la afacerile publice;
- paralel, apare o nouă clasă a muncitorilor (țărani deposedați de pământ);
- dezvoltarea tehnologică a ramurilor industriale (dezvoltarea științifică);
- detașarea politicii de religie și de doctrina scolastică;
- susținerea proprietății private.

Noile relații social-politice au găsit susținere în rândul negustorilor îmbogățiți, dar a avut și adversari înverșunați. Printre inamicii noii orânduiri sociale sunt incluși doi gânditori politici iluștri: Thomas Morus și italianul Tommaso Campanella. Critica pe care o aduc noului sistem vine din ura față de inegalitatea socială a cărei origine este motivată prin posedarea proprietății private.

Thomas Morus și Tommaso Campanella au pus bazele socialismului utopic, curentului idealist care propaga egalitatea oamenilor și lichidarea proprietății private. Ei au propus o reorganizare generală a societății.

Thomas Morus (1478-1535)

Politician și filosof englez, Thomas Morus a întemeiat socialismul utopic.

Oponent al monarhiei tradiționale și al bisericii catolice, el a încercat să apere drepturile păturilor sociale defavorizate. Pentru împotrivirea sa față de rege și biserică a fost persecutat și condamnat la moarte. Societatea, în viziunea sa, este bazată pe legi nedrepte care favorizează regele și nobilii și „nu poartă nici o grijă față de agricultori, mineri, muncitori”. Astfel el pune baza antagonismului dintre clasa producătoare și cea care exploatează. El afirma că: „un mare număr de nobili, asemănător trântorilor, viețuiesc în trândăvie pe truda altora.”

Guvernanții, după părerea sa, ar trebui să se limiteze în îmbogățire și să creeze condiții necesare existenței poporului.

Autorul faimoasei opere „Utopia” (1516) a fost influențat de „poveștile din călătorii” ale lui Ralph Hythloday. De asemenea, a fost admirator al *Republicii* lui Platon. Spre deosebire de Platon însă umanistul englez se detașează de lumea reală pentru a crea una imaginară, fără a da posibilitatea de a se transpune acestei „insule” în realitate.

Când Morus a inventat termenul „Utopie” (1516) el a inventat mai mult decât un cuvânt, el a inventat o „nouă structură mentală”⁴². Este evident că ideile creștinismului au influențat gândirea lui Morus și Campanella.

În „Utopia” Morus începe (în carte I și a II) cu critica civilizației existente. El critică susținătorii proprietății private, dar și inegalitatea socială.

Soluția unică care o dă Morus este lichidarea proprietății private.

Societatea, în viziunea sa, este opera dirijată de cei înstăriți, iar statul - instrumentul lor.

Reflecții asupra societății existente cu toate viciile sale, l-au determinat pe gânditorul englez să modeleze propria societate perfectă, fără proprietate privată și cu societate egală.

Societatea deține ceea ce produce. Este o gospodărie, la baza căreia este familia. Fiecare familie îndeplinește o muncă specifică. Ziua de muncă durează 6 ore. Societatea utopică trăiește fără neajunsuri. La Morus, familia nu este însă bazată pe relații de rudenie, dar mai degrabă este o unitate de producție. Familia conține de la 10 la 16 membri în oraș și până la 40 de membri în gospodăriile sătești.

În utopia, toți cetățenii trebuie să lucreze, inclusiv și femeile. Necesitățile cetățenilor se rezumă la haine modeste și mâncare simplă. Funcția principală a funcționarilor este de a produce și de a repartiza bunurile după necesități. Proprietatea statului este proprietatea comună.

În „Utopia” există sclavia. Sclavii sunt oamenii care au comis crime sau au fost condamnați la moarte în alte state, dar după o perioadă de timp sclavul putea fi eliberat. Sclavia, la Morus, nu se transmite ereditar. Lucrul considerat josnic era îndeplinit de sclavi.

Forma de guvernământ în „Utopia” nu este bine conturată; este o formă mixtă de guvernământ, preluând cele pozitive de la toate. Organul de stat este Senatul ales în mod democratic. El este reales în fiecare an (cu excepția guvernului care e ales pe viață).

În statul utopic există puține legi, pedepsirea crimelor fiind sarcina Senatului.

⁴² Kumar K, *Utopianismul*, Ed. București, 1998, p. 66.

Utopia este un loc care nu există nicăieri. La finele *Utopiei* el afirmă: „Cât privește atât de multe lucruri bune care se petrec în Utopia, mărturisesc că mai degrabă le doresc decât sper ca ele să fie întâlnite și în orașele noastre”⁴³.

Prin acest citat, Morus afirmă rolul ideatic al utopiei, stat căruia nu îi este dat să se realizeze.

Tommaso Campanella (1568-1639)

După un secol al „utopiei”, apare un nou gânditor idealist, adept al socialismului utopic - Tommaso Campanella. Fiind membru al unei organizații rebele spaniole, el a dorit să organizeze o răscoală cu scopul instaurării unei noi orânduiri politice și sociale în Italia. A fost însă trădat și condamnat la închisoare pe viață.

În 1601, el începe să scrie opera care, în consecință, va deveni celebră și va purta titlul „Cetatea Soarelui”.

Cetatea Soarelui (1623) a lui Campanella este împărțită în șapte cercuri concentrice: în centrul ei, un templu marchează locul puterii spirituale și politice. Fiecare cerc, despărțit de celelalte prin ziduri, cuprinde locuințele și atelierile artizanilor specializați într-o anumită ramură meșteșugărească. Cele șapte cercuri pot fi privite ca un muzeu al tuturor meseriilor și bunurilor materiale necesare vieții în cetate. Ca și la Thomas Morus proprietatea privată lipsește, fiind înlocuită prin proprietatea comună. Toți cetățenii au datoria de a munci în favoarea societății. Clasa producătoare este controlată de niște funcționari. Atât bărbații cât și femeile trebuiau să muncească egal. Serviciul militar precum și prelucrarea pământului, constituie niște îndatoriri fundamentale pentru cetățenii *Cetății Soarelui*. Cel care conduce trebuie să fie înțelept și să posede mai multe meserii și arte. Campanella îl numește preot suprem sau soare. Preotul este înconjurat de trei persoane: putere, înțelepciune și iubire.

Puterea reglementează problemele conflictuale cu alte state (starea de război), înțelepciunea are grijă de a transmite arta și meseriile, iar iubirea prevede reglementarea natalității și fertilității.

„Cetatea Soarelui” nu recunoaște familia ca nucleu al societății. Relațiile dintre bărbați și femei sunt reglementate în concordanță cu cerințele statului. Copii sunt crescuți în comun și sunt supuși de mici muncii pentru a însuși meseriile.

⁴³ More, *Utopia*, p. 135.

În *Cetatea Soarelui* există și adunarea populară, care critică activitatea conducătorilor în caz de abuz de putere a acestuia. Organul suprem legitim este Consiliul.

Trebuie de menționat că forma de guvernământ propusă de gânditorul italian este mixtă: ea îmbină forme democratice în concordanță cu guvernarea unui înțelept.

Opera rebelă a lui Campanella a fost tratată cu înverșunare acerbă de autoritățile laice, dar și clericale, ea apelând, în general, la schimbări radicale ale societății.

El a fost întemnițat și torturat de către Inchiziție.

Cetatea Soarelui a fost scrisă în închisoarea din Napoli, în 1602, ea fiind publicată abia 1623, în limba latină, într-o formă care să-i atenueze radicalitatea tonului.

9. CARACTERIZAREA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE ÎN OLANDA ÎN SEC. XVI - XVII

1. Hugo Grotius

2. Baruch Spinoza

Introducere

În secolul XVII în Anglia, Olanda, Franța continuă să se dezvolte relațiile capitaliste.

Însă ascendența economică era frânată mult de relațiile învechite cvasi-feudale.

Pătura burgheză solicita din ce în ce mai insistent libertăți economice, asigurări ale drepturilor la proprietate privată, limitarea puterii nobilimii și clerului ș. a. m. d.

În contextul gândirii politico-juridice apare noțiunea de contract politic care avea menirea de a întări relația rege-popor.

Gânditorii contemporani aduc critici scolasticii, mai ales în ceea ce privește aspectul religios al apariției omului.

În această perioadă are loc distanțarea de religie și dogmele religioase.

Filosofii inițiază dreptul natural și formarea statului pe baza contractului social.

Teoria dreptului natural explica evoluția justă a păturii burgheze și venea în contradicție cu doctrina creștină.

În locul dogmelor religioase bazate pe drept divin, a intervenit dreptul pozitiv legiferat de către instituția legislativă a statului.

Hugo Grotius (1583-1645)

S-a născut la Delft, în sudul Olandei. La vârsta de 16 ani și-a luat doctoratul în drept, iar la vârsta de 24 de ani a devenit avocat general al Olandei. Grotius și-a dedicat toată viața carierei de diplomat.

Jurist olandez, și gânditor politic, el este părintele dreptului internațional și a dreptului natural modern. Termenul de *drept natural* era utilizat începând cu germanul Pufendorf (1632-1694), dar inițial a fost impus de Thomas de Groot.

El manifestă de timpuriu calități eclectice în drept și politică.

A scris cca. 90 de cărți de istorie, de teorie generală a statului și dreptului, de filosofie, de literatură etc. Prima sa carte, *On the law of Booty* (1604), se referă la reclamația privind capturarea unui vas portughez de către Compania Indiilor Orientale Olandeze. Principiul enunțat de Grotius este că Oceanul e liber pentru toate națiunile.

Tematica sa va continua în „Dreptul războiului și al păcii” (1625), „Despre pace”.

Studiază totul din perspectiva jurisprudenței.

Vine în contradicție cu afirmația lui Hobbes, precum că societatea s-a format din frică de nesiguranță; că este „lupta tuturor contra tuturor”.

El susține că societatea a evoluat în modul firesc al lucrurilor.

El propune o nouă abordare a contractului social.

Hugo Grotius a pledat pentru înlăturarea forței, a războiului ca mijloc de rezolvare a diferendelor dintre state, impunând în locul acestora înțelegerea, tratativele dintre state, bazate pe principii și norme internaționale.

„Dreptul natural și teza contractualistă a statului reflectă poziția și interesele noii clase în ascensiune - burghezia, față de problemele organizării puterii politice, a cuceririi acesteia”⁴⁴.

Dreptul internațional (*ius gentium*) este fundamentat pe principiul dreptului natural, care cuprinde dreptul civil și chiar și cel divin (autorul include dreptul divin pentru a nu intra în conflict cu reprezentanții clerului).

Dreptul natural se întemeiază pe înțelepciune divină: legile sale nu pot fi în conflict. Toate acestea sunt produsul reflecției raționale. El consideră că conflictul dintre protestanți și catolici putea fi rezolvat pe calea discuției raționale.

Referitor la forma de guvernământ preferabilă, Hugo Grotius susține că fiecare societate își alege propria formă de guvernământ, dar toate națiunile sunt supuse aceluiași drept fundamental sau natural.

Baruch Spinoza (1632-1677)

Baruch Spinoza s-a născut în 1632 la Amsterdam, într-o familie evreiască. La vârsta de 23 de ani el rupe cu comunitatea sa religioasă și este excomunicat de acolo.

Reprezentant al clasei burgheze, el a încercat să fundamenteze și să promoveze interesele acestei clase.

Spinoza a scris lucrările „Etica”, „Tratat politic”, „Tratat teologico-politic”.

În *Tratatul politic*, Spinoza, în lupta pentru laicizarea vieții politice și detașarea de normele ecleziastice, pretinde a iniția autonomia fenomenului politic.

În această ordine de idei, Teoria dreptului natural este concepută după principiile laice.

Filosoful susține cunoașterea lumii prin deducție.

⁴⁴ Pițurcă A, *Politica și societatea*, Ed. Craiova, 1994, p. 73.

Spinoza este de aceeași părere ca și Hobbes referitor la starea naturală a oamenilor de război.

El afirmă: „Omul în starea naturală nu consultă decât propria rațiune și hotărăște ce este bine sau rău numai după fantezia lui, nefiind responsabil față de nimeni, ci numai față de el însuși și nesimțindu-se legat de nici o lege”. Din acest motiv, societatea civilă este preferată stării naturale.

Scopul statului, afirmă Spinoza, este de a se supune interesului membrilor societății și nu de a exploata sau de a constrânge poporul.

Scopul final al statului este asigurarea libertății cetățenilor săi.

Odată cu apariția statului se afirmă și „dreptul general” sau acea formă a normelor juridice care reglementează relațiile dintre indivizi în stat.

De asemenea, în operele sale gânditorul olandez discută limitele puterii statale în viața individuală și ajunge la concluzia că sunt unele domenii intangibile pentru acțiunea coercitivă a legislatorului. El se referă la inviolabilitatea drepturilor naturale a fiecărui individ.

Referitor la relația biserică-stat, Spinoza este ferm convins că statul este în drept să-și extindă autoritatea asupra domeniului ecleziastic, dar în limitele și pentru binele cetățenilor săi.

Referitor la forma de guvernământ, filosoful olandez dă un răspuns ambiguu: pe de o parte el apără drepturile cetățenilor, iar pe de altă parte caută o guvernare eficientă. În fine, el optează pentru forma republicană de guvernământ. Este necesar de menționat critica sa la adresa aristocrației.

Valoarea operei lui Baruch Spinoza și a lui Hugo de Groot vine din încercarea de a surprinde teoria politică prin încadrarea dreptului natural și a contractului social într-o nouă ipostază, diferită de cea critică a lui Thomas Hobbes. Ei au încercat să ofere cetățenilor mai multă libertate, limitând puterea statului.

Fiind reprezentanții burgheziei în ascensiune, a marii puteri maritime (Olanda), H. Grotius și B. Spinoza au încercat să extindă teza contractualistă și la nivelul relațiilor internaționale, creând dreptul internațional.

10. CARACTERIZAREA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XVI ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XVII ÎN ANGLIA

1. Thomas Hobbes

2. John Locke

Thomas Hobbes (1588-1679)

Thomas Hobbes s-a născut în data de 5 aprilie 1588, în localitatea Westport, în familia unui vicar.

Studiile gimnaziale le face la școala bisericească natală, dar se va transfera la Magdalen College din Oxford, unde va descoperi „rigiditatea și inerția mediului academic.” A fost impresionat de opera lui Francis Bacon, Rene Descartes, iar pe filosofi îi cunoștea personal.

Această atitudine sceptică se va reflecta în chef d’oeuvre-ul său „Leviathan”.

Opera sa se înscrie în cadrul filosofiei politice, dar are incluziuni metafizice și epistemologice, istorice.

Lucrările sale mai importante sunt *Elements of Law* (1640), *De cive* (1642), *Leviathan* (1651), *De corpore și Behemoth* (1668). Lor le este specific un limbaj clar.

În analiza activității sale, trebuie menționate condițiile sociale în care autorul a trăit și a reflectat realitatea. Opera hobbesiană poate fi apreciată ca o prezentare a societății burgheze timpurii, capitalism sălbatic cu toate trăsăturile specifice lui (deschiderea noilor piețe de desfacere a mărfurilor, concurență acerbă, lupta pentru existență și înavuțire).

După părerea filosofului și omului politic englez, puterea absolută, iar în cazul Angliei monarhia absolută este garantul păcii și siguranței indivizilor. Această o poziție va prelua mai târziu B. Spinoza spunând: „Regelile este statul.”

În formarea statului, el definește două categorii de state: 1. state care s-au format prin violență (cuceriri, alipiri și subjugare) și 2. prin contract social, delegarea benevolă a indivizilor puterii unui suveran în scopul garantării păcii și siguranței lor. Prima categorie a statelor este criticată de Th. Hobes, iar a doua – acceptată ca formă perfectă de formare a statului.

Deși nu caracterizează formele de guvernământ, aceasta fiind predilecția mai multor filosofi, el consideră că indiferent de forma de conducere, puterea regelui (sau aristocrației) trebuie să fie absolută și inamovibilă.

Suveranul este acela care adoptă și promulgă legile, el are dreptul de a declara război, face dreptate când apar disensiuni sociale și numește în funcții de stat.

Dar scopul suveranului este una: orice acțiune a sa trebuie să garanteze Binele comun al cetățenilor.

După N. Machiavelli și H. Grotius, Thomas Hobbes se distanțează de studiul statului prin prisma teologiei și se axează pe deducții raționale și empirice. El manifesta dispreț față de religie „căci misterele religiei noastre sunt la fel ca toate leacurile pentru boli, care, înghițite întregi, au virtutea de a vindeca; dar, dacă sunt amestecate, sunt în cea mai mare parte folosite fără efect”.

Leviathanul este opera care l-a impus pe Hobbes în postura în care îl cunoaște mediul academic, „este cea mai mare și poate singura capodoperă a filosofiei politice scrisă în limba engleză. Iar istoria civilizației noastre nu poate oferi decât câteva lucrări de o cuprindere și cu realizări similare, pe care să i le așeze alături”⁴⁵. Această lucrare a format diferite opinii, începând cu arderea publică la Oxford (1683) și până la recunoașterea Leviathanului de către personalități notorii.

După părerea multor filosofi moderni, lumea în care trăim, a concurenței conflictuale, corespunde întocmai reflecțiilor hobbesiene.

Titlul lucrării lui Hobbes este luat din cartea biblică a lui Iov, cap. 41, în special ultimele două versete (...): „Nu este nimic pe lume, cu care să-i încapă asemănarea. Astfel e plăsmuit, încât să nu cunoască teama. El vede toate lucrurile ca fiindu-i mai prejos, și este regele tuturor fiilor mândriei”⁴⁶.

Spre deosebire de Locke, care propovăduiește Binele comun spre care a tins civilizația umană încă din antichitate (Democrit, Socrate, Platon, Aristotel ș.a.), Hobbes vine cu contraargumente care sunt greu de contrazis.

El afirmă că omul în starea naturală nu este deloc bun și nu dorește altceva, decât satisfacerea intereselor personale prin orice mijloace.

Omul, în viziunea lui Th. Hobbes este într-o luptă permanentă cu oamenii (autorul o numește „Starea de război al fiecăruia împotriva fiecăruia”), scopul fiind simplu: preluarea avuțiilor apropiatului său.

Omul este o ființă egoistă, iar acțiunile sale au menirea de a-i aduce binele personal și să evite răul. În Leviathan, capitoul VIII, autorul spune că: „În natura omului există trei cauze principale de gâlceavă. Prima

⁴⁵ Oakeshott, *Introduction*, în Thomas Hobbes, *Leviathan of the matter, Forme and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil*, Ed Basil Blackwell, Oxford, 1955, p. VII.

⁴⁶ Caracterizarea Leviathanului cu Dumnezeu muritor este făcută pentru a delimita de tradiția exegetică (prezentă, de exemplu, în opera lui Toma D'Aquino) care asociază acest animal diavolului.

este concurența; a doua, neîncrederea; a treia, gloria. Prima îi face pe oameni să-i atace pe alții pentru câștig; a doua, pentru siguranță; iar a treia, pentru reputație.”

Este marcant momentul final, spre care autorul se îndreaptă: indivizii își deleagă puterea (cedează dreptul natural) suveranului care le-ar garanta securitatea și inviolabilitatea drepturilor lor fundamentale.

Din această frază, putem deduce cu certitudine tematica contractualistă a lui Th. Hobbes, care poate fi regăsită sub alt aspect la J. Locke, Ch. Montesquieu, J.J. Rousseau ș.a.

Prin „Construcția hobbesiană” se urmărește justificarea existenței statului, subiect de discuții a filosofilor sec. XX (de ex. Robert Nozick în *Anarhie, stat și utopie*).

Formarea statului este asemănătoare organismului (teoria organicistă): suveranitatea este sufletul, spionii sunt ochii statului ș. a. m. d.

Pacea civilă este comparată cu sănătatea, iar rebeliunile, revoluțiile și războaiele civile se asociază cu starea unui stat slăbit, care, în consecință, poate să dispară.

Statul este acceptat într-o nouă ipostază, decât cele inițiate de anticii la moderni.

Să reamintim numai afirmația lui Aristotel că „omul este o ființă socială”, un zoon-politicon, și axioma teologică a lui Sf. August și Toma d’Aquino conform căreia statul este o creație a lui Dumnezeu care a degradat din păcatele umane, iar statul perfect este în ceruri.

În acest context, Th. Hobbes afirmă că statul s-a format din frica indivizilor în starea naturală de război și dorința de a delega unei instanțe dreptul la autodeterminare cu scopul de a obține pacea și siguranța personală.

Autorul Leviathanului insistă în continuare asupra argumentului favorabil individualismului și e contra axiomei aristotelice sus-menționate. Omul deja nu e o parte a statului, statul fiind o creație artificială. „Naturală este individualitatea, iar orice comunitate este rezultatul artificului”.

Trebuie de menționat că liberalismul conceput de filosoful englez nu are nimic comun cu individualismul conceput de filosofii liberali moderni sau de contemporani. Individualismul capătă la Hobbes o conotație peiorativă care marchează slăbiciunea individului în stat.

Nu mai puțin interesant este discursul hobbesian asupra egalității oamenilor. Oamenii nu sunt egali de ordin moral „căci dacă ar fi astfel, nu ar putea explica logica conflictelor.”

Din punct de vedere al egalității fizice și psihice, însă părerea autorului diferă de cele sus-menționate.

„Egalitatea dintre indivizi, afirmă Hobbes, naște egalitatea dintre speranțele acestora de a-și realiza scopurile. Doi oameni care doresc unul și același lucru devin în mod firesc rivali. Iar dacă unul obține obiectul dorinței sale, asupra sa planează în orice clipă pericolul de a fi atacat de către cei care vor să-l deposedeze.

Rezultatul este neîncrederea generalizată”⁴⁷.

Odată înfăptuind integritatea în cadrul statului și delegând puterea suveranului, indivizii - după cum afirmă Th. Hobbes – formează COMUNITATEA CIVILĂ.

Astfel, încă din sec. XVII, termenul de societate civilă vehicula frecvent în mediul politic contemporan, iar sensul său etimologic, practic, nu a cunoscut modificări.

În fine, putem afirma cu certitudine referitor la opera hobbesiană că este cu totul pesimistă, neavând tangențe cu contemporanul său J. Locke, iar lectura operei sale este în stare să dezorienteze orice simpatizant al filosofiei politice.

John Locke (1632-1704)

John Locke s-a născut în 1632 la Wrington, în sud-vestul Angliei. Pe parcursul vieții a avut ocazia să fie martor al războaielor civile engleze, al abolirii monarhiei, al Restaurației, al Revoluției glorioase și al altor evenimente istorice importante.

În 1688, în Anglia a avut loc lovitura de stat. Regele Iacob al II-lea Stuart s-a refugiat și a fost înlocuit de către Vilhelm de Orania. Acesta a acceptat monarhia constituțională.

Începe lupta acerbă dintre vechea nobilime și noua aristocrație pentru sferele de influență. Intermediarul ideologic în această situație a fost John Locke. El a activat în mediul academic, dar a avut și însărcinări diplomatice și politice. El a inițiat studiu aprofundat asupra stării naturale.

Nobilul englez e ferm convins că nu există luptă a tuturor contra tuturor (contrar lui Hobbes) și promovează ideea de egalitate și libertate individuală.

Instabilitatea în starea naturală condiționată de disensiuni și conflicte a dus la apariția statului ca garant al securității dotat cu dreptul „politic” (actualmente public).

Ca și majoritatea filosofilor predilecți pentru politică, a avut de suferit de pe urma metamorfozelor de pe scena politică specifică sec. XVII.

⁴⁷ Iiescu A-P, Socaciu E-M, Fundamentele gândirii politice moderne, Ed. Polirom, Iași, 1999, p.40.

Locke vine în contradicție cu Th. Hobbes referitor la delegarea puterii absolute suveranului (categoric față de monarhia absolută și pentru monarhia constituțională).

Oamenii – zice Locke - nu se grăbesc să renunțe la drepturile lor totalmente, dar numai în cazuri strict necesare. Contractul social este bazat pe bunăvoința poporului și prevede formele unui STAT DE DREPT.

Locke afirmă că: „Acolo unde nu sunt legi, nu există nici libertate”⁴⁸.

Legile pozitive sunt inițiate și acceptate de majoritate. Dorința poporului este mai importantă ca suveranul.

J. Locke ascende știința politicului la un nou nivel. El apelează la supunere față de dorința majorității.

Ideile lui Locke au fost preluate de Ch. Montesquieu cu aproape un secol mai târziu.

„Societatea, în care nu sunt garantate drepturile fundamentale și nu este înfăptuită separarea puterilor în stat, nu are constituție”⁴⁹.

A scris *Eseu despre toleranță*, *Eseu asupra intelectului omenesc* (1689), *Tratatul asupra cârmuirii*, *Al doilea tratat asupra cârmuirii*, unde a pus bazele democrației politice engleze (pentru prima dată a fost introdus constituționalismul și supremația dreptului).

Poporul are dreptul să se ridice contra suveranului dacă nu-i convine ceva. Suveranitatea poporului e mai presus decât suveranitatea regelui.

John Locke este considerat Părintele liberalismului modern. El a pus baza ideologică a revoluțiilor franceză și americană.

El este primul care a solicitat eliberarea arbitrarului și instituirea civilizației bazate pe legi.

În *Eseul asupra Legii naturale* se pune condiția existenței statului și regulile după care să se conducă toți cetățenii.

În *Tratate asupra cârmuirii*, Locke analizează pe larg limitele puterii de orice categorie. Limitarea puterii constituie laitmotivul operelor sale.

J. Locke va iniția termenul de joc social: conform acestuia, interacțiunea socială trebuie înțeleasă ca un joc colectiv în care cetățenii dispun de maximă libertate. Autorităților doar le va rămâne să urmărească ca să se respecte regulile jocului.

⁴⁸V. Nerseseanț, *Istoria politiceskih i pravovih ucenii*, Ed. INFRA, Moscova, 1999, p.273.

⁴⁹ Fragment din Declarația drepturilor omului și cetățeanului adoptată la 26 august 1789 de Adunarea Constituantă a Franței.

11. CARACTERIZAREA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XVII ȘI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XVIII

1. Iluminismul francez

2. Charles Montesquieu

3. Jean-Jacques Rousseau

Iluminismul francez

Secolul XVIII este unul novator în istoria gândirii politico-juridice și se afirmă prin ralierea noilor valori fundamentale în evoluția statelor.

El se impune ca un nou curent cu aspirații comune la valorile fundamentale politice. Contemporanii l-au numit „secol al filosofiei” sau „secol al luminilor”. S-au impus următorii factori specifici:

- Revoluția științifică;
- Afirmarea clasei burgheze;
- Abordarea rațională a evenimentelor.

Iluminismul „reprezintă acum un simbolul al încrederii pasionate în cauza adevărului, în lupta dusă împotriva diferitelor obstacole intelectuale și materiale din care pot rezulta cele mai grave rătăcirii pe planul cunoașterii și al acțiunii”⁵⁰.

De asemenea, Iluminismul este considerat drept secol al marilor idei.

Reminisceța creativă a filosofilor precum Rousseau, Voltaire, Montesquieu etc. a influențat, prin teoriile contractului social și separației puterilor în stat, evoluția societății europene moderne.

Unul din fenomenele relevante care au stimulat evoluția ideilor politice și juridice a constituit transformările economice marcante care au pus în evidență ascensiunea burgheziei.

Concomitent pe arena politică putem distinge criza absolutismului în Franța. Putem vorbi despre inițierea unor reforme sociale în dorința de a progresa.

Charles Montesquieu (1689-1755)

Charles-Louis de Secondat, baron de Montesquieu (1689-1755), este unul dintre cei mai studiați teoreticieni politici ai iluminismului.

Filosof și jurist, personalitate proeminentă a timpului său, membru al Academiei Franceze, ideile sale au contribuit la crearea ideilor care vor declanșa Revoluția franceză.

⁵⁰ Stere E, *DIN ISTORIA DOCTRINELOR MORALE*, Ed.Polirom, Iași, 1998, p. 246.

Totodată, opera sa i-a influențat mult pe părinții-fondatori ai constituționalismului american.

În gândirea sa politică, Montesquieu nu ancorează în tematica binelui-răului, spre deosebire de Aristotel, Th. Hobbes, J. Locke, el nu-l consideră pe om o ființă bună sau rea; individul poate fi modelat prin educație și experiență.

„Rațiunea îi arată acestuia necesitatea conviețuirii sociale și reprezintă fundamentul oricărui sistem al moralității”⁵¹.

„Despre lucrarea sa fundamentală „L'esprit des Lois” s-a spus că este tot ce s-a scris mai de autoritate în domeniul politicii, de la „Politica” lui Aristotel încoace”⁵².

„Spiritul Legilor” este opera care i-a adus faima, apărută în 1748 la Geneva, ea cuprinde 31 de cărți cu o tematică vastă și cu subiecte diverse.

„Legile, în înțelesul cel mai larg, sunt raporturile necesare care derivă din natura lucrurilor; și, în acest sens, tot ce există are legile sale; Divinitatea are legile sale, lumea materială are legile sale, (...) animalele au legile lor, omul are legile sale”⁵³.

La fel ca și precursorii săi, Montesquieu clasifică regimurile politice, ele împărțindu-se în: despotism, republici (aristocratice sau democratice), monarhii⁵⁴.

Însă, ceea ce aduce nou Montesquieu în gândirea politică și juridică este principiul separării puterilor în stat, fapt absolut nou pentru societatea franceză sec. XVII-XVIII.

Filosoful francez a fost influențat din „Al doilea tratat despre cărmuirea civilă”, publicat în Anglia în 1690 de către J. Locke, dar, prin studiul complex asupra instituțiilor (legislativ, executiv și judecătoresc) și interacțiunii dintre ele, Montesquieu a impus noi concepte. Gândirea sa a impus la o etapă premergătoare bazele statului de drept.

Idea fundamentală a filosofului francez se rezumă la „dreptul de a face orice activitate ce nu contravine legilor statului.”

Montesquieu deosebește trei ramuri de drept:

- a. dreptul politic;
- b. dreptul civil;

⁵¹ Iliescu A-P, Socaciu E-M, Fundamentele gândirii politice moderne, Ed. Polirom, Iași, 1999.

⁵² Craiovan I., Doctrina juridică, Ed ALL BECK, Buc., 1999, p. 186.

⁵³ Montesquieu, Spiritul Legilor, Cartea I, Cap.I.

⁵⁴ Cartea II,I.

c. dreptul ginților;

Legea care prevede relația dintre guvernanți și guvernați, constituie dreptul politic.

Legea civilă, după Montesquieu, este cea care se referă la reglementarea raporturilor dintre cetățeni, iar dreptul ginților poate fi considerat drept predecesor al dreptului internațional și se referă la raporturile dintre diferite popoare.

Este necesar de menționat că natura legilor diferă la popoare în dependență de numeroase criterii cum ar fi: clima (rece sau caldă), calitatea solului (popor de vânători sau agricultori), gradul libertății, religia, cutuma etc. Luată împreună, ele alcătuiesc SPIRITUL LEGILOR.

În contextul studiului său, Filosoful și juristul francez acordă o atenție sporită relației lege-libertate. În democrație, afirmă el, poporul pare să facă ceea ce vrea; dar libertatea politică nu constă de fel în a face ce vrei. „Într-un stat (...), libertatea nu poate consta decât în a putea face ceea ce trebuie să vrei și în a nu fi constrâns să faci ceea ce nu trebuie să vrei”⁵⁵. Libertatea este dreptul de a face tot ceea ce îngăduie legile; și dacă un cetățean ar putea să facă ceea ce ele interzic, el nu ar mai avea libertate, pentru că și alții ar putea să facă la fel.

În continuare, Montesquieu insistă asupra unei forme de guvernământ moderate (fie ea aristocrație sau democrație) și insistă asupra principiului separării puterilor în stat. Argumentând că puterea totdeauna corupe, filosoful francez insistă ca ea (puterea) să fie îngrădită de altă putere. Libertatea politică pentru un cetățean este acea liniște sufletească izvorâtă din convingerea fiecăruia că se află în siguranță. Nu există libertate dacă principiul separării puterilor nu se respectă, iar un judecător deține concomitent puterea judecătorească și legislativă.

Referitor la religie, filosoful francez are atitudine critică față de explicațiile religioase ale evoluției evenimentelor sociale.

Ideile lui Montesquieu, alături de cele ale lui J. J. Rousseau și J. Locke, au pus bazele democrației americane, ele fiind regăsite în constituția statului menționat.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)

J.J. Rousseau s-a născut la Geneva, și a avut o viață tensionată, plină de polemici cu autoritățile. A lăsat o vastă operă filosofică, printre care *Discursul asupra originilor și fundamentelor inegalității dintre*

⁵⁵ Cartea XI, cap. III.

oameni (1755), *Noua Eloiză* (1761), *Contractul social* (1762) și *Emil, sau Despre educație*.

Deși a fost criticat pentru lipsă de originalitatea în abordarea tematicii politice, totuși modul în care a înfățișat Rousseau orânduirea socială este incontestabil de valoros.

De fapt, el studiază aceleași subiecte, precum statutul omului natural (până la formarea societății), izolarea inițială a indivizilor, importanța proprietății, principiul libertății naturale a omului, conceptul de contract social.

Tematica politică principală o putem găsi în „Contractul social”, care, de altfel, justifică apariția societății moderne și îndreptățește renunțarea la libertatea specifică a stării naturale. Acest eveniment se constituie în baza „voinței generale”.

Asemenea lui Hobbes și contrar lui Montesquieu, J.J. Rousseau afirmă că omul este în stare de conflict cu semenii săi. De fapt, omul în starea sa naturală este bun, dar în societate el devine individ meschin aflat în serviciul altora și invers. Omul în starea naturală este un „sălbatic blând” și numai societatea cu aranjamentele sale, instituțiile, îl degenerază.

Societatea lui Rousseau este structurată pe contradicția dintre cei bogați și cei săraci. Dacă la Locke, societate constituie un garant al siguranței personale și al unei vieți decente, atunci la Rousseau societatea este un mare rău care stimulează inegalitatea socială, vina revenind proprietății private care-i face pe unii să fie bogați, iar pe alții – săraci.

Filosoful afirma: „Nu există poate nici un om bogat căruia niște moștenitori lacomi, adesea chiar proprii lor copii, să nu-i dorească în taină moartea; poate nu există vas pe mare al cărui naufragiu să nu constituie o veste bună pentru un anumit neguțător; nu există poate nici o casă pe care un datornic rău să nu dorească s-o vadă arzând împreună cu hârtiile aflate în ea; și care este poporul ce nu se bucură de nenorocirile vecinilor?”⁵⁶

J.J. Rousseau face diferență între libertatea naturală și cea convențională, ultima fiind o expresie a voinței generale.

Libertatea naturală înseamnă starea în care omul nu are limite impuse în acțiunile sale, ghidându-se de propria dorință și necesități, iar libertatea civilă înseamnă „ascultarea de o lege pe care singur ți-ai stabilit-o”⁵⁷.

Referitor la proprietatea privată, filosoful francez este sceptic, considerând-o sursa tuturor relelor și a inegalității oamenilor. Din insti-

⁵⁶ J. J. Rousseau, *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*, Ed. Științifică, 1958.

⁵⁷ J. J. Rousseau, *Contractul social*, p. 98-99.

tuirea proprietății private au apărut legile coercitive și magistraturile ș. a. m. d. „Primul om care, împrejuind un teren, s-a gândit să zică *acesta este al meu*, și a găsit pe alții destul de naivi încât să-l creadă, a fost adevăratul întemeietor al societății civile. De câte crime, războaie, omucideri, de câte mizerii și grozăvii, n-ar fi fost scutită specia umană dacă cineva ar fi smuls țărâșii împrejmuiți sau ar fi umplut la loc șanțurile despărțitoare, strigând către semenii săi: păziți-vă de a asculta pe acest impostor; sunteți pierduți dacă uitați că fructele sunt ale tuturor, iar pământul nu e proprietatea nimănu”. (*ibidem*)

El este nostalgic față de trecut și critică civilizația contemporană, acuzând-o că ea l-a corupt, de fapt, pe om.

Scopul final al lui Rousseau este căutarea de armonizare a voinței individuale cu voința generală.

El a fost criticat de Voltaire în repetate rânduri pentru modul său de viață modest și a fost numit “Bastard al lui Diogene.”

Prin ideile sale, filosoful francez s-a desprins de tradiția reformelor treptate și a inaugurat tradiția „revoluționară”.

Doctrina sa a fost îmbrățișată de stânga radicală.

12. CARACTERISTICA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE ROMÂNEȘTI ÎN SECOLUL XVII-XVIII

1. Dimitrie Cantemir

2. Miron Costin

Dimitrie Cantemir (1673-1723)

Acest savant cu renume european s-a născut la 26 octombrie 1673, într-o familie de moldoveni din ținutul Fălciului. Tatăl învățatului era un om fără carte, dar foarte isteț, Constantin Cantemir, domn al Moldovei. Cunoștea trei limbi de circulație pe timpul respectiv, dar fără a ști să scrie. A fost supus turcilor, dar și boierilor moldoveni și la uneltirile celor din urmă. Ordonă decapitarea lui Miron Costin, fapt care va fi atacat de fiul său mai târziu, într-o scriere memografică. Instrucția o primește în familie, de la dascălii școliți în Lipsca și Viena, învățând limbile greacă, latină, română, italiană. La vârsta de 15 ani este trimis la Constantinopol studiind la o școală de dimensiunile celor din occident, formându-și o cultură de admirat. Aproape 20 ani a stat la Constantinopol. După moartea tatălui său a fost ales domn, de boierii mari, dar turcii, plătiți de Constantin Brâncoveanu (domnul Țării Românești), nu l-au recunoscut ci au impus la tronul țării pe un domn muntean de încredere al turcilor și al lui Constantin Brâncoveanu. Acest moment devine subiect pentru lucrarea artistică: *“Istoria ieroglifică sau lupta dintre noroc și corb”*. Scriitorul se întoarce la Constantinopol, învață turca, araba, persana, devenind primul orientalist moldovean. În 1697 ia parte la lupta de la Zenta, unde va vedea dezastrul armatelor sultanului, iar situația de pe câmpul de luptă l-a prilejuit scrierea unei cărți istorice intitulată: *“Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman”*.

În 1710 devine domn al Moldovei, cârmuind țara doar câteva luni. Încheie un tratat de alianță cu țarul Rusiei – Petru I, angajându-se să-l sprijine în bătălia împotriva turcilor. În iulie 1711 are loc lupta de la Stănilești, în care oastea rusească și moldovenească sunt învinse, apoi Dimitrie Cantemir este obligat să se retragă din Moldova, să-l urmeze pe țar și să se stabilească la Petersburg, unde moare după 12 ani, în 1723.

Lucrările redactate de Constantin Brâncoveanu în timpul aflării în Rusia au fost cerute de societatea cultă și de către conducătorii țării. Cantemir a început să scrie cărți filosofice cu caracter religios și a terminat cu opere istorice, științifice și geografice. A scris mai mult în latinește, căci limba latină era pe atunci limba universală a științei. Scriind în limba latină, scriitorul se adresa lumii întregi, lumii învățate. Prima sa lucrare se intitulază *“Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul”*, tipărită la Iași în grecește și în românește. Subiectul acestei cărți

pornește de la epistola apostolului Pavel către Galateen. În scrierea lui Cantemir, în afară de aceste texte cu conținut religios, autorul face trimiteri la câteva personalități de marcă ale gândirii politice: Cicero, Epictet, Seneca, etc. apoi la marele umanist olandez Erasmus din Rotterdam.

Legăturile lui Cantemir cu Academia de la Constantinopol se confirmă prin două cărți de gândire rațională: „Logica” și „Metafizica”. Scrie în limba turcă „Tratat de muzică turcească” cu note arabe. După eșecul de la Stănilești (1711), Cantemir este luat sub protecția lui Petru I și se stabilește la Petersburg. Aici începe să scrie și să-și facă cunoscută prezența lui de mare cărturar în occident, în special prin fiul său, care a fost ambasador al Rusiei la Berlin, Londra, Paris. În 1714 este ales membru al Academiei din Berlin, la cererea acestui for înalt va scrie lucrarea „Descrierea Moldovei”, făcându-și țara cunoscută străinătății și lumii întregi. Lucrarea cuprinde trei părți: partea geografică (granițele, apele, împărțirea pe ținuturi, forme de relief, bogății, etc., deci geografia fizică și economică); partea a doua aparține geografiei politice, organizarea statului feudal, relatări despre religie, despre limbă, despre obiceiuri, tradiții, descriindu-le în detalii, partea a treia se referă la unitatea limbii române, unde afirmă: „Valahii și ardelenii au același grai cu moldovenii”. Este primul cărturar care spune că în limba română se află și cuvinte de origine dacă. La sfârșitul lucrării sale este desenată harta Moldovei, fiind prima scriere în care apare harta acestei țări în cultura noastră.

Scrie o carte cu caracter memorialistic „Viața lui Constantin Cantemir”. După ce tratează originea familiei, subliniază apoi calitățile tatălui său, în final se oprește asupra unei greșeli, pe care nu i-o poate ierta și anume faptul că s-a supus turcilor și boierilor și la uneltirile celor din urmă, la sacrificat pe cel mai mare învățat al timpurilor – Miron Costin.

Ultima carte a lui Dimitrie Cantemir se intitulează „Hronicul vechimii româno-moldo-valahilor”, carte ce i-a servit celui mai mare apărător al neamului românesc, în confruntările lui de la curtea imperială de la Viena – Inochentie Micu Klein. De aceea Dimitrie Cantemir a fost numit un precursor al iluminismului românesc.

Dimitrie Cantemir s-a aflat sub influența dreptului natural. În acest context, el a încercat restructurarea vieții și instituțiilor politice românești.

Deși era adept al monarhiei ereditare, el o concepe însă supusă legii. În baza principiului competenței, el a încercat să reformeze instituțiile divanului, acestuia revenind doar rol consultativ specific modelului occidental.

Miron Costin (1633-1691)

Personalitate proeminentă a culturii românești, om de stat și autor al celebrului „Letopisețul Țării Moldovei”, Miron Costin a ieșit din școala umanistă a Poloniei (unde a învățat până la vârsta de douăzeci de ani) și s-a afirmat în calitate de diplomat iscusit în secolul frământărilor politice ale secolului XVII.

Miron Costin este considerat ca fiind unul din primii reprezentanți ai umanismului românesc, care s-a definit prin respect față de om, dragoste de patrie și limbă și interesul pentru originea statului și poporului român.

Cronicarul a lăsat un număr însemnat de lucrări istorice și poeme, în limba română și polonă, printre care „*De neamul moldovenilor*” și celebrul „*Letopisețul Țării Moldovei*”.

În istoria gândii politice, Miron Costin rămâne a fi acela care a reflectat dezvoltarea politică a Țării Moldovei de la 1594 și până la 1661, comentând evenimentele ce au avut loc și la care indisolubil a participat.

Stilul său de redare este comparat cu istoricul roman Titus Livius prin procedeele narațiunii istorice.

Memorabile sunt paginile consacrate domnilor Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan.

În descrierea sa, se îmbină istoricul și romanticul reliefând personalități istorice precum: Vasile Lupu, Bogdan Hmelnițki, Ion Neculce.

În „*De neamul moldovenilor*”, Miron Costin descrie originea românilor.

Opera este alcătuită din șapte capitole în care autorul prezintă geneza poporului român, de la întâiul descălecat al lui Traian din Dacia.

În ceea ce privește politica, gânditorul umanist este mai degrabă machiavelic: „Voievodul e un simbol al statorniciei și deci ori bun, ori rău, la toate primejdiile feritu trebuie. Se cuvine să fie român”⁵⁸.

⁵⁸ Giurescu C, *Studii de Istorie*, Ed. Eminescu, București, 1993, p. 273.

13. EVOLUȚIA GÂNDIRII POLITICE ÎN SUA ÎN SEC. XVIII

1. Declarația de independență din 1776

2. Părinții fondatori ai Constituției SUA

Evoluția gândirii politice în SUA în sec. XVIII

Evoluția gândirii politice în America datează sfârșitul secolului XVIII, când coloniștii luptă contra Angliei pentru independență. La baza Revoluției americane au stat factori sociali, politici, religioși.

Detașarea de Coroana britanică a pus bazele statalității americane, dar și a unei noi forme aparte de guvernământ, republicanism. În acest sens, este relevantă lucrarea lui John Smith „Reflecții despre guvernare”, scrisă în 1776.

Influențați de ideile revoluționare europene (J. Locke, Ch. Montesquieu, J.J. Rousseau), părinții fondatori americani inițiază o delimitare clară a puterilor în stat (legislativă, executivă și judecătorească), relația dintre ele fiind de un control reciproc prin sistem de pârghii și contraponderi (check and balances). După cum afirma James Madison, sistemul „check and balances” este necesar pentru apărarea noii constituții.

Un alt om politic american a fost Thomas Paine (1737-1809), care în *Bunul simț* a impus viziunea sa politică referitor la guvernarea în SUA. El susține îndepărtarea de Marea Britanie și insistă asupra formării proprii administrații, acceptate de majoritatea americanilor.

Declarația de Independență utilizează ideile lui Locke și Paine.

Odată instituită constituția, partidele politice au fost acelea care au inițiat următoarele amendamente și modificări de legi. În SUA a fost instituit bipartidismul, reprezentat de Partidul Republican și cel Democrat.

Declarația de independență scrisă de Th. Jefferson, împreună cu B. Franklin și J.Adams a fost aprobată, inițial, în toate 13 state.

Benjamin Franklin, încă din 1776 a dezvoltat concepția de auto-guvernare și a afirmat că emigrarea englezilor în America înseamnă, de facto, ruperea îndatoririlor fundamentale față de Anglia⁵⁹. Din aceste afirmații rezultă că fosta colonie nu se supune parlamentului britanic.

Thomas Jefferson (1743-1826) – politician, om de știință, ambasador și scriitor american, este unul din principalii inițiatori ai separării de Marea Britanie.

Născut în Virginia, Jefferson a intrat la școală la College of William and Mary, din Williamsburg, care era atunci capitala statului.

⁵⁹ Nerseseanț V., *Istoria politiceskih i pravovih ucenii*, Ed. INFRA, Moscova, 1999, p.376.

Acolo făcuse cunoștință cu politica prerevoluționară, cât și cu ideile iluminismului scoțian.

A fost ales ca delegat al statului Virginia la Congresul din 1776.

Thomas Jefferson a redactat Declarația de Independență, inspirată mult din J. Locke privind dreptul egal al tuturor oamenilor la autoguvernare (cu excepția sclavilor și indienilor). În viziunea sa, toți oamenii sunt egali. Însă, a fost criticat mult și ironizat pentru deținerea de sclavi.

Jefferson era deziluzionat de legislativul Virginiei independente: „Toate puterile guvernământului (...) revin corpului legislativ. Concentrarea acestora în aceleași mâini este tocmai definiția guvernării despotice”. El pleda pentru guvernământ limitat. El a exercitat funcția de președinte al SUA din 1801 și până în 1809.

A fost acela care a propus sistemul electoral d'Hondt⁶⁰.

Alexander Hamilton (1754-1804) a fost politician american activ implicat în Războiul de Independență. În 1787, împreună cu James Madison și John Jay, a scris vestitele *Eseuri federaliste*.

El este responsabil pentru recomandarea alegerilor președintelui de către colegiul electoral și nu de popor. Hamilton era pentru un guvern central puternic.

Hamilton a fost primul susținător a ceea ce se numește astăzi sistemul de „reprezentare proporțională al celui mai mare rest”, însă a fost contrarcarat de Jefferson care propunea sistemul d'Hondt, care asigura statului Virginia un număr mai mare de locuri decât sistemul propus de Hamilton.

A fost ucis într-un duel cu Aaron Burz, care era vicepreședintele lui Jefferson din 1800.

America nu a cunoscut feudalismul, nici ideile socialiste, în consecință istoria americană a cunoscut diverse variante de liberalism.

Ideile politice în America „vor fi mai puțin rafinate în plan teoretic, dar ele au fost mai importante prin impactul lor decât în alte societăți. Ele au reprezentat un element-cheie în definirea identității naționale și în trasarea granițelor autorității politice⁶¹”.

Franclin – B. F. s-a implicat nu numai în diplomație și viața politică a SUA, dar a contribuit, de asemenea, la dezvoltarea fizicii prin descoperiri în domeniul electricității (paratrăsnetului). Ca și alți inițiatori ai detașării de

⁶⁰ Victor d'Hondt era jurist belgian, adept al reprezentării proporționale.

⁶¹ Voiculescu M, *Doctrină politice contemporane*, Ed. Victor, București, 2000, p. 19.

Marea Britanie, B.F. consideră că SUA trebuie să devină un stat independent, bazat pe principii democratice. Franclin primul a dat denumirea provinciilor americane de *state* și le-a divizat după principiul confederației.

A contribuit la formularea Declarației de Independență și la adoptarea Constituției federale, însă el nu dorea reforme radicale.

Pe plan extern, B.F. apăra interesele Statelor Unite în calitate de ambasador.

F. își dădea bine seama că libertatea are două fațete: pozitivă și negativă, libertatea excesivă duce la dezlănțuirea conflictelor sociale. Exemplu evident era cel al Franței de la 1789.

Thomas Paine (spirit rebel) (1737-1809) este originar din Anglia, dar a activat în America, remarcându-se ca publicist. A scris "Drepturile omului" (1791).

El s-a remarcat și în viața politică a Franței, unde a fost ales în calitate de deputat al Convenției. Pentru critica regimului iacobin a fost întemnițat, iar apoi în 1795, eliberat și reîntors în funcție. Întorcându-se în America, el a devenit ținta criticilor pentru publicațiile sale antireligioase. A murit uitat de toți.

Era adeptul republicanismului și adversar al monarhiei.

După cum menționează V. S. Nerseseanț, Paine a fost unul dintre primii care a impus delimitarea dintre stat și societate. „Societatea este rezultatul necesităților noastre, iar statul-viciilor noastre”. Societatea este un Bine comun, iar statul este un rău necesar, iar uneori un rău insuportabil.

Guvernarea reprezintă concesiunea dintre guvernanți și guvernați într-un stat. El împarte formele de guvernământ în două categorii: reprezentativă sau ereditară. Prima este specifică republicii, iar a doua-monarhiei și aristocrației.

Drepturile omului, în viziunea sa, constituie pentru societate un dat fundamental, iar pentru guvernământ un principiu inamovibil.

În tratatul "Secolul rațiunii" Paine face apel la revoluție în domeniul religios, bazându-se pe considerente raționale și contrar viziunilor abstracte supranaturale.

Thomas Paine: suplimentar

Drepturile omului ale lui Paine, Partea întâi, respinge în mod direct concepția lui Burke. Sunt reluate aici multe din premisele lui Locke, care și-au găsit ele însele expresie în Declarațiile și Cartea Drepturilor din secolul al XVIII-lea. Respingând argumentul istoric pe motiv că el ar putea conduce regresiv la momentul creației însăși, Paine considera originea

drepturilor ca fiind divină. Omul, fiind creat egal și rațional, ar fi avut drepturi naturale - și, contra Burke, non-prescriptive - drepturi care "aparțin omului în virtutea existenței sale". Deci orice generație ar avea dreptul de a lua decizii raționale pentru ea însăși - de unde și sursa suveranității maselor. Drepturile naturale ale omului ar include drepturile lockiene de libertate, proprietate și securitate, ca și dreptul, derivat din acestea, de rezistență la opresiune. Aceste drepturi naturale profesate de Paine ar include însă și „toate drepturile intelectuale, sau drepturile minții, și, de asemenea, drepturile de a acționa ca individ pentru propriul confort și propria fericire, care nu offensează drepturile naturale ale celorlalți”²¹. Aceste ultime drepturi naturale au fost susținute în societate, dar celelalte - pe care indivizii nu le pot realiza ei înșiși - au fost convertite în drepturi civile.

Noutatea concepției lui Paine constă în faptul de a extinde drepturile naturale până la a cuprinde, chiar dacă numai în intenție, o versiune timpurie a drepturilor de bunăstare. În ciuda unei perspective minimaliste asupra guvernării, el a prevăzut redistribuirea averilor pentru cei care își pierd beneficiul propriei munci - adică dreptul natural de proprietate - prin mecanisme injuste legate de proprietate. În principal, contribuția lui Paine la tradiția drepturilor naturale n-a fost cea a unui inovator, ci a unui autor care popularizează tradiția, făcând-o accesibilă.

John Adams (1735-1826) - adept al guvernării democratice și susținător al conservatorismului. Un adversar acerb al monarhiei engleze. A scris „În apărarea guvernării constituționale în Statele Unite”. El a inițiat separația puterilor în stat (legislativă, executivă și judecătorească, în consecință numit sistem de pârghii și contraponderi ”check and balances”). Contrar lui Paine, el admitea funcționalitatea și eficiența guvernării monarhice, însă să existe acel sistem de pârghii și contraponderi, care ar delimita funcțiile fiecărei ramuri de guvernământ.

Adams era adept al unui regim mixt de guvernământ.

Adams a realizat faptul că inechitatea socială este inevitabilă chiar și în societatea democratică și liberă din SUA.

John Calhoun (1782-1850) unul din filosofi politici de vază ai SUA.

A exercitat funcția de senator din partea Carolinei de Sud și de ministru apărării în cabinetul Monroe, iar apoi a fost vice-președintele a lui J. Adams și E. Jackson.

S-a declarat sceptic față de declarația de libertate și egalitate, motivând aceasta prin disensiunile interetnice din SUA pe acest motiv.

A dezvoltat conceptul de suveranitate.

14. CARACTERISTICA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE ÎN GERMANIA ÎN SECOLUL XVIII

1. Statul de drept în viziunea lui Immanuel Kant
2. J. Fichte
3. Raționalismul hegelian

Immanuel Kant (1724-1804)

Proeminenta personalitate intelectuală și morală a lui Kant se asociază curentului care s-a autointitulat „Iluminism”. Într-un articol cu titlul „Ce este Iluminismul” Kant scrie următoarele: „Iluminismul este ieșirea omului din starea de imaturitate de care el însuși este vinovat. Imaturitatea este incapacitatea de a te servi de propriul tău intelect fără îndrumarea altcuiva”.

Kant a fost primul filosof german care a inițiat liberalismul în Germania. A scris „Critica rațiunii pure”, „Critica rațiunii practice”, „Critica puterii de judecată”.

Imperativul categoric - omul în acțiunile sale trebuie să se ghideze după legi și să nu le încalce.

Kant acorda o deosebită importanță jurisprudenței.

Individul, în viziunea lui Kant, este ființa care este în stare de autocontrol și nu are nevoie de tutore, dar nu fiecare își folosește libertatea în direcția cuvenită, la justa valoare, realizând „imperativul categoric”. Totalitatea condițiilor care limitează libertatea prin legi comune formează dreptul.

Kant afirma că, interior, individul este liber și nu se supune conducerii, iar exterior, el este dator să se conformeze cerințelor statului.

Respectarea dreptului trebuie să cuprindă pe toți cetățenii, iar, în caz de nesupunere, să se utilizeze forța coercitivă.

Kant susține dreptul poporului de a adopta constituția după propria voință. La fel, ca și Rousseau, el recunoaște egalitatea în drepturi ale indivizilor în stat, inițiind principiul suveranității poporului, însă recunoașterea puterii poporului este un pericol imprevizibil.

Referitor la separația puterilor în stat, filosoful german acceptă afirmația lui Montesquieu.

Kant nu acorda o mare atenție formelor de guvernământ, rezumând numai clasificarea lor: autocrația (absolutismul), aristocrația și democrația.

În viziunea sa, republica nu este sinonim cu democrația.

Forma acceptabilă de guvernare, după Kant, o constituie monarhia constituțională.

Prin conexiunea dreptului și statului, demonstrând legătura strânsă a acestor doi termeni, Kant pune baza statului de drept.

Kant face diferența între dreptul public și privat, primul reglementând relațiile dintre stat și cetățean, iar al doilea - relațiile dintre indivizi.

În analiza apariției statelor, Kant se apropie de J. J. Rousseau, dar cu incursiuni aprofundate. El afirmă că omul, în starea sa naturală, nu se supune legilor, dar dezvoltarea lor rațională îl face să renunțe la perioada incipientă în favoarea societății civile.

Kant abordează contractul social ca o formă superioară de conexiune interindividuală, însă este categoric față de relația paternalistă: stat-cetățean comparativ cu relația părinte-copil (Patern). Ultima relație este criticată vehement de către filosoful german. Aceasta constituia o formă de luptă împotriva guvernării tradiționale monarhice.

Liberalismul pleda deci pentru detașarea cetățenilor de influența autorității arbitrare.

În fine el studiază relațiile dintre state, blamând luptele de cucerire, el pledează pentru respectarea prevederilor tratatelor internaționale.

J. Fichte (1762-1814)

Filosof german și idealist.

Spre deosebire de Kant, Fichte este mai coincis în viziunile sale politico-juridice.

Contractualist, el este contra guvernământului absolutist.

A fost un simpatizant al republicanismului, dar nu excludea decăderea acestuia în despotism.

Fichte era un adept acerb al ideii suveranității poporului. El admitea dreptul poporului, în caz de insatisfacție a guvernării, la revoluție. A fost adept al ideologiei umaniste, acceptând ideile revoluționare burgheze.

Ca și Kant, de altfel, Fichte este pentru respectarea tratatelor internaționale, pace și înțelegere între popoare. Însă, în acel timp are loc războiul franco-german, Fichte apelând la mândria și patriotismul național, opera sa reflectând superioritatea germanilor față de alte popoare.

Hegel (1770-1831)

Reprezentant de bază al idealismului german, Hegel a lăsat o bogată moștenire predecesorilor săi în domeniul istoriei, politicii și culturii.

El afirma că: „Ceea ce este real este rațional și invers”.

A scris: „Constituția Germaniei”, „Filosofia spiritului”, „Filosofia dreptului” etc.

Contrar opiniei lui Platon, Hegel consideră că oamenii sunt egali ca personalități, dar nu și după posibilități și distribuție a bunurilor. El consideră proprietatea privată ca un factor primar al exprimării personalității.

Referitor la sclavie, trebuie de menționat că Hegel se declară categoric contra iobăgiei.

Este important de reținut că Hegel face diferență dintre societatea civilă și stat, ca entitate politică. Societatea civilă, după Hegel, este acea pătură care realizează propriile interese a persoanelor, chiar dacă această societate este dominată de o multitudine de interese, uneori antagoniste hobbesiene (lupta tuturor contra tuturor). Acest fenomen era exclus în statele antice.

Societatea civilă se divizează în trei pături:⁶²

- a. substanțială - latifundiarii, nobili proprietari de pământ;
- b. industrială – negustori, meseriași;
- c. funcționari.

Critică statul-polițist, dar nu indică limitele acțiunii acestuia.

Promovează ideea statului de drept.

Hegel critică suveranitatea poporului și pledează pentru suveranitatea constituțională a monarhului.

⁶² Nerseseanț V., *Istoria politiceskih i pravovih ucenii*, Ed. INFRA, Moscova, 1999, p. 421.

15. CARACTERISTICA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE ÎN SECOLUL XIX

1. Alexis de Tocqueville
2. Benjamin Constant
3. Jeremy Bentham
4. John Stuart Mill
5. Herbert Spencer

Alexis de Tocqueville (1805-1859)

Alexis de Tocqueville s-a născut în data 29 iulie 1805, la Paris, într-o familie de nobili normanzi. Între 1817 și 1823 el studiază la colegiul din Metz, apoi continuă studiile de drept la Paris.

În aprilie 1831, face o călătorie în SUA timp de un an, unde a pus baza viitoarei sale opere intitulate „Democrația în America”. Vizitând SUA, Tocqueville a rămas uimit de premisele sociale, mai ales, de egalitatea în stat, a moravurilor și a obiceiurilor din democrația americană.

Giovani Sartori apreciază această egalitate socială, în parte, ca o absență a unui trecut feudal.

În 1841 este ales membru al Academiei Franceze. După revoluția burgheză din 1848, este ales deputat în Adunarea Constituantă, fiind membru al comisiei pentru redactarea noii Constituții.

În 1849 Alexis de Tocqueville este numit ministru al afacerilor externe.

În 1851, dezamăgit de lovitura de stat a lui Louis Napoleon Bonaparte, se retrage din viața publică. Moare în aprilie 1859, la Cannes.

În activitatea sa, Tocqueville a fost influențat de evoluția societății franceze către un regim democratic. În definirea democrației, autorul „Democrației în America” dă un răspuns ambiguu; pe de o parte, democrația întărește spiritul civic, prin participare în politică și la afacerile publice, însă democrația, în viziunea sa, poate degenera într-o formă de guvernământ dictatorială din motivul vidului de putere, apărut ca rezultat al transmiterii competențelor „majorității”, care ar putea influența negativ evoluția politică a statului. În acest context, aristocrația este acel factor social care poate stopa evoluția societății către extreme; acea „minoritate înțeleaptă”.

Nobilul francez pune în contrast democrația cu aristocrația, și până în 1848, el a considerat democrația mai curând o structură socială decât ca o formă politică. El considera democrația ca ”forță irezistibilă care răstoarnă rangurile, ordinele și privilegiile aristocratice ale vechiului

mod de viață”⁶³. Bineînțeles că făcând parte din categoria aristocratică, funcționarul francez dezavua democrația egalitaristă.

Însă, ceea ce Tocqueville pune în evidență, este pericolul egalității forțate în democrație, care ar putea să se descindă în despotism, tiranie.

„Atunci când se presupune că fiecare este egal, există o presiune extrem de puternică pentru a se conforma - pentru a acționa și a gândi așa cum o fac toți ceilalți”⁶⁴. Egalitatea ce apare în asemenea condiții degenează într-o adevărată „tiranie a majorității”.

Referitor la egalitatea în America, politicianul francez o disociază sub două aspecte:

1. Egalitate de posibilități;
2. Egalitate în drepturi.

Tocqueville insistă asupra argumentului manipulării oamenilor de către demagogi, scopul cărora este puterea, dar nu și Binele comun.

Democrația, în viziunea sa, este deci un ideal seducător cu repercusiuni grave, singura excepției fiind republicanismul, adică societatea cu dreptul de autodeterminare și control al puterii centrale.

Important este contextul în care nobilul francez apreciază sistemul politic american. În studiul său, el apreciază participarea cetățenilor la afacerile publice din New England, și împărțirea juraților în îndeplinirea sarcinii lor, fapt neîntâlnit în Europa modernă.

Deși Tocqueville are atitudine sceptică față de regimurile democratice, el este nevoit să recunoască răspândirea idealului democratic în Franța, Anglia, Olanda și alte state europene.

Benjamin Constant (1767-1830)

Gânditor liberal, Benjamin Constant rămâne, în mod paradoxal, „principalul teoretician al liberalismului sub Restaurație și unul dintre autorii care au expus în modul cel mai profund lecția eșecului Revoluției de a se stabili într-o formă politică solidă, unul dintre gânditorii cei mai pătrunzători ai tranziției democratice”⁶⁵.

El este gânditorul liberal care percepe cu acuitate dinamică istoria societății franceze post-revoluționare; a reușit să creeze o operă în care condițiile și mecanismele exercitării puterii într-un regim constituțional-

⁶³ Ball T., Dagger R., *Ideologii politice și idealul democratic*, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 49.

⁶⁴ Idem, p. 49.

⁶⁵ Touchard J, *Histoire des idées politiques*, T.2, Presses Universitaires de France, Paris, 1967, p.254.

reprezentativ sunt analizate în profunzime și prezentate cu „seducătoare claritate.”

Doctrina liberală se cristalizează la gânditorul francez ca „liberalism pur”, exprimat într-o formă suficient de abstractă.

Ceea ce e comun liberalilor francezi, dincolo de toate tendințele, este atitudinea ambivalentă față de Revoluția franceză: apărarea Revoluției este dublată de o critică a procesului revoluționar.

Format în spiritul Luminilor, Constant insistă asupra importanței încheierii Revoluției și instaurării unui stat democratic bazat pe constituție.

Problema principală pentru liberalul de vază francez era aceea de a „legitima moștenirea liberală a Revoluției (regimul reprezentativ, egalitatea civilă, noile posibilități oferite „clasei mijlocii”), îndepărtându-se de extreme terorii sau de imperiu.

Trecută prin febra zguduirilor sociale și drama bulversărilor revoluționare, libertatea individului a căpătat legitimitatea necesară prin recunoașterea libertăților individuale de către guvernanți.

Raporturile dintre stat și societatea civilă, guvernanți și guvernați, public și privat, suveranitatea poporului și libertatea persoanei articulează societatea franceză în „zorii liberalismului”.

Gândirea politică a lui Constant se axează pe relația guvernanți-guvernați, polemici referitor la instanța puterii și societatea în numele căreia există puterea.

Constant depistează sursa Dictaturii iacobine cu toate actele sale nelegitime și fărădelegi săvârșite în timpul Terorii.

În opera sa de bază „*Despre libertate. La antici și la moderni*” filosoful francez delimitează sfera intervenției a statului și puterea guvernanților și promovează libertatea individului în epoca modernă comparând-o cu libertatea politică a cetățeanului din epoca antichității.

„Libertatea la antici, după cum ne arată Constant, constă în exercitarea colectivă, însă directă, a mai multor părți din întreaga suveranitate în a delibera, în piața publică, asupra războiului și a păcii, în a încheia tratate de alianță cu străinii, în a vota legi, în a enunța hotărâri, gestiunea magistratilor, în a-i obliga să compară în fața întregului popor, în a-i pune sub acuzare, în a-i condamna sau achita libertatea noastră, a celor moderni, înseamnă dreptul de a te bucura în liniște de independența personală, siguranța în ceea ce privește viața privată; garanțiile acordate de către instituții pentru a o proteja”.

George Burdeau a denumit aceste „două fațete ale libertății”: libertate-participare și libertate-autonomie.

Libertatea modernilor se fondează pe principiile individualismului și constituționalismului. Ea constituie „triumf al individualității” și limitare a puterii guvernanților în „citadela drepturilor individului”.

În opera sa, *Despre libertate. La antici și la moderni*, concluzia sa este că în societatea antică gradul libertății era mai mare. În antichitate individul dispunea de o libertate politică mult mai largă, puterea în societate era împărțită între membri.

În statele moderne, în societatea modernă la care se referă Constant, libertatea are o semnificație mai restrânsă. Liberalismul lui Constant presupune libertatea indivizilor, expresie a independenței depline.

Puterea politică în societatea modernă rezidă în constituție.

Pentru Benjamin Constant este important cum se aplică puterea în stat și nu cine o deține.

El susține că în societate există două tipuri de cetățeni: unii care participă la viața politică și alții care sunt pasivi. Păturile defavorabile, de exemplu, nu au drepturi de a participa la afacerile publice.

În alegerea formei de guvernământ favorabile, Constant pledează pentru monarhia constituțională, deoarece aceasta legitimează puterea guvernantului.

El se declară contra tiraniei și aristocrației, deoarece ambele prezintă un impediment în dezvoltarea relațiilor libere economice (burgheze). Democrația, este și ea periculoasă, lăsând locul ulterior absolutismului „tiraniei majorității”.

În lucrarea, *Despre libertate. La antici și la moderni*, Constant a apărut același principiu: „libertatea în toate, în religie, filosofie, literatură, industrie politică. Prin libertate Constant înțelegea triumful individualității, atât asupra autorității care ar vrea să guverneze prin despotism, cât și a maselor care reclamă dreptul de a servi minoritatea față de majoritate. După el, de la revoluția franceză, individul este neliniștit deoarece el este amenințat de către stat”⁶⁶.

Jeremy Bentham (1748-1832)

Economist, jurist englez, și filosof politic, Bentham este considerat Părintele utilitarismului englez.

El s-a născut la Londra, în familia unui avocat și antreprenor recunoscut. Studiile primare le face la școala de la Westminster, iar apoi intră la Queen's College, Oxford, unde va face studiile până în 1763. Susținut de tatăl

⁶⁶ Voiculescu M, *Doctrină politică contemporană*, Ed. Victor, București, 2000, p. 24.

său, el face studiile juridice la Kings Bench, dar nu este pasionat de drept, cât pentru studii eclecticice de chimie, fizică, literatură și filosofie politică.

Operele principale sunt: *Introducere în principiile morale și legislație, De ontologie sau Știința moralei*.

El pledează pentru o societate rațională, în care să prevaleze libertatea individuală și spiritul concurenței, principiile teoretice specifice păturii burgheze.

Statul, în viziunea sa, se limitează numai la funcții de control și menținerea ordinii, iar legea trebuie să garanteze, din punct de vedere juridic, inviolabilitatea persoanei și proprietății sale.

Gândirea sa oscilează în jurul a doi termeni de bază: durerea și plăcerea; „natura a plasat omenirea sub guvernarea a doi stăpâni suverani, durerea și plăcerea. Numai ei pot să ne spună ce trebuie să facem și să determine ce ar trebui să facem”⁶⁷. Toți doresc plăcerea și evită durerea. Trebuie să căutăm utilitatea, principiul utilității fiind de bază în relațiile sociale.

Problema fundamentală este depistarea utilității, mulți fiind inapți de stratificarea ei. Bentham a devenit principalul și neobositul susținător englez al utilitarismului.

Referitor la guvernământ, Bentham insistă asupra principiului aristotelic de „bine comun” adaptat la același principiu de utilitate. În dependență de acestea, el propune pedepse și recompense.

Ideea lui de baza, pe care o regăsim în doctrina liberală, este neintervenția statului în afacerile private ale cetățenilor; interesele indivizilor sunt cel mai bine cunoscute de înșiși indivizii. Ideile sale sunt asemănătoare cu gândirea lui A. Smith (*laissez-faire*).

Un argument important de reținut din opera sa este controlul minorității de către majoritatea cetățenilor și participarea lor (cetățenilor) în procesul de guvernare prin dreptul de vot. J. Bentham a susținut sufragiul universal masculin.

El se declara categoric față de schimbări radicale prin răscoale și se pronunță pentru pedepsirea cu moartea a acelor care perturbă calmul societății.

Din 1817, el s-a angajat ca un susținător convins al democrației reprezentative, al guvernământului deschis. Ceea ce este favorabil Marii Britanii poate constitui un pericol social pentru alt stat, de exemplu pentru Franța. Bentham consideră că radicalismul francez privind drepturile natu-

⁶⁷ Bentham J, *Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, New York, Hafner, 1948, p. 1.

rale imprescriptibile și contractul social revocabil pot avea consecințe grave în cazul în care s-ar institui democrația reprezentativă în Franța.

Filosoful și juristul englez a definit unele paradigme politice, care, până la dânsul, nu au fost dezvăluite și a pus bazele elaborării unor noi teorii politice. Scăparea de sub „jugul autorității” și zguduirea cutumei engleze (cu scopul eliberării individului și afirmării sale) a determinat obsesia gândirii sale.

John Stuart Mill (1806-1873)

Un alt reprezentant utilitarist al sec. XIX-lea, considerat „ultimul mare liberal clasic și primul liberal modern”. Personalitate notorie, a scris tratate de economie, logică și filosofie utilitaristă.

În eseu său, *Despre libertate*, susține liberalismul în Marea Britanie și detașarea de monarhia absolută, de dogmatismul religios și de socialism.

O amenințare, în viziunea sa, a constituit creșterea rolului opiniei publice. Statul fiind receptiv față de dorințele poporului, conducătorii sunt obligați să se conformeze cu doleanțele acestora. Ca și Alexis de Tocqueville, J.S. Mill a fost îngrijorat de „tirania majorității”, definind aceasta ca o nouă formă a tiraniei.

Rolul statului este minimal în ceea ce privește menținerea ordinii și limitarea „vătămirilor indivizilor”. Fiecare este liber să facă orice cu condiția de a nu leza alt individ.

În eseu *Despre libertate*, Mill inițiază două căi pentru obținerea și asigurarea libertății individuale: „prin dobândirea recunoașterii anumitor imunități, numite libertăți sau drepturi politice, a căror violare de către cârmuitor era considerată ca o încălcare a datoriilor sale (...), iar al doilea mijloc constă în statornicirea unor mijloace de control constituționale”⁶⁸. Tot în eseu, el se preocupă de distribuția echitabilă a veniturilor, însă pe de altă parte, el teoretizează libertatea individuală.

Individul, în opinia sa, este suveran asupra lui însuși, a propriului trup și spirit.

Mill se detașează de dreptul natural și îmbrățișează principiul utilității.

Abilitățile mentale a fiecărei persoane se dezvoltă în condiții de libertate și absență a constrângerii din partea statului, altfel el se limitează în exploatarea facultăților sale. El este adeptul competiției deschise.

El este susținător al democrației participative, ca formă de guvernare.

⁶⁸ Mill J. S., *Despre libertate*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 8.

În *Considerații asupra guvernării. Reprezentativitatea* (scrisă în 1861), el susține ideea participării politice a cetățenilor, dar el este pentru votul plural (în dependență de statutul social se acordă unu, două sau trei voturi).

Herbert Spencer (1820-1903)

Filosof și jurnalist englez, Spencer a fost un novator în teoria controversată a liberalismului clasic.

Tema care domină opera sa este *individualismul*, dreptul la proprietate privată și statul minimal.

Evoluționismul lui Spencer este radical și vine în contradicție cu orânduirea tradițională anglo-saxonă. Individualismul și evoluționismul spencerian îl caracterizează pe fiecare cetățean în parte. Statul este suma indivizilor care o compun. El (statul) deja nu mai prezintă un ideal al binei comune, ci mai curând o luptă a fiecăruia pentru binele său aparte.

Fiecare individ posedă cunoștințe și valori, interese pe care le exploatează în favoarea sa. Spencer numește acest fenomen social „Legea libertății egale”.

Mult timp filosoful englez a fost criticat pentru individualismul exacerbant, care presupune detașarea indivizilor de problemele fundamentale ale statului, iar luate la un loc cu evoluționismul său, el este acuzat de socialiști de un liberalism radical („capitalism sălbatic”).

Herbert Spencer este, de asemenea, considerat drept unul din reprezentanții pozitivismului sociologic și teoriei organiciste cu privire la stat. Statul, în viziunea sa, este aiudoma unui organism viu aflat în perpetuă evoluție. Părțile componente ale statului constituie „agregatele” (componentele societății în stat). Ele au calitatea de a se transforma și a se conforma exigențelor noi.

De asemenea, Spencer definește noi tipuri de guvernământ:

- a. societatea militară (guvernată prin constrângeri din partea autorităților centrale);
- b. societatea industrială (în care rolul statului în viața publică și privată este minimalizat);

Statul militar este statul care suprimă libertățile cetățenilor săi și le impune un anumit comportament. Ierarhia în acest tip de stat este bine reliefată, rigidă și față de schimbări.

Statul industrial însă este considerat acel care permite cetățeanului să se afirme în orice domeniu și nu are funcția de a interveni cu scopul de a controla și de a institui ordine în caz de conflict. În opera contemporană acest tip de stat mai este numit „stat minimal ” sau „Paznic de noapte”.

16. CARACTERIZAREA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE ÎN SECOLUL XIX

1. Karl Marx

2. Friedrich Engels

3. Conceptul „Ideologie”

Karl Marx (1818-1883)

Karl Marx s-a născut la Trier, în anul 1818, fiind fiul unui avocat evreu, care renunțase la credința iudaică și se convertise la creștinism din cauza tendințelor antisemite. A făcut studiile la Bohn, la facultatea de drept. Apoi s-a transferat la prestigioasa Universitate din Berlin.

Își continuă studiile și obține doctoratul în 1841, dar este respins de mediul academic din cauza originii sale evreiești.

Astfel, el se afirmă ca reporter și jurnalist la Ziarul Renan, de orientare liberală.

Va trece cu traiul în Franța și va edita Anuarul Germano-Francez.

Acolo face cunoștință cu Friedrich Engels, cu care va colabora timp de 40 de ani în materie de filosofie și politică.

A fost un adept al lui Hegel, fapt care a reflectat opera sa.

De fapt, Marx este considerat un adept de sorginte hegeliană, de ramură de stânga.

Dacă Hegel vedea istoria ca poveste a „strădaniilor și luptei umane”, Marx insistă asupra luptei dintre clase și anume dintre cei exploatați (muncitori și țărani) și clasa conducătoare, una dominantă, iar alta e dominată.

Relațiile de producție constituie factorul important care creează inegalitatea relațiilor sociale. Pe de o parte, există burghezia care impune muncitorii salariați sau proletariatul să le servească propriile interese. Scopul clasei dominante, în viziunea lui Marx, este înăbușirea prin exploatare a muncitorilor. Astfel, mărindu-și capitalul, antagonismul dintre clase devine mai mare ceea ce, cu certitudine, va duce la revoluția proletară și se va solda, după Marx, cu victoria clasei muncitoare și formei socialiste de guvernământ.

Proprietatea privată va dispărea cu desăvârșire, statului revenindu-i proprietatea.⁶⁹

Termenul de ideologie a căpătat o relevanță deosebită în opera lui Marx.

El considera că fiecare societate are la bază o „suprastructură ideologică”- un set de idei, idealuri și convingeri care „justifică modul de aranjare și instituțiile acestei societăți”. Ele cuprind aspectele politice, religioa-

⁶⁹ Ball T., Dagger R., *Ideologii politice și idealul democratic*, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 137.

se, economice, dar scopul lor este același: exploatarea proletariatului și explicarea și justificare fenomenului de diviziune a muncii.

Ideologia, în viziunea sa, servește întotdeauna ca instrument al clasei dominatoare.

Religia, după cum spunea Marx, este „opiumul popoarelor”.

Se afirmase ca un critic vehement al capitalismului.

Susținând decăderea sa ca un lucru firesc, filosoful german susține crearea unui stat în baza noilor principii. Astfel, el înaintase ideea statului comunist, o adevărată democrație majoritară. Marx vedea în orânduirea comunistă un sistem democratic deschis, cu cetățeni activi din punct de vedere politic.

Friedrich Engels

Era însuși capitalist. Deținea o fabrică a firmei din Manchester.

A scris „*Situația clasei muncitoare din Anglia*” (1844), lucrarea care l-a pasionat mult pe Karl Marx.

În 1848, Engels a scris împreună cu Marx celebrul „Manifestul comunist”.

Engels propuse ca ideile marxiste să capete titlu onorific de „socialism științific”.

Termenul **ideologie** căpătase valoare deosebită în gândirea politică, începând cu secolul XIX. Termenul a fost inventat de către Antoine Destutt de Tracy (1754-1836) și era definit ca știința ideilor.

Cărturarul francez s-a inspirat din opera lui John Locke „*Essay Concerning Human Understanding*”. Putem menționa faimoasa afirmație „tabula rasa”, adică când se naște omul, el nu posedă cunoștințe și idei.

Ideile sunt diferite, iar ideologia își pune scopul de a studia cele mai relevante. Ea reprezintă un pericol pentru autoritățile tradiționale din politică și religie. Ideologia este deci „un set coerent și comprehensiv de idei care explică și evaluează condițiile sociale, ajută oamenii să-și înțeleagă locul în societate și oferă un program pentru acțiune socială și politică”⁷⁰.

Ideologia îndeplinește 4 funcții esențiale:

1. explicativă - ideologia oferă explicații asupra cauzelor care fac condițiile sociale, politice și economice să fie așa cum sunt;
2. evaluativă - oferă standarde de evaluare a condițiilor sociale;
3. orientativă - ideologia oferă orientare adeptilor săi;
4. programatică (prescriptivă) – formulează un program general de acțiune socială și politică.

⁷⁰ Idem, p. 22.

Ideologia constituie, după Karl Marx, o reprezentare deformată (prin prisma situației specifice și a intereselor specifice ale unor grupuri de oameni) a realității sociale.

Orice ideologie este deci o interpretare partizană a situației sociale; marxiștii au numit ideologia „falsă conștiință”, iar Nietzsche a dezvoltat ideea că oamenii au nevoie de falsuri pentru a putea trăi (deoarece în marea lor majoritate, oamenii sunt incapabili să se confrunte direct cu adevărul); în acest context ideologia apare ca un sistem de neadevăruri utile, sistem de „mituri” sociale.

Teoreticianul utilitarist american V. O. Key a fost preocupat de studierea ideologiei. El afirmă că ideologia poate fi abordată în moduri diferite. Ideologia este o manifestație populară a unei filosofii sau tradiții politice particulare, un corp mai mult sau mai puțin coerent de opinii, idei sau dogme la care subscrie un grup. Liberalismul, marxismul, fascismul, naționalismul, socialismul, „americanismul”, toate constituie exemple de ideologii. Ideologiile cu terminologia cea mai bine definită formează doctrinele, principii cu un anumit grad de logică internă care stabilesc „ce se face” și „ce nu se face”.

Karl Mannheim, în *Ideology and Utopia*, definește ideologia în dependență de preferințele doctrinare ale unor determinanți sociali. El studiază în ce măsură poziția socială a unui individ determină ideologia, sau modul în care rolul sau poziția socială a unei persoane decide valorile și credințele acelei persoane.

Marxiștii abordează ideologia ca „suprastructură”, considerând-o o manifestare a afilierii de clasă a unui individ. Ideologia, în viziunea lui Marx, reprezintă un sistem de idei care vine în apărarea clasei dominante; ea reprezintă interesele claselor, este un determinant al comportamentului.

Almond și Verba, în opera lor *Cultura civică*, tratează ideologia ca un aspect al culturilor politice: adică, este, un „obiect de orientare” cu trei dimensiuni: (1) dimensiunea cognitivă - cunoștințele cuiva și credințele despre sistemul politic; (2) dimensiunea afectivă - sentimentele pe care le au oamenii despre chestiunile politice; (3) dimensiunea judecării – folosește performanța ca indicator al sistemului politic.

17. CARACTERIZAREA GENERALĂ A GÂNDIRII POLITICO-JURIDICE ÎN SECOLUL XX

1. Democrația reprezentativă și cultura civică în secolul XX

2. Normativismul pozitivist al lui H. Kelsen

3. Tehnocrăția

4. Teoria elitelor

Termenul „democrație” este binecunoscut, dar sensul etimologic continuă să fie perceput eronat din diferite motive. De exemplu, regimurile totalitare pretind a fi legitime deoarece funcționează cu acordul poporului, ele etichetându-se adesea ca fiind democratice.

Pentru a înțelege corect ce prezintă democrația, trebuie să apelăm la definirea sintagmei date. Etimologic democrația înseamnă „demos” (popor) și „cratos” (putere). Luate în ansamblu sintagma desemnează puterea poporului drept una supremă în stat.

Definiția

A. Lincoln definea democrația „a poporului, de către popor și pentru popor.”

W. Churchill afirma că „democrația este cea mai rea formă de guvernământ cu excepția celorlalte forme.”

În viziunea noastră democrația constituie o formă de guvernământ în care poporul își exercită influența prin reprezentanții săi și care deține suveranitatea în stat.

Josef Brodsky, poet de origine rusă și laureat al Premiului Nobel, scria: „Atunci când un om liber greșeste, el nu învinuiește pe altcineva”. Prin această maximă se dorește a atenționa avantajul și dezavantajul sistemului democratic, în care ai posibilitatea succesului, dar și riscul eșecului.

Principiile de bază în realizarea democrației

Printre principiile de bază ale unui regim democratic putem menționa următoarele:

1. Suveranitatea poporului;
2. Guvernul alcătuit cu acordul celor guvernați;
3. Domnia majorității;
4. Drepturi ale minorităților;
5. Garantarea drepturilor fundamentale ale omului;
6. Alegeri libere și echitabile;
7. Respectarea procedurilor legale;
8. Limitarea constituțională a puterii guvernului;
9. Pluralism social, economic și politic;

10. Respectarea valorilor de toleranță, pragmatism, cooperare, compromis.⁷¹

Cultura civică. Societatea civilă – component integrat al regimului democratic

Democrația este mai mult decât suma instituțiilor ei. Un factor determinant, ce poate fi apreciat ca barometru, îl constituie **societatea civilă**.

În opinia lui Diane Ravitch, cultura presupune comportamentul și capacitatea unui popor de a se autoguverna. Tot în această ordine de idei, ea exemplifică sistemul totalitar drept sursă de pasivitate și apatie. Regimul are nevoie de supuși și nu de cetățeni cu drepturi de a participa la viața publică.

Hegel a folosit, printre primii gânditori, termenul de „societate civilă” pentru a desemna ansamblul instituțiilor care corespund nevoilor vieții economice și sociale și care conciliază interesele private.

Karl Marx a definit societatea civilă drept un ansamblu al raporturilor materiale ale indivizilor la un stadiu determinat al evoluției forțelor de producție.

În același context, Alexis de Tocqueville, în opera sa „Despre democrație în America”, într-un mod diferit (în capitolul IX), analizând societatea americană, a observat că ceea ce definește societatea civilă a anilor 1830 din SUA este cvasi-absența Statului din societate. În primul rând, Statul nu a avut de luptat contra structurilor medievale de putere, pe care apoi să le înlocuiască. Iar apoi, Statul american, în viziunea politicianului francez, se situează la nivelul intermediar între federație și colectivitățile locale, care practică activ *self-government*.⁷²

În prima jumătate a sec. al XIX-lea, motorul societății americane nu se găsește nici în statul succesori al vechilor colonii emancipate și nici la nivelul Uniunii; el rezidă în extraordinara capacitate a indivizilor de a se asocia. Această capacitate este cheia care deschide, în opinia lui Alexis de Tocqueville, înțelegerea societății civile. În opinia sa, societatea civilă nu se limitează doar la activitatea privată, ci este cadrul natural al vieții în comun, dinamizat prin fenomenul asociației dintre oameni. Trei caracteristici definesc această asociere: 1) adeziunea spontană a cetățenilor, 2) puterea de a se reuni, care nu întâmpină nici o limitare, 3) extinderea dreptului de asociere în materie politică care fondează libertatea partidelor.

Două concepte nu trebuie confundate cu societatea civilă:

- 1) *societatea politică*. Adeseori, unii autori folosesc, ca sinonime ambele denumiri. În realitate, societate politică include ansamblul instituțiilor

⁷¹ Vezi : *Ce anume este democrația*, p. 6.

⁷² din engl. autoconducere, autoadministrare.

politice, adică Statul și alte colectivități publice. Acestea sunt contrare societății civile.

- 2) *societatea globală*. Reprezintă ansamblul social cel mai vast realizat la nivelul de integrare maxim, incluzând întreaga viață socială. În istorie, societatea globală a îmbrăcat formele imperiilor (egiptean, macedonean etc.), iar actualmente putem exemplifica prin Națiuni (ONU). Societatea globală este complexă, în sensul că este o „societate de societăți”; ea este constituită din subansambluri ca: societatea politică, societatea civilă etc. Societatea globală este o societate integrată unde se exprimă deopotrivă solidaritățile și opozițiile. Se disting două tipuri de societăți globale: 1) societăți numite consensuale, caracterizate prin intensitatea consensului, precum societățile scandinave unite în jurul welfare state și 2) societățile conflictuale.

Normativismul pozitivist al lui H. Kelsen (1881-1973)⁷³

Tehnician pur, străin de valori, el a înregistrat în ordinea stabilită: o știință fără conștiință⁷⁴

Teoretician al jurisprudenței, Hans Kelsen a studiat dreptul la Universitatea de la Viena și mai târziu a devenit aici profesor de jurisprudență. A scris „Teoria generală a statului și dreptului”, „Ce este Justiția?”, „Teoria pură a dreptului” etc.

A contribuit la dezvoltarea filosofiei politice, dar și a jurisprudenței.

În teoria sa a dreptului, deosebim trei orientări de bază: dreptul natural, realismul juridic și pozitivismul juridic. De regulă, Kelsen este asociat ca teoretician al școlii pozitivistice.

Lucrarea sa cea mai importantă este *Teoria pură a dreptului*, o lucrare abstractă și complexă. În opera sa el dorește să facă o definiție a dreptului pur, distinct de cel politic. El preia de la Kant acel sein (este) și sollen (ce are trebui să fie).

Norma juridică se bazează pe imperativul categoric, constrângerea, validitatea, înlănțuirea și eficacitatea. La Kant regăsim imperativul categoric.

Norma juridică, spre deosebire de cea morală, comportă o constrângere.

A treia este validitatea.

Dreptul constă dintr-un ansamblu de norme care trebuie să fie coerente constituind un sistem ordonat.

⁷³ Fragmentul este preluat din Benewick R. și Green Ph, *Dicționarul marilor gânditori politici ai secolului XX*, Ed. Artemis, București, 2002, p. 151.

⁷⁴ Malaurie Ph, *Antologia gândirii juridice*, Ed. Humanitas, București, 1997, p. 342-343.

Referitor la eficiență, dacă o normă juridică pentru un timp este ineficientă, atunci ea nu este valabilă.

Monismul are la Kelsen mai multe accepții: identitatea statului cu dreptul; a dreptului obiectiv cu cel subiectiv; a dreptului privat cu cel public, a dreptului național cu cel internațional.

Pozitivismul juridic este o doctrină complexă și include teoreticieni diferiți precum J. Bentham și Thomas Hobbes. Din punct de vedere epistemologic, Kelsen își construiește știința dreptului pornind de la o „normă de bază” din care pot fi derivate toate normele valide ale sistemului juridic. Această normă fundamentală este aceeași în toate sistemele și poate fi formulată astfel: „trebuie să ne supunem constituției”, sau, mai exact, „actele coercitive trebuie îndeplinite numai în conformitate cu constituția”. Orice normă juridică creată de un organ juridic abilitat este validă numai dacă ea poate fi derivată din însăși norma de bază. Aceasta acționează drept cadru unificator, dând unui anumit sistem juridic identitatea sa și garantându-i validitatea deciziilor legale, a regulilor și a normelor. Norma de bază validează constituția, constituția validează normele generale, iar normele generale validează, la rândul lor, deciziile judiciare individuale.

El ocupă un rol important în istoria gândirii juridice ca exponent al pozitivismului și normativismului juridic (respingând pozițiile dreptului natural).

Ca și alte forme ale pozitivismului juridic, varianta kelseniană distinge în mod crucial între validitatea și moralitatea unei reguli de drept. A spune că o regulă este validă nu-i același lucru ca atunci când ea este dezirabilă sau corectă din punct de vedere moral (și viceversa). Mai departe, validitatea sa, și nu moralitatea sa, stabilește obligația cetățeanului de a i se supune. Aceasta este așa-numita teză a „separării dreptului și a moralei”, pe care toate formele de pozitivism juridic o susțin drept centrală. Totuși Kelsen diferă de Bentham în ceea ce privește aprecierea sa referitor la statutul epistemologic al deciziilor și regulilor morale.

Bentham susține că un principiu obiectiv - anume, principiul universal al utilității – există pentru a determina mai degrabă corectitudinea. Pentru Bentham, considerațiile utilitariste cer ca cetățeanul să se supună unei reguli de drept valide, chiar dacă regula se dovedește a fi nepotrivită din punctul de vedere moral, din moment ce cea mai mare utilitate va fi, în general, creată prin supunere. Totuși, supunerea nu împiedică și nu trebuie să împiedice cetățeanul de la a milita pentru schimbarea regulii. Dar, până ce norma este abrogată, cineva trebuie să i se supună. De aici, afirmația lui Bentham: „Supune-te cu rigurozitate, critică liber”. Mai mult, este funcția

Parlamentului să creeze legi valide, iar funcția puterii judecătorești este să le susțină, indiferent cât de indezirabile, din punct de vedere moral, ar fi ele, atâta timp cât nu au fost abrogate.

Dar, conform lui Kelsen, influențat de neokantianism și, totalmente, de acord cu perspectiva weberiană, normele morale sunt iraționale și arbitrare. Nu există nici un principiu sau linie directoare obiectivă ori rațională pentru a le determina corectitudinea. Dat fiind faptul că, în principiu, există tot atât de multe concepții despre o lege bună sau echitabilă câți cetățeni există, noțiunea de legi „bune” sau „rele”, „juste” sau „injuste” este una fără conținut. Singura noțiune cu sens este cea a validității juridice. Ea constituie unicul temei al supunerii civile. Aceasta înseamnă că dezaprobarea morală a unei legi nu constituie o justificare pentru nesupunerea față de ea. De aceea, pozitivismul juridic de tip kelsenian a fost învinuit în timpul regimului nazist. Paradoxal, efortul de a-și distanța așa-zisa teorie „pură” a dreptului de orice implicații politice și ideologice l-a pus chiar în situația de a fi acordat (inconștient) sprijin intelectual dreptului nazist ca atare, în ciuda opoziției sale personale totale față de această ideologie. Kelsen a crezut că, atribuind dreptului un caracter neutru din punct de vedere ideologic, l-ar fi apropiat în mod sigur de valorile liberale, dar el a făcut ca aceasta să servească celor aflați la putere.

Această deosebire majoră între metaetica lui Kelsen și, respectiv, cea a lui Bentham nu numai că a configurat respectivele lor filosofii asupra dreptului, dar a mai explicat și justificarea teoretică kelseniană a democrației și liberalismului în sec. XX. În viziunea sa, democrația, ca regulă a majorității simple, este o încercare de a consolida ordinea politică sau socială, tot așa cum validitatea juridică este singurul temei pentru supunere civică.

Anarhia este considerată, prin toate formele pozitivismului juridic, drept cel mai mare rău social, iar ordinea constituie cel mai mare bine social, varianta lui Kelsen se concentrează numai pe asigurarea ordinii, nu a ordinii bune sau juste, căci bunătatea și justiția sunt, în cele din urmă, lipsite de sens - ceea ce este bun sau just este ceea ce individul se așteaptă să fie bun sau just.

Tehnocrația

Concepția tehnocratică este o doctrină relativ nouă, în comparație cu alte sisteme de idei seculare. Ea prevede eliminarea politicianilor din motivul ineficienței lor și instaurarea unei guvernări asemănătoare unui directorat care conduce o companie. Tehnocrații propun tehnicizarea guvernării după formule concrete de obținere a performanței și eliminarea jocurilor politice, detașarea de doctrine și ideologii etc.

Această doctrină pune sub pericol participarea cetățenilor la afacerile publice și impune riscul lipsei de reprezentare a intereselor diferitelor categorii sociale.

Apariția tehnocrației este condiționată de acele relații economice complexe, despre care „teoreticianul critic” Max Horkheimer scria astfel: „(...) noțiunea iluministă a progresului era iluzorie deoarece începuse să existe o societate de masă în care vechile diviziuni ideologice nu prea mai contau; producția de mărfuri a făcut indivizii intersanjabili, natura a devenit doar un obiect de dominație utilitaristă (...), se întărește industria culturii înclinată spre profit”⁷⁵.

Reprezentanți ai acestui nou curent politic sunt: Saint-Simon, James Burnham, Thorstein Veblen.

Majoritatea cercetătorilor îl consideră pe **Claude-Henry de Rouvroy, conte de Saint-Simon** (1760-1825) inițiatorul concepției tehnocrate asupra societății. În viziunea sa, guvernarea viitoarei societăți pe care o preconizează marele socialist utopic se împarte în trei ramuri tehnocrate:

- 1) Cameră de invenție (ingineri, scriitori, artiști);
- 2) Cameră de cercetare (matematicieni);
- 3) Cameră de execuție (conducătorii întreprinderilor industriale, agricole, comerciale);

În *Catehismul industrialilor*, Saint-Simon preconiza venirea la conducerea societății a unei puteri pentru care „administrarea lucrurilor va înlocui guvernarea oamenilor”. „Totul prin industrie și totul pentru ea”⁷⁶.

În opera sa celebră *Parabolă*, apărută în 1819, el propune de a se admite ca societatea franceză să se lipsească de oamenii săi de seamă din toate sferile de influență. În concluzie, afirmă Saint-Simon, societatea franceză se va semăna cu un corp fără suflet.

Referindu-se la divergențele dintre tehnocrați și politicieni, el îi compară cu „albinele industriale” în opoziție cu „bondarii (trântorii) politici”.

În fine, el prevede o societate organizată și controlată de o putere politică realizată de tehnicieni.

Un alt savant renumit francez, care a abordat problema în cauză, a fost **Auguste Comte** (1798-1857). Filosoful pozitivist propune „transpunerea metodelor științei în calculul deciziilor politice”⁷⁷. Auguste Comte consideră

⁷⁵ Horkheimer M, *Dialectic of Enlightenment*, Herder, New-york, 1972.

⁷⁶ Marinescu Th, *Tehnocrație-democrație în capitalismul contemporan*, Ed. Politică, București, 1973, p. 6-7.

⁷⁷ *Idem*, p. 8.

favorabilă guvernarea tehnocrată în perspectiva instituirii unei orânduiri burgheze stabile și ca să nu se repete Revoluția franceză din 1789-1794.

El vede conducerea eficientă reprezentată de două puteri: *spirituală* (savanți) și *temporală* (conducătorii proceselor de producție).

Tot în acest curent politic se înscrie și economistul american Thorstein Veblen, și sociologul american James Burnham.

J. Burnham (1907-1987) este cunoscut pentru teoria sa conform căreia „capitalismul în criză ar da naștere unei noi clase manageriale, care ar conduce atât capitaliștii cât și muncitorii”⁷⁸, Burnham a ajuns să fie susținătorul de seamă al conservatorismului american în timpul Războiului Rece.

În anul 1941 sociologul american publică celebra lucrare „The managerial revolution. What is happening in the world”. În lucrarea sa el face o analiză sociologică cu scopul de a determina rolul liderilor tehnocrației în societatea americană.

Burnham prevede venirea unei elite tehnocrate mondiale, care va deține puterea și forța de decizie. Societatea va fi controlată de „directori” asemenea unei fabrici. O asemenea societate, în viziunea sa, va forma conducerea „managerială”, iar societatea limitată capitalistă va fi înlocuită de societatea nelimitată managerială.

Thorstein Veblen (1857-1929) doctor în filosofie și economie și redactor-șef la *Journal of Political Economy*, a lăsat un studiu asiduu în domeniul tehnocrației.

În 1899 este tipărită cea mai vestită carte a lui Th. Veblen, „*The Theory of the Leisure Class*”⁷⁹ care îl face renumit în lume.

Filosoful scandinav este elogiut pentru ideile sale privind stratificarea socială și sociologia cunoașterii, pentru critica sa ireconciliabilă privitor la instituțiile sociale și legăturile lor cu centrele de putere corporatistă.

El evidențiază în societatea capitalistă exploatarea clasei muncitoare și a responsabilității corporațiilor pentru dezastrul economic. Referitor la instituțiile politice și juridice care ar împuternici interesele economice, Veblen menționează situația în care „cei bogați câștigă”, iar păturile de jos ale populației „pierd”.

Este necesar de menționat că Th. Veblen nu face distincție dintre domeniul economic și cel politic. Pentru el, „interesele economice domină atât industria cât și politica; și aceasta derivă din stagnarea economică și din risipă”.

⁷⁸ Benewick R. și Green Ph, *Dicționarul marilor gânditori politici ai secolului XX*, Ed. Artemis, București, 2002, p. 43.

⁷⁹ În traducere, „*Teoria clasei a timpului liber*”.

Thorstein Veblen a fost vehement criticat pentru că a criticat atât capitalismul, cât și socialismul, fără a prezenta o a treia cale viabilă. De asemenea, a fost criticat pentru că nu a oferit soluții plauzibile la disfuncțiile sociale și s-a referit puțin la problemele politice curente. A rămas neatinsă problema muncitorilor necalificați și, în general, a populației în noua ordine socială care era în formare.

Problema în cauză a fost abordată de renumitul economist din Ontario, **John Kenneth Galbraith** (1908). Opera lui Galbraith în acest context critică guvernarea managerilor. În *Corporația modernă și Proprietatea Privată*, economistul american inițiază noțiunea „separarea dreptului de proprietate și a controlului” și menționează rolul avansat al managerilor profesioniști, care, de fapt, controlează corporația în defavoarea marilor acționari.

În *Noua societate industrială*, influențat de Berle și Means, J. K. Galbraith afirmă că luarea deciziilor politice, fie în corporație, fie în guvern, este dominată de ceea ce el numește „tehnocultură”: manageri, ingineri și alți experți, atât în sectoarele publice, cât și în cele private. Controlul democrat și răspunderea tehnoculturii constituie în mare măsură un mit.

O analiză aparte în domeniu l-a făcut renumitul politolog de origine franceză **Maurice Duverger**. Ceea ce J. K. Galbraith numește „tehnocultură”, Duverger reformulează ca „meritocrația”, adică acea categorie de oameni care ar înlocui „plutocrația substituind un alt tip de competiție concurenței liberalismului clasic, la care sunt substituite pe de altă parte previziunea și planificarea”⁸⁰. În viziunea sa, tehnocrația în forma sa pură nu există, însă există trăsături specifice tehnocrației definite mai sus.

Istoricul francez pune în evidență existența grupurilor de decizie care reunifică reprezentanți ai plutocrației și tehnoculturii, formând o nouă orânduire social-politică, numită „tehnodemocrația”. Această formă de guvernământ el a asociat-o cu zeul roman Ianus (cu două fețe), iar opera sa poartă aceeași denumire.

„Marile firme industriale au o dimensiune care le împiedică de a se dezvolta într-un singur cadru național. Expansiunea lor în străinătate nu mai depinde numai de aptitudinea lor de concurență, ci și de acordurile încheiate între guverne într-o lume unde frontierele economice nu sunt niciodată deschise liber și sunt adesea închise. Întreprinderile au deci o nevoie absolută de sprijinul statului pentru a le asigura dezvoltarea internațională necesară”⁸¹.

⁸⁰ Duverger M, *Jenus. Les deux faces de l'Occident*, Paris, Editions Fayard, 1972, p. 145.

⁸¹ Duverger M, Op. cit., p. 151.

Doctrina tehnocrată insistă asupra transferului echilibrului forțelor tehnicienilor din partea politicianilor, cu scopul adoptării deciziilor corecte.

Jacques Ellul, în *L'illusion politique*, menționează că în sfera expansiunii economice rapide, în satisfacerea nevoilor colective și în ajutorul acordat statelor slab dezvoltate, tehnocrații au câștigat deja teren de acțiune.

În cunoscuta lucrare „La technocratie. Mythe ou réalité?” Jean Meynaud, ostil tezelor tehnocrate, subliniază pericolele care ar putea parveni în caz de expansiune tehnocrată. Autorul distinge trei acțiuni în care găsește tendința deposedării reprezentanților aleși de atribuțiile lor politice.

- *Actele de opoziție la directivele autorităților politice.* Prin unele acte (frânare, blocaj, sabotaj etc.) se presupune o intervenție cu scopul de a se abate de la decizia luată de instituția autorizată.
- *Aspectele de opoziție rezultate dintr-un transfer de atribuții.* Prin aceste acte se presupune eschivarea prin transfer a unei acțiuni serviciilor inferioare.
- *Actele de opoziție provenite din metoda consultării.* Atribuțiile consultative prioritare constituie sfera de influență posibilă a cercurilor tehnocrate. În acest context, sursa tehnocrației se află în slăbiciunea impulsului politic, iar ascensiunea tehnicienilor ar rezulta din insuficiențele politicianilor de profesie. După cum afirmă J. Meynaud, „fuga de responsabilitate, care s-a reliefat de nenumărate ori în istoria Franței, a implantat ideea că lucrurile vor fi mai bune dacă vor fi lăsate a fi făcute de tehnicieni.”

Teoria elitelor

La începutul sec. XX, printre noile sisteme de idei s-a reliefat cea a importanței elitelor. Teoria elitelor ocupă un loc aparte în istoria gândirii prin studierea unei categorii sociale aparte, a minorității elitiste.

Printre teoreticienii elitelor putem să-i distingem pe: **Gaetano Mosca** (1858-1941), **Vilfredo Pareto** (1848-1923) și **Roberto Michels** (1876-1936), **Max Weber** (1864-1920), iar mai târziu vorbim de **Ortega y Gasset** (1883-1955). Fiecare din elitiști au contribuit la edificarea acestei teorii bazate pe inegalitatea socială.

Un rol aparte în definirea elitelor îl are filosoful german **Max Weber**.

Născut într-o familie prosperă de industriași și politicieni protestanți liberali, el a avut deja experiența primară în definirea autorității politice într-o epocă postreligioasă. A făcut studiile la universitățile din Berlin și Strasbourg.

În primul rând, este importantă teoria birocrăției și clasificarea liderilor. În viziunea sa, există trei tipuri de lideri:

- tradiționali – bazați pe patern, este autoritatea transmisă ereditar de la tată la fiu (de ex. familiile regale);
- charismatic – constituie autoritatea bazată pe propriile abilități de persuasiune și câștig de influență în fața majorității, altfel zis cultul personalității (de ex. Charles de Gaulle);
- rațională – constituie preluarea și exercitarea legitimă a puterii politice. Max Weber atribuie a treia categorie de lideri birocrăției.

Teoria elitelor a fost pentru prima dată reflectată detaliat în opera lui **V. Pareto** (1848-1923) în lucrarea sa „Tratatul sociologiei generale” (1916); această lucrare prezintă o îmbinare a istoricului cu sociologia și filosofia.

Născut în anul revoluțiilor liberale și decedat la numai un an după acapararea puterii de stat de către fasciștii italieni, Pareto a oglindit prin prisma viziunii sale soarta schimbătoare a liberalismului italian. Discipol al lui J. Stuart Mill și Herbert Spencer, el pledează pentru o reformă parlamentară, pentru economia de piață, pentru libertate individuală etc.

Gânditorul italian se declarase un ferm antisocialist, motivând prin faptul că numărul expropriatorilor în socialism ar fi mai mare decât al producătorilor.

Adept al elitismului, el afirmă că societatea evoluează ciclic, de aici deduce celebra expresie „circulația elitelor”.

Pareto divide societatea în două categorii: a. oamenii ce conduc și b. oamenii ce se supun. Cei ce conduc constituie elita. Elita, în viziunea lui Pareto, poate fi de două feluri: a. care conduce și b. care nu conduce. Elita este apropiată de aristocrație.

A inițiat teoria „reziduurilor”- un sistem complex de schimbare a elitelor, în dependență de conjunctura economică și politică.

Gaetano Mosca (1858-1941) afirma că din cele mai vechi timpuri statul era condus de o minoritate elitistă. Politician și universitar, el a combinat citirea dreptului constituțional la universitățile din Palermo, Torino, Milano și Roma cu o carieră politică în calitate sa de membru al Camerei Deputaților din 1908 până în 1918 și ulterior ca senator. „În teoria lui a împletit analizele politicianului profesionist cu cele ale expertului în filosofia dreptului constituțional”⁸². Mosca a afirmat că toate societățile conțin o clasă relativ restrânsă aflată la conducere și o clasă mult mai largă, a majorității populației, care este condusă.

Politicianul italian considera că elita își datora poziția „avantajelor administrative și superiorității talentelor membrilor săi”.

⁸² *Idem*, p. 226.

Societatea fiind în permanentă dezvoltare, elitelor li se impune în permanență apariția noilor talente, mai sofisticate și complexe.

Elitismul lui Mosca diferă de cel al lui Pareto mai curând prin caracterul său normativ decât prin cel descriptiv al lui Pareto, constituind un efort de a justifica și de a proteja dominația clasei a cărei membru era.

Referitor la democrație, opinia elitistului este dualistă, el fiind conservator cu desăvârșire, dar se declară categoric față de regimul fascist (îndepărtându-se, în acest sens, de Michels și Pareto).

Mosca a fost printre primii care a pus baza pluralismului democratic. Succesorul său este considerat Robert Michels.

Robert Michels s-a născut la Koln într-o familie de industriași catolici de tradiție germană. În 1904 începe cariera universitară. Între 1903-1907 a fost un membru activ al Partidului Social Democrat German (SPD).

În 1907, la recomandarea lui Max Weber, s-a mutat la Universitatea din Torino, unde-i va cunoaște pe Vilfredo Pareto și Gaetano Mosca. Alături de acești filosofi el pune baza teoriei elitiste, dar merge mai departe decât colegii săi.

Viziunea lui Mosca a coincis cu viziunea lui Michels, care afirma că pentru funcționarea unui partid sau organizație este nevoie de un grup mic de lideri, elită sau oligarhi. Această descoperire a lui Michels l-a determinat să formuleze „legea de fier a oligarhiei”. Conform acestei legi, elitele sunt acelea care conduc lumea.

La baza acestor afirmații au stat ideile gânditorului german Friedrich Nietzsche (1844-1900), care făcea diferența între oamenii „măreți” (supra-oameni) și oamenii de rând. Oamenilor „măreți”, însă, le este dificil să se afirme în societatea de masă. Ortega y Gasset va parafraza această idee: „societatea caută să-i omogenizeze pe toți membrii”, adică acel supram al lui Nietzsche va trebui să se raporteze la societatea în care trăiește.

Este evident, că acest sistem de idei a pus baza ideologiei elitiste a fascismului.

În 1928, Michels beneficiază, datorită susținerii cauzei fasciste, de un post la o catedră din cadrul Facultății de Științe Politice, de orientare fascistă, la Universitatea din Perugia.

Elitismul lui Mischel anulează democrația, regimul democratic fiind identificat cu concurența elitelor pentru obținerea unui electorat pasiv.

Jose Ortega y Gasset (1883-1955) personalitate notorie de origine spaniolă, s-a născut la Madrid. A făcut studii la Universitatea Centrală din Madrid, apoi a făcut o călătorie în Germania, motivația fiind „ieșirea din impasul orizontului mărginit”.

În 1921 scrie lucrarea „Spania nevertebrată”, în care analizează declinul istoric al Spaniei din perspectiva lipsei unei elite naționale. În anul 1929, publică tratatul sociologic sofisticat, intitulat „Rebeliunea maseilor”, în care autorul face distincție dintre mase și elită. Elita conduce masele și reprezintă cheia prosperității națiunii.

În acest context, Ortega y Gasset se alătură elitiștilor, precum Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca, Robert Michels.

Ideile sale l-au influențat pe Jose Antonio Primo de Rivera, fondatorul Falangei. Este necesar de argumentat opunerea elitistului spaniol fascismului și bolșevismului, în opinia sa prevalând valoarea individului.

Ortega a fost ales deputat în Cortes (1931-1936), însă dezamăgit de realitate, va demisiona în 1932.

În 1936, când Spania este scindată de război civil, el pleacă la Paris și rămâne până la sfârșitul vieții sale în exil.

La Paris se preocupă de filosofie și participă activ la conferințe.

Dintre elitiștii contemporani putem să-l distingem pe Floyd Hunter cu opera sa celebră „Elita de putere”⁸³.

Pentru Hunter, Structurile guvernamentale, religioase și educaționale reprezintă o conexiune directă cu procesul politic. Fiecare din structurile instituționale și asociaționale se subîmpart în grupuri mai mici cu conducători proprii și cu obiectivele lor personale.

Hunter arată în ce mod conducerea și puterea de luare a deciziilor în ceea ce el numește „Orașul Regional” este formată, delimitată și distribuită de sus în jos. El recunoaște structura schimbătoare a puterii, fiind preocupat de modul în care grupuri noi obțin puterea.

Un alt analist politic al liderismului este Robert Dahl. Tematica sa se apropie mult de cea a lui Hunter, dar spre deosebire de ultimul, Robert Dahl este mai preocupat de modul în care puterea schimbă posesorii și consecințele sale asupra celor guvernați. El inițiază expresia „structuri de recompensă”, prin care subînțelege acele servicii de recompense oferite într-o societate consocițională de către conducători. Robert Dahl abordează elitismul prin prisma pluralismului politic.

⁸³ Hunter F, Community Power Structure, Doubleday Anchor Books, New York, 1963, p. 250.

18. MARILE DOCTRINE ALE SECOLULUI XX

1. Liberalismul
2. Social-democrația
3. Conservatorismul
4. Creștin-democrația
5. Comunismul
6. Rasismul
7. Nazismul

Liberalismul

Liberalismul constituie cea mai influentă doctrină la momentul actual. El presupune inițierea unor principii care se bazează pe criteriile de libertate, individualism, egalitate în drepturi și posibilități etc.

Acești termeni au constituit un subiect controversat pentru teoreticienii politici, aceștia definind și redefinind aspectele liberalismului, caracterizând nuanțele etimologice.

După John Gray, liberalismul este o teorie pluralistă care ar crea un *modus vivendi* în diferite comunități.

În viziunea lui Călin Vâlsan, liberalismul a apărut ca o „alternativă de gândire politică la vechea organizare politică bazată pe monarhia absolutistă, pronunțându-se pentru pluralism politic, pentru separarea puterilor în stat, pentru respectarea drepturilor și libertăților cetățeanului, pentru un stat de drept⁸⁴”.

Liberalismul îi are ca reprezentanți pe John Locke, Benjamin Constant, Jeremy Bentham, Alexis de Tocqueville, J. Stuart Mill, Herbert Spencer, Adam Smith, ș.a.

Trebuie să facem diferență dintre liberalismul politic și economic.

Liberalismul economic presupune:

- Neintervenția statului în economie (politica *laissez-faire, laissez-passer*);
- Proprietate privată;
- Economie de piață.

Liberalismul clasic, sumar vorbind, presupune următoarele criterii specifice:

- Libertate de exprimare;
- Libertatea individuală;
- Dreptul de a alege și de a fi ales;
- Respectarea minorității de către majoritate și conformarea minorității cu decizia majorității;

⁸⁴ Vâlsan C, *Politologie*, Ed. Economică, București, 1997, p. 202.

- Promovarea statului de drept.
În abordarea liberalismului, se disting două etape istorice:
 1. Liberalismul clasic;
 2. Neoliberalismul.**Neoliberalismul** a apărut din necesitate și ca rezultat al ineficienței liberalismului clasic de a face față noilor provocări complexe.
 - Liberalism „nostalgic” presupune păstrarea status-quo-ului în tratarea liberalismului.
 - Liberalismul „organizat” se distanțează de liberalismul clasic, inițiind intervenționismul statului în toate domeniile cu scopul reglării deficiențelor economice.
 - Liberalismul „social” sau „Welfare state” (Statul bunăstării), este doctrina îmbrățișată de statele scandinave și presupune ajutor sporit păturilor sociale dezavantajate.
„Liberalismul larg răspândit reflecta absența unei aristocrații și a unui proletariat animat de o conștiință de clasă, precum și dominația clasei de mijloc”⁸⁵.

Liberalism vs. Totalitarianism

Friedrich August von Hayek, filosof austriac și laureat al Premiului Nobel pentru economie, în *Drumul către servitute*, atacă vehement ideea planificării economice. El motivează aceasta prin incapacitatea umană de a planifica eficient. Atunci când indivizii obișnuiți dintr-o societate liberă își exprimă opțiunile economice, ei se bazează pe cunoștințele pe care le posedă la nivel individual. Aceste cunoștințe nu sunt integrate de către administratorii centrali. În plus, planificarea presupune un obiectiv care nu poate fi unanim acceptat ca fiind bun de către societate. Libertățile individuale sunt restricționate, iar pluralismul - eliminat. Echitatea socială este privită de Hayek ca un pericol odios. Distribuția bunurilor într-o societate, fie ea liberă sau dictatorială, nu poate fi nicidecum echitabilă, chiar și din motivul disensiunilor dintre indivizi (cineva dorește sau consideră că merită mai mult), pe când distribuția după necesități poate fi egală.

Hayek respinge ideea că piața liberă produce nedreptate socială în distribuția venitului și bunăstării. El consideră că acțiunea umană nu vine în detrimentul altor indivizi, din moment ce lipsește intenția de a face rău.

Economia de piață îi distanțează pe cei bogați de cei săraci, dar filosoful austriac argumentează situația astfel: celor săraci nu le pasă de

⁸⁵ Voiculescu M, *Doctrină politică contemporană*, Ed. Victor, București, 2000, p. 19.

alte grupuri, cât sporirea propriului venit anual. Friedrich August von Hayek a inițiat aspectele economice avantajoase ale liberalismului și a demonstrat handicapurile totalitarismului, însă viziunea sa nu este una decisivă, experiența ultimelor decenii a arătat că politica *laissez-faire, laissez passer* nu mai satisface cerințele societăților democratice, astfel punându-se accent pe o a treia cale.

Social-democrația

Doctrina social-democrată constituie un compromis dintre doctrina liberală și doctrina socialistă marxistă. În condițiile dezvoltării capitalismului, a apărut oponentul doctrinar: social-democrația.

Ideile de inspirație se regăsesc în opera lui K. Marx și F. Engels, dar ele acceptă aspectele pozitive specifice liberalismului. Social-democrația are ca promotori pe P.J. Proudhon, L.A. Blanqui, F. Lassalle.

Apariția sa a fost condiționată de câțiva factori fundamentali:

- necesitatea apărării drepturilor țăranilor și muncitorilor prin intervenția statului;
- necesitatea intervenției statului în economie, ca urmare a marilor crize economice din 1929-1933;
- utilizarea căii de mijloc ca doctrină unanim acceptată de cetățeni;
- reglarea socială de către instituțiile de stat;
- distribuirea echitabilă a bunurilor și valorilor.

Social-democrația susține valorile fundamentale precum libertatea, democrația, echitatea, justiția, pluralismul politic, diversitatea formelor de proprietate etc.

Un reprezentant de seamă al social-democrației în sec. XX a fost **John Maynard Keynes** (1883-1946). Opera sa principală se numește *Teoria generală a forței de muncă, dobânzii și monedei* (1936). Reieșind din situația în care SUA se afla în 1929, Keynes formulează ideea intervenționismului statului în sfera economică pentru a preveni și a depăși asemenea crize economice. Reflectând în formule economice, ideea sa principală este promovarea activității economice dinamice cu scopul asigurării bunăstării cetățenilor de rând.

Este promovată o a „treia cale”. Economia este mixtă: proprietate privat-capitalistă, proprietate de stat, respectiv comunală.

Social-democrația s-a impus după al II-lea război mondial și a constituit o îmbinare a economiei planificate și concurenței.

Social-democrația urmărește următoarele scopuri:

- Revizuirea rolului statului;
- Promovarea libertății individuale;

- Acceptarea proprietății private și a relațiilor economice de piață.

Conservatorismul

Conservatorismul, ca doctrină politică, vine în contradicție cu liberalismul. El a apărut în Marea Britanie, la sfârșitul sec. XIX, ca reacție la șirul rapid de schimbări, printre care: iluminismul, Revoluția franceză, industrializarea etc.

Conservatorismul constituie bastionul doctrinar al aristocrației tradiționale reprezentând partidul Thory; el pledează pentru păstrarea vechii ierarhii sociale. De fapt, conservatorismul se opune modernității (grăbită la schimbări sociale, economice și chiar politice). El nu critică modernitatea din simple motive teoretice, ci se declară sceptic față de noile realități.

Acest tip de conservatorism mai este numit „conservatorism clasic”. Susținătorii acestei doctrine se declară contra libertății individuale și egalității șanselor într-o societate competitivă. Referitor la proprietatea privată conservatorul Ed. Burke susținea că „disprețul față de proprietate și obținerea, prin încălcarea principiului ei, a anumitor pretinse avantaje de către stat este cel ce a condus la toate celelalte rele care au ruinat Franța și care au pus întreaga Europă în fața celei mai iminente primejdii”⁸⁶ (1793).

Fondatorul doctrinei este **Edmund Burke** (1729-1797). El s-a născut în Irlanda, dar a trăit toată viața în Anglia.

În *Reflecții asupra revoluției franceze* (1790), el a criticat vehement revoluția franceză. El dezaproba premisele revoluționarilor de a remodela sistemul de guvernământ pe baza unor principii abstracte și universale. În ceea ce privește principiile revoluției, cartea sa a fost inspirată de la unul dintre vechii săi adversari, Richard Price.

Scepticismul lui Burke față de Revoluția franceză vine de la încercarea francezilor de a modifica radical ierarhia socială. Gândirea revoluționarilor francezi, după părerea lui, este una eronată, iar ideea libertății este greșit percepută.

În opoziție cu Declarația Drepturilor Omului, Burke aduce argumente privind practica socială și tradițiile politice, pe care le-a dezvoltat în legătură cu alte probleme controversate. Cultura și practica definesc societatea: ele s-au dezvoltat pe parcursul secolelor bazându-se pe legi și tradiții. Reformele în aceste domenii, susține filosoful englez, sunt posibile, dar ele trebuie să păstreze acea armonie dintre legi și cutume, dintre practica socială și politică. Revoluția, percepută ca o încercare de instituire a unui

⁸⁶ Citat din Nisbet Robert, *Conservatorismul*, Ed. Style, București 1998, p. 81.

nou sistem de guvernare, dacă nu are setul de principii bine consolidate, riscă să sfârșească cu haos sau tiranie.

Compătîmind soarta Franței, Burke afirmase: „Era cavalerismului a trecut. Aceea a sofîștilor, economiștilor și mașinilor de calcul i-a succedat; iar gloria Europei s-a stins pentru totdeauna.” (Tom Paine ironiza la adresa lui Burke: „El compătîmește penajul, dar nu vede pasărea muribundă.”)

Însă, el nu se declară contra revoluțiilor în general.

Mai mult, el aprobă „Glorioasa revoluție” a Angliei (1688). El consideră că revoluția dată este acel model vechi și tradițional care schimbă guvernatorii, dar nu și modul de guvernămînt. Guvernămîntul trebuie să „reflecte istoria, obiceiurile și prejudecățile unui popor”. În Marea Britanie, asemenea formă de guvernămînt trebuie să fie constituită din guvernămînt reprezentativ și „aristocrația naturală” (aristocrația ereditară).

Referitor la dreptul de vot, Burke se declară afirmativ, dar cu condiția strictei restrîngerii a acestui drept în posesia oamenilor potriviți.

Francezii însă tind să schimbe orînduirea socială într-un mod radical.

După cum afirmă Burke societatea este „asemenea unei țesături sociale”, iar membrii sunt firele care o împletesc. În acest context, guvernămîntul și societatea sunt indisolubil legate de acel contract social des vehiculat și respectat ca „un parteneriat nu numai între cei în viață, ci și între cei care au murit, și cei care se vor naște”⁸⁷. Astfel, guvernul și obiceiurile instituite sunt obligatorii și necesită a fi respectate de către cetățeni.

Libertatea, în viziunea demnitarului englez, este o putere distructivă și merită o atenție sporită. Ea poate distruge ordinea socială.

Conservatorul englez era numit de unii contemporani ca un fel de „utilitarist orb”, care considera că obiceiul și simțul nostru de moderație erau călăuze mai bune spre utilitate decît principiul (abstract) al utilității ca atare.

Edmund Burke: despre drepturi

Promulgarea Declarației franceze a Drepturilor din 1789 a dat un impuls uriaș dezbaterilor despre drepturile omului. Edmund Burke, Thomas Paine și Jeremy Bentham exprimă cele trei tipuri de reacții manifestate în această dezbateri.

Provocarea lui Burke la Declarație, care reafirma drepturile naturale în spiritul lui Locke, era de tip conservator, în sensul că nu lua în discuție faptul că drepturile existau, ci dezbătea asupra fundamentului existenței lor. Conservatorismul supus gradat schimbării a păstrat în cir-

⁸⁷ A se vedea: *Reflecții asupra revoluției franceze*, p. 194-195.

culație punctele sale de vedere fundamentale (deși exterioare principalului curent al teoriei drepturilor) exact până în această perioadă. Burke ataca, înainte de toate, caracterul abstract, metafizic și simplist al drepturilor naturale, pe care le opunea drepturilor reale ale oamenilor, legate de istoria lor specifică și de circumstanțele complexe, de tipul drepturilor și libertăților unui englez. Aceste drepturi reale erau prescriptive - „o moștenire determinată ne parvine de la strămoșii noștri, fără nici o referință la vreun drept mai general sau anterior”¹⁹. Realitatea lor era rezultatul unei stabiliri a adevăratei naturi a oamenilor în contextele lor sociale, naționale și istorice.

Deși Burke nu profesa o negare a drepturilor naturale, el afirma implacabil - contrar tradiției lui Locke - imposibilitatea drepturilor naturale de a fi traduse în drepturi civile și politice. Deși anumiți teoreticieni moderni progresiști ai drepturilor n-au obiectat la descrierea drepturilor civile și politice de către Burke ca o „progenitură a unei convenții”, mai curând decât ca drepturi înnăscute, totuși aceștia au dezbătut folosirea „convenției” de către Burke, ce desemna o înțelepciune acumulată istoric ce n-ar putea fi produsă printr-un exercițiu actual al voințelor individuale, raționale și egale. Burke reducea rațiunea la virtutea prudenței și înălța în locul său prejudecata - sentimentul pe care oamenii îl au despre instituțiile lor istorice. Intenția lui era să descrie guvernarea ca pe un fapt convențional ce ar ține sub control membrii unei societăți, le-ar satisface dorințele și ar asigura susținerea unei ordini sociale natural-ierarhice, în care noțiunea de drepturi naturale era "falsă din punct de vedere moral și politic". Burke era adeptul folosirii limbajului radicalismului, deși într-o variantă care să nu renunțe la un conținut tradițional. Interpretarea sa dată contractului social, ca un parteneriat organic între morți, vii și cei care se vor naște, e impregnată de un puternic simț al comunității; e vorba, însă, de o comunitate care subminează și substituie voințele individuale, localizând drepturile lor într-o societate cu legi stabilite.

Al doilea tip se numește „conservatorism individual” sau neoconservatorismul, iar în unele surse circulă sub denumirea de conservatorism contemporan. Termenul „neoconservatorism” a fost lansat de publicistul social-democrat Michael Harrington în 1973, în articolul din ziarul „Dissent”⁸⁸.

În articolul „*On conservatism and capitalism*”, Irving Kristol face diferența dintre conservatorism și neoconservatorism. A fi conservator, în opinia sa, înseamnă „a apăra sistemul capitalist american și economia con-

⁸⁸ Sursa citată: *Arena politică*, nr. 5 (17), martie, 1998.

form principiilor pieței libere”, iar a fi considerat neoconservator înseamnă „o limitare graduală a intervenției statale”. După părerea politologului sus-numit, neoconservatorismul este un curent de idei filosofico-politice care susține economia de piață ca o formă de capitalism cu reglementări minime, aspirațiile democratice de libertate și egalitate a individului și preconizarea a unei a „treia căi de dezvoltare” .

După cum afirmă Michael Novak: „Să ajutăm oamenii să se ajute singuri.”

În evoluția sa, doctrina conservatoare a evoluat în neoconservatorism, reprezentantul de vază fiind Margaret Thatcher în Marea Britanie și Ronald Reagan în SUA.

Ascensiunea lui Ronald Reagan (în 1980) a revendicat tendințele conservatoriste în cadrul Partidului Republican.

Printre gânditori politici americani care au „simpatizat” neoconservatorismu au fost Irving Kristol, Samuel Huntington, Seymour Martin Lipset, Robert Nisbet și alții.

Creștin-democrația

Din cele mai vechi timpuri politicul a fost întrepătruns de religie, „Cujus regio, ejus religio” (politica se modelează după religie).

Este doctrina care se asociază prin îmbinarea valorilor creștine adaptate la valorile democratice contemporane. Ea a apărut în secolul XIX, ca consecință a revoluției industriale cu toate consecințele sale negative, dar s-a impus după al doilea război mondial.

Ideile creștin-democrate vin în contradicție cu liberalismul individualist, deși se sprijină pe drepturile și libertățile individuale (doctrina creștin-democrată promovează dreptatea socială).

Creștin-democrația urmărește următoarele scopuri:

- Respectul demnității umane și căutarea unor formule de atingere a binelui comun;
- Soluții pașnice de rezolvare a conflictelor;
- Promovarea libertății personale și egalității șanselor;
- Intervenția statului în economie, însă nu după modelul social planificat;
- Acceptarea coexistenței celor două forme de proprietate: publică și privată;
- Promovarea valorilor fundamentale (familia, educația, învățământ și cultură).

După cum afirmă V. Juc, doctor în filosofie din Moldova, creștin-democrația tinde să creeze climatul social optim în care cei dotați se pot dezvolta, iar cei mai puțin dotați să poată supraviețui decent.

Comunismul (totalitarismul)

Sistem politic totalitar este un regim politic care strangulează drepturile și libertățile democratice și reglementează integral viața publică (și chiar privată).

Brzezinski enumeră următoarele trăsături ale totalitarismului:

- o ideologie unică;
- un singur partid;
- dominația poliției secrete;
- monopolul statului asupra economiei;
- unificarea vieții sociale;
- cultul personalității;
- sistem evaluat coercitiv (lagăre de concentrare).

Doctrina comunistă are la bază principiile ideologiei lui Marx, Engels și Lenin. Socialismul constituie prima fază a comunismului. El presupune dispariția capitalismului ca doctrină. Dictatura proletariatului, „a majorității”. Principiile de bază democratice sunt eliminate. Domină un partid unic. Constrângere putere și represiuni. Proprietatea statului. Scopul eliminării diferenței de clasă. Trăsăturile specifice ale comunismului sunt:

- lupta de clasă, soldată cu victoria proletariatului și întemeierea unei societăți socialiste, fără clase.
- dezvoltarea forțelor de producție.
- principiul distribuirii „fiecare dă după capacitățile sale și primește după nevoile sale”.

Teoria plusvalorii a lui Marx în societatea capitalistă (crizele de supraproducție), care vor conduce, în consecință, la revoluția proletară.

Lenin susține trecerea capitalismului la etapa imperialismului, caracterizat prin monopol, războaie de cotropire, șomaj; imperialismul, în viziunea sa, se va epuiza și va trece la socialism.

Doctrina comunistă a fost vehement criticată de Hannah Arendt (1906-1975), teoretician politic care a emigrat în Franța și apoi în SUA, unde a publicat celebra carte *Originile totalitarismului* (1951). Tema fundamentală a studiului său constituie descoperirea factorilor care au determinat apariția nazismului, dar și a comunismului.

În viziunea sa, doi factori au stat la baza apariției doctrinelor radicale: „distrugerea de către imperialism a statului național, legal și teritorial, și tendința unor indivizi de a se identifica cu rasele, și nu cu rolul de cetățeni sau de membri ai unei clase”⁸⁹.

⁸⁹ McLean L, *Dicționar de Politică*, Ed. Univers enciclopedic, Buc. 2001, p. 31.

În „limba de lemn”, Françoise Thorn afirmă: „Statul total sau totalitar e un sistem politic ce include întreaga populație, e condus de o minoritate monolitică sau de un dictator diabolic, elimină prin violență sistematică orice rezistență sau opoziție, încearcă să creeze, printr-o pedagogie concentrațională extinsă la ansamblul societății „omul nou” ”.

Statul distruge total țesutul social, anihilează individul, „controlează infailibil toate detaliile maligne ale ingineriei societale.”

În „Marele eșec”, Z. Brzezinski scrie că: „Din punct de vedere filosofic, Lenin și Hitler au fost amândoi adepții ideologiilor care apelau (...) la ingineria socială, care își arogau rolul de arbitri ai adevărului și care au subordonat societatea unei moralități ideologice, una din ele bazată pe lupta dintre clase, cealaltă pe supremația socială”.

La rândul său, K.R. Popper în „Societatea deschisă și dușmanii ei” ne atrage atenția asupra caracterului utopic și nociv al comunismului. De asemenea, Popper critică „ingineria socială a comunismului”.

Structural comunismul este dependent de trei factori:

- lider charismatic (promovarea cultului personalității);
- nomenclatura (birocrația);
- susținerea fanatică a maselor.

Rasismul

Fenomen planetar ce pune accentul pe patrimoniul fizic, genetic sau biologic, rasismul este perceput de majoritatea gânditorilor ca o problemă socială structurată pe lupte dintre reprezentanții diferitor naționalități, motivate de afirmarea superiorității unora și discriminării altora.

Termenul *rasă* a pătruns în vocabularul european la sf. secolului XV, iar rasismul s-a impus de-abia în secolul XX, în perioada interbelică.

Rasismul a căpătat o conotație peiorativă fiind asociat cu ură, dispreț, respingere, discriminare etc.

Științele sociale care tocmai apăreau au acordat o deosebită importanță acestei noțiuni, însă, în forma sa incipientă, precursorii rasismului erau departe de concepțiile radicale ulterioare.

Auguste Comte susține, de exemplu, în *Catehismul pozitivist* (1852) că diferitele rase umane nu au același creier, fără să ajungă însă la vreo consecință demnă de cea mai mică bănuială de rasism.

Gustav Le Bon opune rasele superioare, toate de origine indo-europeană, raselor primitive, între care s-ar putea situa rase intermediare „medii” (chinezii și popoarele semite).

Arthur de Gobineau în lucrarea sa *Essai sur l'inegalite des races humaines* (Eseu despre inegalitatea raselor umane) lansează renumita teză

a degenerării națiunilor prin amestecul raselor. În viziunea sa, forța unui popor constă în absorbția altor popoare, dar acest amestec va duce, în consecință la decadența purității și, în mod ineluctabil, spre distrugere.

Unii, însă, cred că rasele inferioare pot fi ameliorate cu ajutorul progresului, religiei sau educației. Pierre Targuieeff o numește ca „rasism universalist-spiritualist.”

Emule Durkheim, fiu de rabin, deși nu s-a axat pe problema rasismului, totuși a schițat unele nuanțe ale acesteia. Fiind întrebat (în 1894) cu privire la antisemitism, el a răspuns astfel: „Când societatea suferă, ea simte nevoia să găsească pe cineva căruia să-i poată imputa răul, cineva pe care să se răzbune pentru deziluzia sa”⁹⁰. După cum menționează Michel Wieviorka, teoria sugerată de aceste cuvinte este cea a mecanismului țapului ispășitor, care se declanșează pornind de la criza sau disfuncția societății și vizează un grup uman care nu are tangență cu problema dată.

Un rol aparte în definirea rasismului l-au avut Alexis de Tocqueville și Max Weber.

În *Democrația în America* el a fost preocupat cu preponderența de problema emancipării negrilor și abolirea sclaviei. Pentru el, problema rasială nu este de sorginte biologică sau genetică, ci mai degrabă socială și politică. El se află în fața dilemei: de a elibera sclavii de culoare (dar atunci aceștia se vor amesteca cu albi) sau de a menține sclavia în continuare. „Sclavia limitată la un singur punct al globului, atacată de creștinism ca nedreaptă, apoi ca funestă de economia politică; sclavia, în mijlocul libertății democratice și a luminilor epocii noastre, nu e o instituție care poate dura. Ea va înceta să existe datorită sclavului sau stăpânului. În ambele cazuri, trebuie să ne așteptăm la mari nenorociri”⁹¹.

Deși este evaziv în problema sclaviei, în schimb se declară categoric față de doctrinele rasiste și refuză să vorbească despre influența exercitată de rasă asupra comportamentului uman și critică sever teoria rasistă a lui Gobineau.

Max Weber se pronunță cu privire la rasism astfel: „Apartenența rasială, adică existența unor predispoziții asemănătoare moștenite și transmise ereditar, bazate în mod real pe comunitatea de origine, reprezintă o sursă mult mai problematică a activității comunitare decât faptele expuse până acum. Bineînțeles, aceasta nu duce la crearea unei comunități decât

⁹⁰ Wieviorka M, *Spațiul rasismului*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 25.

⁹¹ Boiangiu M și Staicu B, *Democrația în America*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 207.

dacă e resimțită subiectiv ca o trăsătură comună; acest lucru nu se întâmplă decât dacă o vecinătate locală sau o asociere de oameni de rase diferite sunt implicate într-o acțiune comună sau invers, dacă, destinele, oricare ar fi ele, comune unor indivizi de aceeași rasă se îmbină într-o opoziție oarecare între indivizii de aceeași rasă și indivizii, evident, de altă rasă”⁹². Pentru el nu există rasă decât dacă există conștiința de rasă (existentă într-o comunitate) și care poate să conducă la acțiuni de genul segregării.

Max Weber nu respinge existența diferențelor biologice între rase, el însă opune conceptului de rasă conceptul de relații etnice care determină acțiunea.

Rasismul de culoare în SUA a fost tema dezvoltată de sociologii americani, dat fiind că numeroase populații de culoare, negrii au fost supuși unei segregări⁹³ care durează, în mare parte, și la momentul actual. Primele două tratate (ale lui Henry Hughes și George Fitzhugh), referitor la rasismul de culoare, au fost publicate în 1854 cu scopul de a justifica fenomenul.

Este necesar de menționat că nordicii în secolul XIX erau dezinteresati față de această doctrină, cu excepția cazului în care acestea puteau servi în polemicele politice, iar în Sud se elaborau idei justificatoare raționale ale instituției sclaviei.

Astfel în *Sociologie și probleme sociale moderne*, Elwood vorbește despre inferioritatea negrului, sugerând, în același timp, că rasa superioară ar trebui să ajute rasa inferioară. Grove S. Dow face apel la o segregare gradată, care ar conduce la instalarea negrilor într-un singur stat.

Tot în această perioadă apar comentariile lui Galton la *Arianul* lui Vacher Lapouge ele fiind acceptate cu succes de societatea americană.

În fața unui rasism instituționalizat în anumite state mișcarea de idei s-a orientat către analize politice ale fenomenului definit ca ideologie ce orientează acțiunea politică.

În a doua jumătate a secolului XX, diferențierea rasială s-a reorientat în conceptul de „noul rasism”. Lansat de Martin Barker în Anglia anilor șaptezeci, *noul rasism* reflectă poziția discriminatorie preluată de Partidul Conservator față de imigranți (perceput ca factor distrugător pentru britanici).

⁹² Citat din Weber M, *Economia și societatea*, p. 411-412.

⁹³ Segregație este separarea sau discriminarea a persoanelor după origine, rasă sau religie în interiorul unui stat.

Fascismul

Fascismul este o ideologie sau o mișcare naționalistă de dreapta, opusă democrației și liberalismului. Termenul derivă etimologic din cuvântul roman *fascii* și desemnează metaforic mănunchiuri de nuiele strânse la un loc, semn al unității populare.

În secolul XX, Benito Mussolini inițiasc fascismul ca mișcare condusă de el, care apoi apăruse și în alte state.

Ideologiile fasciste sunt clasificate după structură:

- a. moniste;
- b. simpliste;
- c. fundamentaliste;
- d. conspirative.

Ideologia fascistă are 5 componente principale:

- 1) naționalism extrem;
- 2) asocierea naționalismului cu asertarea declinului național;
- 3) decăderea națiunii este motivată de „scăderea purității a națiunii”;
- 4) vina pentru declinul națiunii revine statelor inferioare;
- 5) capitalismul și democrația liberală sunt acuzate de prejudicierea statului național.

Revenirea la normal înseamnă:

- 1) instituirea unui stat autoritar (unipartidic);
- 2) control total;
- 3) dirijarea muncii;
- 4) conducător charismatic.

După Hartman N. caracteristica specifică a fascismului este:

- 1) o dependență totală a tuturor sferelor sociale față de sfera politică;
- 2) înlăturarea partidelor din viața politică și instaurarea unui partid dominant;
- 3) interzicerea manifestărilor democratice cum ar fi opoziția, libertatea exprimării, presiunii sociale și religioase etc.

Ideea nazistă fundamentală poate fi regăsită în opera cunoscută a lui Adolf Hitler „Mein Kampf”. Din conținutul ei putem deduce ideea superiorității rasiale a arienilor și inferiorității celorlalte familii lingvistice.

Cu privire la națiuni, el afirmă că există trei familii de bază:

- a) familia semită (evrei);
- b) familia latină;
- c) familia slavă.

Evreii, în viziunea sa, trebuie exterminați, iar latinii și slavii să fie supuși muncilor obligatorii în favoarea rasei superioare ariene.

Concluzii

Cursul rezumativ în cauză reprezintă o sinteză de idei politice și juridice incluzând toate perioadele, din antichitate și până în secolul XX. El este delimitat în șase capitole, conform periodizării disciplinei în cauză:

1. **Perioada antică –mil. IV î. Hr.-s. IV** (perioada despotismului oriental specific statelor precum: Egiptul, Babilonul, India, China antică și Grecia antică);
2. **Evul Mediu - ss. IV-XIV** (apariția doctrinei creștine și evoluția sa prin prisma relației Biserică-stat);
3. **Epoca Renașterii și Reformei sec. XIV-XVI** (impunerea științei politice aparte, detașate de dogmele religioase);
4. **Epoca revoluțiilor burghezo-democratice sec. XVII-XVIII** (Epoca luminilor care a demarat în Olanda, Anglia, SUA și Franța);
5. **Epoca marilor doctrine ale sec. XIX** (consolidarea valorilor fundamentale ale libertății și egalității, dar și instituirea gândirii socialiste);
6. **Epoca doctrinelor sec. XX** (caracterizată prin crizele rivalității doctrinelor liberale și comuniste, dar și apariția noilor idei politico-juridice).

Lucrarea dată încearcă să prezinte în mod coerent și concret principalele doctrine contemporane precum și evoluția ideilor politice și juridice din cele mai vechi timpuri și până în prezent.

Fiecare doctrină este definită și caracterizată în parte prin reprezentanții celebri și operele lor impresionante.

Este relevant faptul că sunt evidențiate principalele teme parcurse în cadrul cursului dat.

Principalele teme de studiu au constituit: apariția, evoluția și rolul statelor în lume, puterea politică și limitele sale, societatea civilă și drepturile fundamentale, ideologiile și impactul lor asupra societăților în schimbare etc.

La baza lucrării date stă o bogată literatură de specialitate în limba română și în alte limbi străine. Sunt invocate textele lui Aristotel, Sf. Augustin, N. Machiavelli, Th. Hobbes, J. Locke, J.J. Rousseau, Ch. Montesquieu, A. de Tocqueville, K. Marx etc.

Un merit incontestabil al cursului în cauză este faptul că el a reflectat ideile politice și juridice ale gânditorilor români, care s-au inclus în gândirea universală prin originalitatea temelor abordate.

De asemenea, pentru conceperea textului mai aprofundat, sunt incluse bibliografiile marilor gânditori politici. Dimitrie Cantemir și Miron Costin au exercitat o influență relevantă atât la nivel național, cât și la cel european (D. Cantemir fiind membru al Academiei din Berlin).

Este necesar de accentuat că limbajul cursului dat este accesibil, fapt care facilitează acumularea informațiilor de către studenți, cărora le este destinat. Pe lângă aceasta, sunt incluse explicații la termenii de specialitate precum și un mic glosar care definește sintagmele frecvent utilizate în text.

În general, această lucrare sub formă de manual este una relevantă din motivul lipsei de literatură în domeniu. Ea pune bazele unui studiu voluminos culminând cu o posibilă apariție a unei monografii.

Este o încercare reușită de a transpune logic și coerent, în conformitate cu cerințele mediului academic, un sistem de idei politice și juridice.

Cu certitudine, opera impresionantă va fi de real folos studenților specializați în studierea științelor socio-umanistice.

Glosar

Aristocrația – clasa nobililor, pătură socială privilegiată

Casta – grup social închis și strict delimitat prin originea comună, prin profesie și privilegii

Coerciție – constrângere

Consistoriu – adunare de pastori protestanți, organ administrativ care conduce unele biserici

Conspirație – acțiune secretă și ilegală îndreptată contra ordinii publice sau statului

Democrația – organizare politică și formă de guvernământ în care puterea aparține poporului prin reprezentanții aleși

Dharma – constituie legea sfântă la indieni

Dictatură – exercitare fără limite a puterii de către o persoană sau de către un grup de persoane

Drept – ansamblu de legi și dispoziții care reglementează raporturile dintre oameni în societate

Drept divin – drept care presupune originea divină a legilor

Drept natural – drept ce prevede libertățile fundamentale ale cetățeanului

Drept pozitiv – dreptul care este în vigoare în stat

Erezie – concepție religioasă în contradicție cu dogmele bisericii oficiale, condamnată de aceasta

Hirotonisire – ridicarea în grad a unui diacon la rang de preot

Ideologie – ansamblu de idei și concepții filosofice, morale, religioase proprii unei doctrine

Inchiziția – tribunal ecleziastic catolic însărcinat cu reprimarea ereticilor

Indulgențe – acte religioase care presupuneau iertarea păcatelor în schimbul unei sume de bani

Legitimitate – just, pol. recunoașterea poporului a conducătorului său

Leviathan – (mit. iudaică) dumnezeu muritor

Li – cod de conduită în China antică

Monism – concepție filosofică potrivit căreia la baza tuturor fenomenelor lumii este un singur principiu

Naționalism – doctrina politică bazată pe apărarea intereselor naționale și pe exaltarea ideii de patrie și de națiune

Nomenclatura – birocrăția

Putere – drept de a exercisa o anumită funcție

Revoluție – schimbare socială bruscă și violentă

Socialism – doctrină care susține îngrădirea proprietății private

Stat – instrument principal de organizare politică și administrativă a unui stat

Suveranitate – independență, putere supremă

Tehnocrația – sistem politic în care rolul conducător în societate trebuie să revină specialiștilor din domeniul tehnicii

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Alblaster A., *Democrația*, Ed. Polirom, Iași, 1996;
2. Arendt H., *Crizele republicii*, Ed. Humanitas, Buc., 1999;
3. Aristotel, *Etica nicomahică*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988;
4. Aristotel, *Politica*, Ed. Antet, Oradea, 1996;
5. Bagdasar N, Bogdan V și Narly C, *Antologie filosofică*, Ed. Uniunii Scriitorilor, Chișinău, 1996;
6. Balaci A., *Niccolo Machiavelli*, Ed. Tineretului, București, 1969;
7. Ball T., Dagger R., *Ideologii politice și idealul democratic*, Ed. Polirom, Iași, 2000;
8. Bantuș A., *Elemente de drept în doctrinele filosofiei occidentale*, Chișinău, 2003;
9. Barincou Ed., *Machiavel par lui-meme*, Ed. Seuil, Paris, 1960;
10. Barincou Ed., *Machiavel par lui-meme*, Ed. Seuil, Paris, 1960;
11. Baudouin J., *Introducere în sociologia politică*, Ed. Armacord, Timișoara, 1999;
12. Bauman Z., *Libertatea*, Ed. București, 1998;
13. Benewick R. și Green Ph., *Dicționarul marilor gânditori politici ai secolului XX*, Ed. Artemis, București, 2002;
14. Boiangiu M. și Staicu B., *Democrația în America*, Ed. Humanitas, București, 1992;
15. Bordet M., *Istoria Romei antice*, Ed. Lider, București, 1998;
16. Brădescu F., *Doctrina politică*, vol. II, Ed. Majadahonda, București, 1999;
17. Braunstein F., Pepin J-F., *Marile Doctrine*, Ed. Antet, Oradea, 1997;
18. Capcelea V., *Filosofia dreptului*, Ed. Arc, Chișinău, 2004;
19. Cassirer E., *Mitul statului*, Ed. Institutul European, Iași, 2001;
20. Constant B., *Despre libertate. La antici și la moderni*, Ed. Institutul European, Iași, 1996;
21. Craiovan I., *Doctrina juridică*, Ed. ALL BECK, București, 1999;
22. Dahl R., *Poliarhiile. Participare și Opoziție*, Ed. Institutul European, Iași, 2000;
23. Dunleavy, Patrick, *Teoriile statului: politica statului: politica democrației liberale*, Ed. Epitaf, Chișinău, 2002;
24. Duverger M., *Janus. Les deux faces de l'Occident*, Paris, Editions Fayard, 1972;
25. Găleşanu P., *Despre cetatea lui Dumnezeu*, Ed. Științifică, București, 1998;

26. Giurescu C., *Studii de Istorie*, Ed. Eminescu, București, 1993;
27. Gray J., *Liberalismul*, Ed. București, 1998;
28. Hegel G. W. F., *Prelegeri de filosofie a istoriei*, Ed. Academiei, București, 1968;
29. Hunter F., *Community Power Structure*, Doubleday Anchor Books, New York, 1963;
30. Iliescu A-P., Socaciu E-M., *Fundamentele gândirii politice moderne*, Ed. Polirom, Iași, 1999;
31. Iliescu A-P., *Introducere în politologie*, Ed. BIC ALL, București, 2002;
32. Isac D., *Aristotel*, Ed. Tineretului, București, 1959;
33. Jaspers K., *Texte filosofice*, Ed. Politică, București, 1986;
34. Jaspers K., *Oameni de însemnătate crucială*, Ed. Paideia, București, 1996;
35. Kant I., *Critica rațiunii pure*, Ed. IRI, București, 1994;
36. Kumar K., *Utopianismul*, Ed. București, 1998;
37. Luca I., *Politologie*, Ed. Helicon, Timișoara, 1995;
38. Malaurie Ph., *Antologia gândirii juridice*, București, 1997;
39. Marcu V., *Machiavelli*, Ed. Eminescu, București, 1993;
40. Marinescu Th., *Tehnocrație-democrație în capitalismul contemporan*, Ed. Politică, București, 1973;
41. Matveeva E., *Istoria politiceskih i pravovih ucenii*, Ed. Moscova, Colonna, 2001
42. McLean L., *Dicționar de Politică*, Ed. Univers enciclopedic, București, 2001;
43. Mill J., *Despre libertate*, Ed. Humanitas, București, 1994;
44. Mitran I., *Politologia în fața sec XXI*, Ed. „România de Mâine”, București, 1997;
45. Nerseseanț V., *Istoria politiceskih i pravovih ucenii*, Ed. INFRA, Moscova, 1999;
46. „Originile creștinismului”, Ed. POLIROM, Iași, 2002;
47. Pițurcă A., *Politica și societatea*, Ed. Craiova, 1994;
48. Platon, *Republica*, Opere, vol. V, Ed. Științifică și Enciclopedică, Buc., 1986;
49. Plutarh, *Oamenii iluștri ai Romei*, Ed. Cartier, Chișinău, 1996;
50. Popper K. R., *În căutarea unei lumi mai bune*, Ed. Humanitas, București, 1998;
51. Rex John, *Rasă și etnie*, Ed. DU Stile, București, 1998;

52. Sartori G., *Teoria Democrației Reinterpretată*, Ed. Polirom, Iași, 1999;
53. Stere E., *DIN ISTORIA DOCTRINELOR MORALE*, Ed. POLIROM, Iași, 1998;
54. Strah D., *Istoria gândirii politice din antichitate până în sec. XVIII*, Chișinău, 1996;
55. Străuțiu E., *Instituții politice*, Ed. Lucian Blaga, Sibiu, 2003;
56. Tătaru-Cazaban M., *Teologie și politică de la sfinții părinți la Europa Unită*, Ed. Anastasia, București, 2004;
57. Touchard J., *Histoire des idées politiques*, T.2, Presses Universitaires de France, Paris, 1967;
58. Vasilescu E., *Istoria religiilor*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1998;
59. Vârlan C., *Politologie*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1992;
60. Voiculescu M., *Doctrine politice contemporane*, Ed. Victor, București, 2000;
61. Wiewiorka M., *Spațiul rasismului*, Ed. Humanitas, București, 1994;
62. William O., *Despre Universalii*, Ed. POLIROM, Iași, 2004.

Anexă

Politica (fragmente)

Cartea I - Despre stat. Despre sclavie. Despre proprietate

„...orice stat este un fel de asociație (...) care se întocmește în scopul unui bine oarecare”.

Aristotel menționează că statul este o instituție naturală, iar omul – o ființă socială.

„Omul este, în perfecțiunea sa, este cea mai nobilă dintre ființe; lipsit de lege și de dreptate, este cea mai rea dintre toate”.

„Barbar și sclav este totuna”.

În economie persistă trei forme de relații: stăpân-sclav, stăpân-soție, stăpân-copii.

Aristotel face diferență între două tipuri de sclavi: din naștere și de război.

Sclavul este o parte a întregii proprietăți.

Aristotel vine în contradicție cu Socrate în ceea ce privește faptul că totul trebuie să fie comun: averea, soția, copilul.

Cartea II – Principalele teorii asupra statului și cercetarea lor din punct de vedere critic

Cartea III – Despre stat și cetățean. Teoria guvernământului și suveranitatea. Despre regalitate

În capitolul IX din „Politica”, Aristotel caracterizează regalitatea și speciile sale. După părerea sa, ele sunt următoarele:

1. Regalitatea constituțională (Sparta);
2. Regalitatea apropiată de tiranie (la barbari);
3. „Al symnetie” (tiranie electivă neereditară);
4. Regalitate monarhică (a lui Homer), consimțită de către cetățeni și ereditară prin lege. Regii aveau comanda supremă, erau judecători suverani.

Cartea IV – Despre republica ideală

Cartea V – Despre educație

„Sensul însuși al echității constă în a corecta legea, în măsura în care aceasta se dovedește insuficientă din cauza caracterului ei prea general” (Etica Nicomahică, Cartea a V-a, Cap. 10, nr. 6).

Cartea VI – Despre democrație și oligarhie. Despre cele trei puteri în stat

*Cartea VII – Caracteristica democrației și oligarhiei. Organizarea
puterii în aceste guvernăminte*

Cartea VIII – Despre revoluții

Legile lui Hammurabbi

Legile lui Hammurabbi conțin câteva sute de norme juridice care, în accepțiunea actuală, cad sub incidența dreptului penal și civil, dar juriștii babilonieni nu făceau diferență dintre ele.

Fiecare lege se introducea prin sintagma „dacă” după care se evidențiau diferite cazuri și sancțiunile juridice care urmau a fi aplicate. Codul lui Hammurabbi nu avea enumerări. Se presupune că babilonienii le învățau la rând și numai cercetătorii (mai târziu) i-au întocmit o enumerare pe „articole” și „aliniate”.

Codul în cauză număra 282 astfel de articole.

Este necesar de menționat că crimele erau clasificate după gradul de gravitate al lor.

Astfel, primele articole (art. 1-5) prevedeau pedepse pentru omucidere, mărturii false, învinuire de practicare a ocultismului.

Următoarele articole (art. 6-25) prevăd protecția proprietății regelui, bisericilor și funcționarilor publici. Ultimul articol prevedea pedeapsă pentru preluarea unei proprietăți străine prin forță.

Următoarele articole (art.26-41) prevăd în continuare diferite litigii cu privire la proprietatea privată. Astfel, cetățeanul, care a primit lot de la rege pentru că a servit țara, dar a renunțat la campania militară (a dezertat) sau a trimis un mercenar în locul său, era pedepsit cu moartea.

Articolele 41-88 au funcția de a rezolva litigii din domeniul cumpărării-vânzării imobiliarelor.

Următoarele norme prevăd:

Art. 89-126 – operațiuni comerciale;

Art. 127-195 – dreptul familiei;

Art. 196-214 – leziuni și traume corporale comise intenționat sau fără intenție.

Art. 215-282 – operațiuni cu proprietăți mobiliare (inclusiv angajare).

Codul lui Hammurabbi reprezintă un adevărat set de legi, care a stabilit și a reglementat limitele relațiilor sociale precum și a impus perfecționări în legislația babiloniană.

Pentru notițe

Boris Coroliuc
Ion Ciobanu

Istoria ideilor politice și juridice
din antichitate până în secolul XX
(curs rezumativ)

Bun de tipar 20.12.2005. Garnitura Times New Roman. Comanda nr. 23. Tiraj 150.

Tipografia Universității de Stat «Alec Russo» din Bălți. Mun. Bălți, str. Pușkin, 38